

Статистика України

Щоквартальний
науково-інформаційний
журнал

2012, №2 (57)
Видається з липня 1998 року

У номері:

Звернення Голови Державної служби статистики України О. Г. Осауленка у зв'язку з проведенням конференції МАОС-2012 "Шляхи поширення інформації".....4

Теорія та методологія статистики

- Васечко О. О., Мотузка О. М.** Оцінювання ефективності міжнародної технічної допомоги.....6
- Калачова І. В.** Сателітні рахунки в СНР 2008: рекомендована методологічна основа та досвід України.....11
- Леснікова М. В.** Методологічні підходи до вдосконалення статистичного обліку зовнішньої торгівлі послугами.....21
- Пугачова М. В.** Високі статистичні технології: український досвід використання кон'юнктурних обстежень.....27
- Яценко Л. О.** Методологічні аспекти статистики державних фінансів.....34

Статистика та економіка, аналіз

- Гнатик Я. Б., Маслій В. В.** Основні тенденції у сфері інституціоналізації міжнародних фінансових ринків.....41
- Гончар О. В., Кузьміна О. В.** Якість статистичної інформації: вплив на взаємовідносини виробників і користувачів офіційної статистики.....47
- Кітура А. Я.** Аналіз функціонування ринкових механізмів Кіотського протоколу.....53

Демографічна та соціальна статистика

- Герасименко С. С., Чуприна О. А., Чуприна О. О.** Багатомірний порівняльний аналіз в оцінюванні бідності.....59
- Рингач Н. О.** Демографічна модернізація в Україні: трансформація режиму смертності.....64

Статистика та суміжні галузі досліджень

- Герасименко О. В.** Інвестиційний фактор впливу на збалансованість фінансової системи на регіональному рівні.....70
- Захожай К. В.** Статистичне прогнозування загального фонду видатків на охорону здоров'я Державного бюджету України на 2014 рік.....76
- Матковський С. О., Гринькевич О. С.** Статистична підготовка фахівців у вищій школі: актуальні питання ефективності та розвитку.....79

Історія статистики

- Чекотовський Е. В.** Абсолютні статистичні показники: історичні та теоретичні аспекти. Частина 2. Розвиток теорії абсолютних статистичних показників.....85

- Хроніка**90
- Анотації**96

Статистика Украины

2012, №2 (57)

В номере:

Обращение Председателя Государственной службы статистики Украины А. Г. Осауленко в связи с проведением конференции МАОС-2012 “Пути распространения информации”.4

Теория и методология статистики

Васечко О. А., Мотузка Е. Н. Оценивание эффективности международной технической помощи. . .6
Калачева И. В. Сателлитные счета в СНС 2008: рекомендованная методологическая основа и опыт Украины.11
Лесникова М. В. Методологические подходы к усовершенствованию статистического учета внешней торговли услугами.21
Пугачева М. В. Высокие статистические технологии: украинский опыт использования конъюнктурных обследований.27
Яценко Л. А. Методологические аспекты статистики государственных финансов34

Статистика и экономика, анализ

Гнатых Я. Б., Маслий В. В. Основные тенденции в сфере институционализации международных финансовых рынков.41
Гончар О. В., Кузьмина Е. В. Качество статистической информации: влияние на взаимоотношения производителей и пользователей официальной статистики.47
Китура А. Я. Анализ функционирования рыночных механизмов Киотского протокола.53

Демографическая статистика

Герасименко С. С., Чуприна Е. А., Чуприна Е. А. Многомерный сравнительный анализ в оценивании бедности.59
Рынгач Н. А. Демографическая модернизация в Украине: трансформация режима смертности.64

Статистика и смежные отрасли исследований

Герасименко Е. В. Инвестиционный фактор влияния на сбалансированность финансовой системы на региональном уровне.70
Захожай К. В. Статистическое прогнозирование общего фонда расходов на здравоохранение Государственного бюджета Украины на 2014 год.76
Матковский С. А., Гринькевич О. С. Статистическая подготовка специалистов в высшей школе: актуальные вопросы эффективности и развития79

История статистики

Чекотовский Э. В. Абсолютные статистические показатели: исторические и теоретические аспекты. Часть 2. Развитие теории абсолютных статистических показателей.85

Хроника90
Аннотации.96

Statistics of Ukraine

2012, №2 (57)

In the Issue:

Address of Chairman of the State Statistics Service of Ukraine Osaulenko O. H. in Connection with the IAOS 2012 Conference "Getting Our Messages Across". 4

Theory and Methodology of Statistics

Vasechko O. O., Motuzka O. M. Efficiency Estimation of International Technical Assistance. 6
Kalachova I. V. Satellite Accounts in the SNA 2008: Recommended Methodological Basis and the Experience of Ukraine. 11
Lesnikova M. V. Methodological Approaches to the Improvement of Statistical Accounting of Foreign Trade in Services. 21
Pugachova M. V. High Statistical Technologies: Ukrainian Experience of Using Business Tendency Surveys. 27
Yashchenko L. O. Methodological Aspects of Government Finance Statistics. 34

Statistics and Economics, Analysis

Hnatyk Ya. B., Masliy V. V. Institutionalization of International Financial Markets: Basic Tendencies. . 41
Honchar O. V., Kuzmina O. V. Statistical Information Quality: Effect on the Relationship of Producers and Users of Official Statistics. 47
Kitura A. Ya. Operation Analysis of the Kyoto Protocol Market Mechanisms. 53

Demographic and Social Statistics

Gerasymenko S. S., Chupryna O. A., Chupryna O. O. Multivariate Comparative Analysis in Poverty Measurement. 59
Ryngach N. O. Demographic Modernization in Ukraine: Transformation of Mortality Conditions. 64

Statistics and Related Fields of Research

Gerasymenko O. V. Investment Factor of Effect on the Balance of Financial System at the Regional Level. 70
Zakhochay K. V. Statistical Forecasting of the General Fund of Expenses on Health Protection of the State Budget of Ukraine for 2014. 76
Matkovsky S. O., Grynkevych O. S. Statistical Training of Specialists at the Higher School: Urgent Questions of Efficiency and Development. 79

History of Statistics

Chekotovskiy E. V. Absolute Statistical Indicators: Historical and Theoretical Aspects. Part 2. Development of Theory of Absolute Statistical Indicators. 85

Chronicle 90
Abstracts 96

Шановні колеги!

Національна статистика України пройшла непростий шлях реформування, в основу якого з самого початку були покладені принципи стратегічного планування. Зараз ми успішно завершуємо виконання вже четвертої довгострокової програми – Стратегії розвитку державної статистики на період до 2012 року і можемо по праву пишатися результатами своєї роботи: по суті вдалося сформулювати принципово нову статистичну систему, що в цілому відповідає сучасним вимогам розвитку економіки та суспільства.

В умовах глобалізації надзвичайно важливе значення має успішна інтеграція країни до світового економічного співтовариства, тому одним із основних завдань розбудови національної статистики була і залишається максимально повна адаптація до відповідних міжнародних стандартів.

Вагомим здобутком у цьому напрямі стало створення цілісної системи нормативно-правових актів у сфері статистики, повністю гармонізованих із міжнародними та європейськими правовими нормами. Зокрема, прийняті Закони України “Про державну статистику”, “Про Всеукраїнський перепис населення”, “Про сільськогосподарський перепис”, які були створені за участю експертів Евростату та Міжнародного валютного фонду і цілком відповідають вимогам ЄС. Розроблені та запроваджені “Принципи діяльності органів державної статистики України” – національний аналог “Кодексу діяльності європейської статистики”. Зараз за участю європейських колег ведеться робота з підготовки кодексу етики для працівників органів державної статистики.

У центрі нашої уваги постійно перебувають питання вдосконалення методологічних засад здійснення державних статистичних спостережень, процедур збирання, оброблення й поширення інформації та їх адаптації до європейських стандартів, модернізації інформаційних і комунікаційних технологій, поліпшення взаємодії з користувачами статистичної інформації та встановлення партнерських взаємовідносин з респондентами тощо.

Обов'язковою складовою ефективною статистичної системи, як відомо, є розвинена інфраструктура. Так, в Україні запроваджена і постійно вдосконалюється система національних статистичних класифікацій (на сьогодні їх вже 19), що базуються на відповідних міжнародних аналогах. Також проведена велика робота зі створення та модернізації системи статистичних реєстрів.

Якісно новим етапом удосконалення статистичних технологій стали роботи зі створення інтегрованої системи обробки статистичних даних на базі загальнонаціональної комп'ютерної мережі, які зараз майже закінчено.

Досягненнями національної статистики значною мірою сприяє співробітництво з міжнародними статистичними організаціями та колегами з інших країн у рамках проектів і програм технічної допомоги, серед яких ключову роль відіграє спільний зі Світовим банком проект “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень в Україні”. Важливе значення має також реалізація першого в Україні проекту за програмою Twinning “Гармонізація української офіційної статистики зі статистичними стандартами Європейського Союзу”, нашими партнерами по якому стали Евростат та Статистичний офіс Данії.

Держстат України також активно співпрацює з ЄЕК ООН, МВФ, МОП, ЄАВТ, ОЕСР, Комісією ООН по народонаселенню, Міждержавним статистичним комітетом країн СНД тощо. Основними формами взаємодії тут виступають методологічні розробки та обмін статистичною інформацією, надання технічної допомоги, участь у роботі конференцій, семінарів і робочих груп тощо. Усе це сприяє підвищенню довіри до української статистики у світі, її подальшій адаптації до відповідних міжнародних стандартів.

Сьогодні наші успіхи та здобутки визнані світовою статистичною спільнотою, про що свідчать, зокрема, результати адаптованої глобальної оцінки національної статистичної системи України, проведеної наприкінці минулого року спеціальною місією ЄС. Експерти – члени місії підтвердили принципову відповідність національної статистики європейським нормативам і вимогам та досить високо оцінили всі її складові, починаючи з системи нормативно-правових актів і завершуючи методологічними засадами й організацією статистичних спостережень за всіма галузями статистики.

Але ми не збираємося зупинятися на досягнутому. Зараз завершується робота над наступною довгостроковою програмою – Стратегією розвитку державної статистики на період до 2017 року. Ключовими її пріоритетами будуть покращання координації та підвищення якості державної статистичної діяльності, поглиблення інтеграції процесів статистичного виробництва та вдосконалення управління ними, модернізація системи підготовки персоналу й інші. Виконання завдань, передбачених Стратегією-2017, дозволить суттєво підвищити якість національної статистики, забезпечить її подальше наближення до європейських стандартів і вимог сьогодення.

Виявленням довіри до української статистики з боку міжнародного співтовариства є той факт, що Міжнародна асоціація офіційної статистики (МАОС) запропонувала Державній службі статистики провести в Україні її чергову конференцію.

Користуючись нагодою, хочу запросити всіх до участі у конференції МАОС-2012 “Шляхи поширення інформації”, що організовується спільно з Держстатом України та відбудеться 12–14 вересня 2012 року в місті Києві в приміщенні Українського дому. Передбачається, що в ній візьмуть участь багато представників статистичної спільноти, наукових кіл, а також користувачів статистичної інформації.

Головними питаннями конференції є поширення статистичними службами інформації, її просування та донесення до користувачів, роль статистичних даних у прийнятті виважених рішень на різних рівнях – від урядів країн до пересічних громадян. Конференція, зокрема, охоплюватиме теми статистичної грамотності, нових інформаційних медіа, розширення доступу до інформації тощо та включатиме як пленарні сесії, так і паралельні дискусії.

Ці теми, безумовно, є дуже актуальними для сучасної статистики, і ми сподіваємося, що вони зацікавлять вас і спонукатимуть до участі у цьому широкомасштабному заході.

Для отримання більш детальної інформації щодо організаційних і програмних питань конференції МАОС-2012, її порядку денного та реєстрації, будь ласка, відвідайте веб-сайт:

<http://iaos2012.ukrstat.gov.ua/>

З повагою

**Голова
Державної служби
статистики України
О. Осауленко**

Про Міжнародну асоціацію офіційної статистики (МАОС)

МАОС – це неурядова організація, що була створена у 1985 році як спеціалізований підрозділ Міжнародного статистичного інституту (МСІ). Членами асоціації є юридичні та фізичні особи з усього світу, які мають науковий або практичний інтерес у сфері статистики.

Цілі МАОС:

- сприяти розумінню та просуванню офіційної статистики, а також пов'язаних з нею сфер;
- стимулювати розвиток ефективних послуг офіційної статистики, зокрема у країнах, що розвиваються, шляхом міжнародного співробітництва між окремими особами та організаціями, включаючи користувачів офіційної статистики, а також дослідницькі установи.

Важливим у діяльності МАОС, по-перше, є те, що це асоціація офіційної статистики, а не офіційних статистиків, що дає унікальну можливість для всіх, хто виявляє зацікавленість цією сферою, зустрітися й обговорити питання, які викликають спільний інтерес. По-друге, це професійна організація, що перебуває поза межами управління міжнародних організацій. Зважаючи на це, існують певні переваги для кожного з її учасників. Зокрема для офіційних статистиків – це можливість:

- дебатовати за межами порядку денного міжнародних організацій, приділяючи увагу своїм робочим програмам і пріоритетам;

- бути інноваційними, дивитися в майбутнє та бути готовими до співробітництва;

- обговорювати широке коло питань, стимулювати спілкування зі світовим статистичним співтовариством.

Для інших:

- дебатовати з офіційними статистиками;
- долучатися до розробок і розвитку, пропонувати нові підходи.

Для всіх:

- працювати в етичних рамках, розроблених МСІ.

З огляду на вищесказане, МАОС є форумом як для офіційних статистиків, так і для широкої статистичної спільноти.

МАОС працює на основі скликання міжнародних нарад: частково шляхом проведення робочих сесій і частково за допомогою періодичних дворічних та інших конференцій.

Асоціація видає статистичний журнал і публікує інші видання спеціальної тематики.

Більш докладно про МАОС та МСІ можна дізнатися, відвідавши їхні сайти:

<http://isi.cbs.nl/iaos/>

<http://www.isi-web.org/>

Оцінювання ефективності міжнародної технічної допомоги*

Запропоновано підхід до вимірювання ефективності міжнародної технічної допомоги на панельних даних з використанням моделі фіксованих ефектів. Проаналізовано вплив платної та безоплатної міжнародної технічної допомоги, а також прямих іноземних інвестицій на рівень ризику країн СНД за 2000–2009 рр.

Ключові слова: міжнародна технічна допомога, панель, прямі іноземні інвестиції, ризик країни, модель фіксованих ефектів.

Міжнародна технічна допомога (далі – МТД) стає все більш вагомим чинником економічного розвитку та важелем міжнародних відносин. Однак відсутність на сьогодні єдиного методологічного підходу до формування статистики міжнародної технічної допомоги як на національному, так і на міжнародному рівнях практично унеможливорює пряму оцінку її ефективності. Викликані такою ситуацією численні дискусії щодо можливих методів оцінювання ефекту від МТД для певної країни посилюються через монополію міжнародних організацій у питанні розповсюдження відповідної інформації. Відповідна самореклама щодо ефективності МТД на найвищих щаблях влади створює підґрунтя для асиметрії статистичної інформації з МТД та ускладнює її об'єктивну оцінку.

Разом з тим, на тлі фінансової кризи, глобалізаційних процесів, поглиблення економічних та політичних зв'язків між країнами, з огляду на необхідність передбачення та виявлення факторів впливу на поворотні точки розвитку статистична комісія ООН і Евростат передбачають у своїх перспективних програмах інтенсивний розвиток моделювання як методу отримання аналітичної інформації. У сучасній європейській статистиці моделювання статистичної інформації використовується за неможливості прямої реєстрації необхідних даних та з метою усунення надмірного звітного навантаження на респондентів. Ця тенденція останнім часом набуває все більшого поширення серед країн – учасниць ЄС і в межах міжнародного співробітництва рекомендується для інших країн, особливо з огляду на бюджетні обмеження і вимоги щодо якості статистики [1]. Інтенсивному розвитку моделювання також сприяє різний рівень доступу до статистичної інформації в країнах, що ускладнює міжнародні порівняння та вимагає пошуку альтернативних, науково обґрунтованих і необтяжливих для респондентів джерел інформації.

Метою нашого дослідження є розгляд підходу до вимірювання ефективності міжнародної технічної допомоги на панельних даних з використанням моделі фіксованих ефектів, а також аналіз впливу

платної та безоплатної міжнародної технічної допомоги і прямих іноземних інвестицій на рівень ризику країн СНД за 2000–2009 рр.

У цьому контексті одним із можливих підходів до вимірювання ефективності МТД є параметричне оцінювання, що полягає у моделюванні впливу МТД на обраний узагальнюючий індикатор на панельних (лонгітюдних) даних [2]. Характерною рисою панельних даних є наявність двох вимірів:

- хронологічного (часового);
- просторового (сукупність одиниць спостереження).

На відміну від рядів динаміки, що можуть бути представлені лише одним просторовим записом і великою кількістю хронологічних даних, панельні дані характеризуються відносно великою кількістю просторових записів порівняно з часовими. Така форма панельних даних дає можливість оцінити взаємозв'язок між цільовою змінною та експлікативними (пояснювальними) змінними.

Використання панельних даних уможливорює дослідження певних аспектів, які неможливо пояснити за допомогою простої хронологічної вибірки у вигляді перехресних записів даних [3]. З одного боку, наприклад, закономірності, виявлені лише для певного року, не можуть гарантовано бути актуальними для інших років. З іншого боку, закономірність, виявлена для динамічного ряду, що побудований для однієї одиниці спостереження (одного просторового запису), також не завжди може бути екстрапольована на інші одиниці сукупності. На відміну від простої регресії, панель охоплює одночасно часові та індивідуальні характеристики одиниць досліджуваної сукупності, має дві розмірності, тобто ми визначаємо як оцінки середніх величин, так і відхилення від середніх (дисперсію), та дозволяє враховувати ефекти, які не спостерігаються безпосередньо, що підвищує точність результатів моделювання.

У реальній економіці, що є особливо характерним для країн з перехідною (нестабільною) економікою, дуже складно побудувати тривалі динамічні ряди для цільової змінної та всіх експлікативних змінних, а це, у свою чергу, обмежує отримання надійних даних. І навіть за достатньої

* Друкується в авторській редакції
© О. О. Васечко, О. М. Мотузка, 2012

довжини ряду постає питання щодо вибору репрезентативних одиниць. Доповнення часових даних просторовими збагачує дослідження та підвищує достовірність оцінок. Водночас надмірна кількість просторових (індивідуальних) записів даних, аналізованих на певний момент часу, також ускладнює оцінювання через наявність великої кількості індивідуальних особливостей, що також призводить до похибки в оцінці коефіцієнтів моделі. Тобто для уможливлення екстраполяції хронологічних та індивідуальних взаємозв'язків на досліджувану сукупність необхідне збалансоване поєднання двох зазначених вище вимірів даних, що є характерним саме для панелі. Панельні дані дозволяють спостерігати бажану стабільність взаємозв'язків одночасно між одиницями спостереження й у часі.

Загалом аналіз на основі панельних даних забезпечує високу ефективність оцінювання параметрів економетричної моделі, можливість контролю неоднорідності об'єктів, а також ідентифікацію ефектів, недоступних під час аналізу просторових даних, що дозволяє більш точно врахувати особливості об'єктів, які потрапили до досліджуваної сукупності. Слід зазначити, що моделювання на основі панелей в економічних дослідженнях є доволі новим напрямом, і відповідні теоретичні дослідження ще мало підкріплені практичними результатами.

Загальна структура моделі, побудованої на панельних даних, може бути представлена таким чином:

$$Y_{it} = X_{it}\beta + Z_i\alpha + \varepsilon_{it}, \quad (1)$$

де Y_{it} – спостереження щодо i -ї одиниці на дату t ; X_{it} – експлікативна змінна i -ї одиниці на дату t ; Z_i – змінна індивідуального ефекту щодо одиниці i , який не спостерігається безпосередньо; ε_{it} – похибка моделі щодо i -ї одиниці на дату t .

Щодо похибки моделі ми можемо сформулювати ряд гіпотез, припускаючи, що:

$$E\varepsilon_{it} = E\varepsilon_{it} / X = 0 \quad \forall i, t, \quad (2)$$

$$E\varepsilon_{it}^2 = E\varepsilon_{it}^2 / X = \sigma_\varepsilon^2 \quad \forall i, t. \quad (3)$$

Моделі може бути представлена у матричній формі для кожної одиниці i :

$$Y_i = X_i\beta + Z_i\alpha + \varepsilon_i, \quad (4)$$

де X_i – матриця розміру $T \times K$; K – кількість експлікативних змінних; β – вектор коефіцієнтів;

$$X_i = \begin{bmatrix} X_{i11} & X_{i21} & \dots & X_{iK1} \\ X_{i12} & X_{i22} & \dots & X_{iK2} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ X_{iT1} & X_{iT2} & \dots & X_{iT K} \end{bmatrix}. \quad (5)$$

Елемент $Z_{i\alpha}$, найбільш цікавий у цій моделі, допомагає виявити однорідність або неоднорідність просторового взаємозв'язку. Z_i є матрицею, в якій перша колонка Z_1 – константа, що дорівнює 1 і залишається незмінною для усіх одиниць на певну дату. Інші колонки, за їх наявності, можуть набувати різних значень і відрізнятися залежно від оди-

ниці спостереження, але є постійними в часі для однієї одиниці спостереження.

Вибір узагальнюючого індикатора як ендегенної змінної є принципово важливим питанням з огляду на необхідність комплексного охоплення впливу МТД на політичний, економічний і соціальний розвиток країни. За подібний узагальнюючий показник автори пропонують рейтингові оцінки ризику країн, що надаються численними міжнародними та приватними агенціями. Тобто як результативний показник ефективності МТД у цьому дослідженні використовується показник “ризик країни”, що відображає еволюцію загального становища в країні (на відміну від, наприклад, виключно економічних показників) і може слугувати барометром ефекту від програм міжнародної допомоги.

Поняття ризику є всеохоплюючим, він існує у будь-якій сфері людської життєдіяльності. Ризик країни розпочинається з ризику прямих іноземних інвестицій (далі – ПІІ), оскільки всі бізнес-операції на міжнародному рівні пов'язані з підвищенням ступеня ризику. Ділові операції, здійснювані через міжнародні кордони, несуть додаткові ризики, відмінні від тих, що мають місце всередині країни [4]. Разом з тим, концепція ризику країни досить сильно еволюціонувала впродовж останніх 50-ти років і наразі відображає загальний рівень несталості та невизначеності в економічних і фінансових структурах, політиці, діяльності соціально-політичних інститутів, геополітичному устрої та валюті країн.

Існують різні класифікації складових ризику країни: докладні й менш розгорнуті. Найбільш лаконічна охоплює політичний, економічний та фінансовий ризик. Серед деталізованих зазначимо таку, що охоплює шість категорій ризиків, а саме: економічний ризик, ризик переміщення, валютний ризик, ризик розташування або сусідства, ризик суверенітету, політичний ризик. У будь-якому випадку дуже складно провести чітку межу між різними компонентами ризику країни, які, враховуючи взаємозв'язок внутрішньої економіки з політичною системою та впливом міжнародного співтовариства, часто накладаються один на одного.

Економічний ризик виникає через можливі негативні зміни у фундаментальних економічних цілях держави (у податковій, грошово-кредитній, міжнародній політиці, через втручання у процес створення і розподіл багатства) або через значні зміни у порівняльних перевагах країни (наприклад, нестача (або виснаження) ресурсів, спад промисловості, бідність населення, демографічні зміни і т. д.). Економічний ризик часто переплітається з політичним. У статистичному вираженні цей тип ризику охоплює такі стандартні економічні показники, як, наприклад, ВВП та ВНП, а також ВВП на одну особу населення.

Ризик переміщення пов'язаний з рішенням уряду певної країни, на території якої здійснює

свою діяльність іноземна компанія, обмежити рух капіталу. Такі обмеження можуть ускладнити повернення отриманого прибутку, дивідендів або в цілому капіталу компанії до країни її походження.

Валютний ризик є несподіваною несприятливою зміною курсу валют і охоплює несподівані зміни валютного режиму, такі як перехід від фіксованого до плаваючого валютного курсу.

Ризик розташування або сусідства означає побічні дії, спричинені проблемами в регіоні, у торгових партнерів країни або в країнах зі схожими характеристиками.

Суверенний ризик – це показник спроможності й доброї волі уряду виконувати свої кредитні зобов'язання. З цього показника власне і розпочалась історія поняття “ризик країни”.

Політичний ризик стосується ризику змін у політичних інституціях, передусім у законодавчій системі, що виникають зі зміною уряду, соціальної структури або інших неекономічних чинників. Слід зазначити, що оцінка ризику вимагає аналізу багатьох факторів, у тому числі взаємовідносин різних соціальних груп у країні, процесу прийняття рішень в уряді, а також історії країни.

Кожен з типів ризику охоплює набір кількісних та якісних показників, що узагальнюються за допомогою відповідної системи зважування. Ваги залежать від важливості кожного з показників і самого типу ризику. Узагальнений показник “ризик країни” оцінюється різними міжнародними організаціями. Їх методологія різниться і не завжди є прозорою, оскільки від висновків таких відомих агенцій, як Moody's та Standard & Poor's, у прямому сенсі залежать долі країн. У цьому випадку ми використали рейтинг ризику країни Організації економічного співробітництва і розвитку (далі – ОЕСР). Її дані є офіційними, загальноприйнятими та загальнодоступними, вони використовуються у всіх країнах світу, хоча детальні особливості побудови рейтингу не викладаються, насамперед у частині експертної оцінки ризику країни. Одним із ключових елементів методу рейтингування ризику країни ОЕСР, що набув чинності в 1999 році [5], є система оцінки кредитних ризиків країни та класифікації країн за вісьмома категоріями ризику країни (від 0 до 7).

Наша гіпотеза полягає в тому, що ризик країни як ендегенна змінна (за 10 років) по-різному реагує на два основні види фінансових потоків: МТД та ПП. Умови їх надання є принципово різними, що може викликати неоднозначне ставлення до них з боку реципієнта та відповідно до різного рівня їх віддачі. Можливим компонентом ПП, на відміну від МТД, є наявність ризику, тоді як МТД, по суті, безризикова для міжнародної організації-донора. Крім того, МТД отримується на певних умовах і також може бути як платною, так і безплатною [6]. Нульовою гіпотезою є припущення прямого впливу на показник ризику країни з боку МТД і зворотного – з боку ПП. Слід підкреслити, що таке

припущення в частині впливу МТД не збігається з офіційною позицією міжнародних організацій.

Зазначимо, що ПП можуть мати форму або накопичень (stocks), або потоків (inwards). Оскільки виділити потоки дуже складно, а дискретна величина ПП може мати для певних періодів негативне значення, що особливо проявляється в країнах з нестабільною економікою, в моделі було використано кумулятивні ПП. Для забезпечення методологічної єдності показник МТД також сформовано як кумулятивний.

Таким чином, як пояснювальні (екзогенні) для ризику країни змінних використано:

1) ПП в кожному окрему країну (наростаючим підсумком з початку періоду інвестування – сток). Джерелом інформації слугує база даних Конференції ООН з торгівлі та розвитку, UNCTAD;

2) МТД, що надійшла від Світового Банку (далі – СБ) і має в майбутньому відшкодовуватися країною-реципієнтом;

3) МТД, що надійшла від ЄС і є безплатною. Джерелами даних щодо міжнародної допомоги для побудови моделі є бази даних СБ та Європейської комісії.

У цьому контексті в роботі проаналізовано вплив МТД та ПП на рівень ризику в країнах СНД, що мають багато спільних рис з погляду недавнього історичного минулого, особливостей перехідного стану економічного, політичного та соціального життя. Досліджувану сукупність складають: Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Естонія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Латвія, Литва, Молдова, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Україна та Узбекистан, які набули незалежності з розпадом колишнього СРСР у 1991 році. За країну порівняння обрано Україну. Очевидно, що в цій сукупності існують певні центри геополітичного тяжіння, яким притаманні нові регіональні властивості, зумовлені, знову ж таки, більш тісними історичними, політичними, економічними та культурними зв'язками:

1. Країни Прибалтики (Латвія, Литва та Естонія), які 1 травня 2004 року стали членами ЄС [6].

2. Білорусь, Молдова, Росія та Україна.

3. Країни Кавказу та Середньої Азії (Азербайджан, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан та Узбекистан).

Тести Фішера та Хаусмана рівня однорідності даних та однорідності поведінки одиниць сукупності, а також той факт, що сформована нами цільова сукупність не є вибіркою, тобто кожна країна представляє лише саму себе, свідчить на користь застосування панелі на основі моделі фіксованих ефектів.

Однак неоднорідність даних і особливо той факт, що індивідуальні середні однієї і тієї самої змінної можуть суттєво коливатись, не дозволяють зробити однозначний висновок щодо неоднорідності поведінки одиниць. Індивідуальні середні значення змінних моделі можуть помітно відрізнятися для різних одиниць спостереження навіть

за відсутності фундаментальної різниці у їх поведінці. Наприклад, у разі дослідження навіть досить однорідної групи країн масштаби даних можуть суттєво різнитися, що проявлятиметься у коливанні індивідуальних абсолютних і середніх значень і при цьому помилково розглядатись як прояв неоднорідності поведінки. Наприклад, Росія, що є нетиповою для цієї сукупності за розмірами, абсолютними показниками економічного розвитку, ПП тощо, не може безпосередньо порівнюватися з іншими країнами досліджуваної сукупності. З огляду на наявність регіональних підгруп та нетипових одиниць, доцільним, на наш погляд, є застосування відносних показників як екзогенних змінних.

Таким чином, ми враховуємо неоднорідність поведінки одиниць досліджуваної сукупності, вважаючи, що зв'язок $X \rightarrow Y$ різниться від однієї одиниці до іншої лише за рахунок константи α_i :

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta_1 X_{1,it} + \dots + \beta_K X_{K,it} + \varepsilon_{it}. \quad (6)$$

У ході дослідження було розглянуто три типи моделі фіксованих ефектів:

- фіксованих індивідуальних ефектів;
- фіксованих часових ефектів;
- подвійних фіксованих ефектів: індивідуальних і часових.

Тут і далі для цієї моделі застосовані такі позначення:

1) $n = 1, \dots, N$: кількість окремих країн ($N=15$);
 $t = 1, \dots, T$: кількість років (періодів) ($T = 10$, 2000–2009 рр.);

$X = (x_1, x_2, \dots, x_K)$: вектор пояснювальних змінних.

2) Ендогенна змінна, що пояснюється моделлю: Y – ризик країни;

$y_{n,t}$: величина Y для окремої країни n у році t .

3) Екзогенні змінні:

• $\log(FDI)$ – ПП в кожному окрему країну (сток);

• $\log(COM)$ – МТД у кожному окрему країну, що складається з двох векторів (відповідно до загальноприйнятої класифікації напрямів допомоги).

4) Вектор X_1 міжнародної допомоги, що надійшла від СБ і має відшкодовуватися країною-реципієнтом, складається з чотирьох факторів $X_{1,k}$: допомога в економічний сектор, у виробничий сектор, у захист довкілля, у соціальний сектор;

x_{1knt} : величина k -ї змінної X_1 для країни n у році t .

5) Вектор X_2 міжнародної допомоги, що надійшла від ЄС і є безоплатною, складається з шести факторів $X_{2,k}$: допомога в економічний сектор, у виробничий сектор, у захист довкілля, у соціальний сектор, гуманітарна допомога, інші;

x_{2knt} : величина k -ї змінної X_2 для країни n у році t .

Примітки:

а) через асиметрію розподілу екзогенних змінних, а також через наявність нульових значень для окремих країн та / чи років використовуємо логарифмування.

б) будуюмо глобальну змінну для кожного типу допомоги:

$$WB = \sum_{k=1}^4 X_{1,k} \text{ та } EU = \sum_{k=1}^6 X_{2,k};$$

в) у таблицях результатів Intercept – оцінка вільного члена моделі (b_0).

Специфікація моделі.

1. Модель фіксованих індивідуальних ефектів:

$$y_{n,t} = b_0 + a_n + \sum_{k=1}^4 b_k x_{1knt} + \sum_{k=1}^6 c_k x_{2knt} + \varepsilon_{nt}$$

$$y_{n,t} = b_0 + a_n + \alpha_1 \log(FDI_{n,t}) + \alpha_2 \log(1 + WB_{n,t}) + \alpha_3 \log(1 + EU_{n,t}) + \varepsilon_{n,t}$$

де a_n – фіксовані індивідуальні ефекти за умови, що $\sum_{j=1}^{15} a_j = 0$; ε_{nt} – класична залишкова компонента (математичне сподівання дорівнює нулю, гомоскедастичність дисперсії σ_{ε}^2):

$$E(\varepsilon_{nt} / x_{11m\tau}, \dots, x_{14m\tau}) = 0, \forall n, m, t, \tau,$$

$$E(\varepsilon_{nt} \varepsilon_{pq} / x_{11m\tau}, \dots, x_{14m\tau}) = \delta_{np} \delta_{tq} \sigma_{\varepsilon}^2, \forall n, m, p, t, \tau, q.$$

Пояснювальні змінні є строго екзогенними.

2. Модель фіксованих часових ефектів:

$$y_{n,t} = b_0 + d_t + \sum_{k=1}^K b_k x_{knt} + \varepsilon_{nt}$$

$$y_{n,t} = b_0 + d_t + \alpha_1 \log(FDI_{n,t}) + \alpha_2 \log(1 + WB_{n,t}) + \alpha_3 \log(1 + EU_{n,t}) + \varepsilon_{n,t}$$

де d_t – фіксовані часові ефекти за умови, що $\sum_{j=1}^{10} d_j = 0$; ε_{nt} – класична залишкова компонента:

$$E(\varepsilon_{nt} / x_{1m\tau}, \dots, x_{Km\tau}) = 0, \forall n, m, t, \tau;$$

$$E(\varepsilon_{nt} \varepsilon_{pq} / x_{1m\tau}, \dots, x_{Km\tau}) = \delta_{np} \delta_{tq} \sigma_{\varepsilon}^2, \forall n, m, p, t, \tau, q.$$

Пояснювальні змінні є строго екзогенними.

3. Модель подвійних фіксованих ефектів: індивідуальних і часових:

$$y_{n,t} = b_0 + a_n + d_t + \alpha_1 \log(FDI_{n,t}) + \alpha_2 \log(1 + WB_{n,t}) + \alpha_3 \log(1 + EU_{n,t}) + \varepsilon_{n,t}$$

де a_n – індивідуальні фіксовані ефекти за умови, що $\sum_{j=1}^{15} a_j = 0$; d_t – фіксовані часові ефекти за умови, що $\sum_{j=1}^{10} d_j = 0$; ε_{nt} – класична залишкова компонента:

$$E(\varepsilon_{nt} / x_{1m\tau}, \dots, x_{Km\tau}) = 0, \forall n, m, t, \tau;$$

$$E(\varepsilon_{nt} \varepsilon_{pq} / x_{1m\tau}, \dots, x_{Km\tau}) = \delta_{np} \delta_{tq} \sigma_{\varepsilon}^2, \forall n, m, p, t, \tau, q.$$

Пояснювальні змінні є строго екзогенними.

Результати, отримані для трьох моделей з використанням програми SAS, підтвердили нульову гіпотезу щодо вагомості зворотного впливу ПП на рівень ризику країн СНД та несуттєвої залежності ризику від МТД. Особливо це проявляється в моделях фіксованих індивідуальних ефектів і фіксованих часових ефектів (табл. 1). Модель подвійних фіксованих ефектів також підтверджує характер взаємозалежності, але значущість фактору ПП є меншою, що може бути пояснено ефектом “запізнення” впливу останніх.

Оцінки загальних параметрів моделі фіксованих ефектів

Variable	DF	Estimate	Standard Error	t Value	Pr > t
Фіксовані індивідуальні ефекти					
Intercept	1	11,97562	0,7295	16,42	<,0001
log_FDI	1	-0,7898	0,0658	-12,01	<,0001
log_COM	1	-2,3672	2,3192	-1,02	0,3092
Фіксовані часові ефекти					
Intercept	1	9,481864	0,5419	17,50	<,0001
log_FDI	1	-0,49488	0,0529	-9,35	<,0001
log_COM	1	-0,28388	1,1181	-0,25	0,8000
Подвійні фіксовані ефекти					
Intercept	1	7,840174	2,1035	3,73	0,0003
log_FDI	1	-0,39953	0,1957	-2,04	0,0435
log_COM	1	-4,59464	2,8665	-1,60	0,1117

Загалом, якщо безоплатна МТД дещо покращує ситуацію в країні, то платна МТД практично на неї не впливає. У розрізі напрямів МТД виявилась мало значущою (табл. 2). Так, МТД, спрямована в економічний сектор (I_{eco}), дуже несуттєво зменшує ризик країни в моделі фіксованих індивідуальних ефектів. Допомога на охорону довкілля (I_{env}) має зворотний ефект, причому це стосується як платної, так і безоплатної МТД: за всіма трьома моделями безоплатна допомога виявилась

неефективною, особливо в моделі з фіксованими часовими ефектами. МТД у виробничий сектор (I_{prod}) також протилежно впливає залежно від типу, але у цьому випадку більш ефективною є допомога ЄС (EU). Тут, очевидно, проявляється негативний вплив шокової терапії, що є загальною умовою МТД від Світового Банку (WB). МТД у соціальну сферу (I_{soc}), незалежно від донора, є неефективною.

Таблиця 2

Оцінки параметрів моделі фіксованих ефектів за напрямками МТД

Variable	DF	Estimate	Standard Error	t Value	Pr > t
Фіксовані індивідуальні ефекти					
I_{eco_EU}	1	-0,34289	0,8169	-0,42	0,6753
I_{eco_WB}	1	-,00894	0,0257	-0,35	0,7285
I_{env_EU}	1	3,605754	2,3466	1,54	0,1267
I_{env_WB}	1	-0,04124	0,0414	-1,00	0,3210
I_{human_EU}	1	1,647687	1,4989	1,10	0,2736
I_{prod_EU}	1	-1,24973	1,9686	-0,63	0,5266
I_{prod_WB}	1	0,077448	0,0349	2,22	0,0280
I_{soc_EU}	1	-0,0015	0,4175	0,00	0,9971
I_{soc_WB}	1	0,033771	0,0278	1,22	0,2260
Фіксовані часові ефекти					
I_{eco_EU}	1	0,078008	0,5368	0,15	0,8847
I_{eco_WB}	1	0,003246	0,0364	0,09	0,9291
I_{env_EU}	1	10,06687	1,8879	5,33	<,0001
I_{env_WB}	1	-0,02428	0,0523	-0,46	0,6434
I_{human_EU}	1	-1,00647	0,8693	-1,16	0,2491
I_{prod_EU}	1	-7,73775	1,4795	-5,23	<,0001
I_{prod_WB}	1	0,076072	0,0447	1,70	0,0913
I_{soc_EU}	1	0,631766	0,2857	2,21	0,0288
I_{soc_WB}	1	0,013767	0,0363	0,38	0,7054
Подвійні фіксовані ефекти					
I_{eco_EU}	1	-0,44624	0,9555	-0,47	0,6414
I_{eco_WB}	1	-0,01682	0,0297	-0,57	0,5727
I_{env_EU}	1	4,925626	2,8604	1,72	0,0878

Variable	DF	Estimate	Standard Error	t Value	Pr > t
l_env_WB	1	-0,03221	0,0439	-0,73	0,4646
l_human_EU	1	3,015618	1,7893	1,69	0,0947
l_prod_EU	1	-0,51993	-0,51993	-0,23	0,8197
l_prod_WB	1	0,080103	0,0367	2,18	0,0313
l_soc_EU	1	-0,35439	0,5093	-0,70	0,4880
l_soc_WB	1	0,033821	0,0294	1,15	0,2529

Таким чином, отримані результати свідчать, що МТД не стимулює такою мірою реформи, як це офіційно декларується міжнародними організаціями. Причина криється в тому, що, висловлюючись образно, міжнародна технічна допомога і прямі іноземні інвестиції передбачені для “лікування” певної країни, діють по-різному. А саме, якщо МТД впливає на наслідки “хвороби”, то ПП – на її причину, тобто “лікує” зсередини. Крім того, політика Світового банку щодо умов надання МТД має характер шокової терапії, яка часто сприймається дуже негативно населенням країни та за невідомих задалегідь довготривалих наслідків оче-

видно і суттєво погіршує соціальне й економічне становище у короткотерміновій перспективі. До цього додається (як свідчить, наприклад, досвід багатьох африканських країн – постійних отримувачів МТД) проблема корумпованості певних державних структур, що також зводить нанівець ефективність програм з МТД.

У цьому контексті дуже важливим є вибір стратегії з боку уряду країни: лікувати наслідки чи усувати причини хвороби. І в останньому разі важливим є забезпечення механізму реалізації і контролю за цільовим використанням допомоги.

Список використаних джерел

1. Regulation (EC) № 223/2009 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2009 [Electronic resource] // Official Journal of the European Union. – Access Mode : <http://www.worldbank.org> – Screen title.
2. Лук'яненко І. Г. Особливості застосування моделей лонгітюдних даних при прогнозуванні складових місцевих бюджетів / І. Г. Лук'яненко // Економіка Криму. – 2004 – № 12. – С. 50–53.
3. Hausman J. A. Panel data and unobservable individual effects / J. A. Hausman, W. E. Taylor // Econometrica. – 1981. – № 49. – P. 1377–1398.
4. Country risk measures: how risky are they? / ed. by J. M. Oetzel, R. A. Bettis, M. Zenner // Journal of World Business. – 2001. – № 36 (2). – P. 128–145.
5. Country Risk Classification [Electronic resource]. – Access Mode : www.oecd.org/document/49/0,2340,en_2649_34171_1901105_1_1_1_1,00.html
6. Сайт Представництва Європейського Союзу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine> – Назва з титул. екрана.

УДК 330.534:303.1(477)

І. В. Калачова,
доктор економічних наук,
директор департаменту,
Держстат України

Сателітні рахунки в СНР 2008: рекомендована методологічна основа та досвід України

Розглянуто методологічні підходи до складання сателітних рахунків у рамках Системи національних рахунків 2008. Проаналізовано типи, характеристики, принципи побудови сателітних рахунків відповідно до рекомендованих міжнародних статистичних стандартів. Наведено приклади впроваджених у статистичну практику України сателітних рахунків.

Ключові слова: система національних рахунків 2008, сателітні (допоміжні) рахунки, типи сателітних рахунків, функціональні допоміжні рахунки, характерні продукти, інструменти сателітних рахунків, класифікації у сателітних рахунках.

Макроекономічна стабільність будь-якої країни є однією з невід'ємних умов забезпечення економічного зростання. Складання національних рахунків України започаткувало формування інформації про економічні процеси у країні в агрегованому вигляді. У системі національних рахунків (далі – СНР) економічна діяльність за всіма

її видами розглядається як сукупність операцій з продуктами, доходами та фінансовими інструментами шляхом взаємодії між інституційними одиницями (секторами) або в рамках самих одиниць. Групування інституційних одиниць та операцій у національних рахунках мають висвітлювати стан економіки відповідно до ринкових критеріїв. Національні рахунки дозволяють визначити розви-

ток певного виду економічної діяльності з погляду його впливу на економіку країни в частині формування валової доданої вартості. Макроекономічна політика в усьому світі значною мірою базується на основних агрегатах СНР, включаючи валовий внутрішній продукт (далі – ВВП), кінцеве споживання, нагромадження капіталу тощо.

Для прийняття зважених управлінських рішень виникає потреба у додатковій агрегованій інформації, що характеризує фінансові ресурси, їх розподіл та кінцеве використання в певних галузях економічної діяльності. Забезпечення цієї потреби покладено в основу концептуальних підходів до формування допоміжних (сателітних) рахунків. Керівні принципи СНР допускають складання сателітних (допоміжних) рахунків для задоволення особливих потреб у даних щодо продуктивної діяльності в певній економічній сфері, які не можуть бути задоволені в рамках основної структури національних рахунків. Допоміжні рахунки сумісні з логічною структурою національного обліку, але повністю незалежні від неї.

Упродовж останнього десятиліття на міжнародному та національному рівнях виконано значний обсяг досліджень щодо методології побудови сателітних рахунків та їх гармонізації з системою національних рахунків. За результатами цих досліджень розроблено ряд рекомендацій, частина з яких адаптована до національних умов України у вигляді методологічних положень, про які йдеться нижче.

Метою статті є висвітлення сучасних підходів до окреслення місця сателітних рахунків у центральній концептуальній основі СНР 2008, методології побудови цих рахунків, визначення їх принципових характеристик та найважливіших аналітичних параметрів тощо. Особливу увагу приділено опису методології складання сателітних рахунків, що вже впроваджені у статистичну практику України та роботи з розробки яких тривають у теперішній час.

На необхідності запровадження окремого інструменту у вигляді сателітних рахунків наголошується в окремій главі СНР 2008 [1, гл. 29]. Центральна концептуальна основа СНР (далі – ЦКО), навіть за умови її гнучкого використання та внутрішньої узгодженості, може бути перевантажена деталями. Більше того, певні потреби аналізу (про які йдеться нижче) можуть суперечити концепціям та архітектоніці ЦКО.

Аналізуючи сателітні рахунки, можна виділити два їх типи. Перший передбачає певну реорганізацію класифікацій і можливе введення додаткових елементів. Типовим прикладом є рахунок туризму. Такі типи рахунків можуть дещо відрізнятися від ЦКО, зокрема містити альтернативне трактування допоміжної діяльності, але вони істотно не змінюють основоположні концепції СНР. Головна причина складання таких сателітних рахунків по-

лягає в тому, що охоплення всіх деталей для всіх секторів, які викликають інтерес, у складі стандартної системи призвело б до її перевантаженості, а це відволікало б увагу від основних характеристик рахунків у цілому. Багато елементів, що містяться в сателітному рахунку, не відображаються в рахунках центральної структури. При цьому вони або обчислюються при складанні цих рахунків, але при їх поданні об'єднуються в більш агреговані показники, або є лише неявними компонентами показників, що обчислюються у цілому. Зокрема, різні аспекти виробництва та споживання продуктів, пов'язаних з туризмом, можуть бути показані у детальних класифікаціях видів діяльності, продуктів та цілей. Тобто для того, щоб описати та відобразити туризм у рамках національних рахунків, необхідно зробити вибір між двома підходами: або розділити множину елементів у рахунках ЦКО, щоб отримати необхідні дані про туризм, але ціною перевантаження й порушення збалансованості різних компонентів рахунків, або розробити спеціальну систему рахунків для туризму, що дозволить адаптувати різні класифікації та ввести додаткові агрегати, зокрема, національні витрати на туризм, які можуть охоплювати і проміжне, і кінцеве споживання.

Другий тип сателітного аналізу базується переважно на альтернативних концепціях щодо концепцій СНР. Вони включають зміну меж сфери виробництва, розширене трактування концепцій споживання та нагромадження, збільшення охоплення активів тощо. Дуже часто декілька альтернативних концепцій використовуються одночасно. Подібно до першого, другий тип аналізу може також вимагати змін у класифікації, однак основна увага при цьому сконцентрована саме на альтернативних концепціях. Застосування цих концепцій може привести до появи агрегатів, мета яких – доповнити ЦКО. Аналіз ряду тем, зокрема охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, екології, може бути поглиблений шляхом розробки особливої концептуальної системи для того, щоб охопити елементи, включені до ЦКО, а також додатково включити елементи в натуральному вираженні, альтернативні концепції та форми представлення даних.

Гнучкий характер СНР дозволяє визначити, скільки може бути розроблено сателітних або інших додаткових рахунків і якого типу. Сателітні рахунки, особливо другого типу, дозволяють експериментувати з новими концепціями та методологіями з більшим ступенем свободи, ніж це можливо в рамках центральної системи. Коли ряд країн розробляє аналогічні сателітні рахунки, обмін досвідом сприяє створенню міжнародних керівництв за певними темами і у підсумку уможливорює внесення змін до ЦКО. Наразі це насамперед стосується сателітного рахунку інформаційно-комунікаційних технологій, керівництво щодо

складання якого знаходиться тільки на початковому етапі розробки.

Ще однією важливою особливістю є те, що складання окремих допоміжних рахунків детермінується попитом осіб, які визначають політику в певній соціально значущій сфері. Це означає, що зазначені питання важливі для суспільства в цілому (більш конкретно – що для відповідної сфери економічної діяльності характерно здійснення широкомасштабного державного втручання). На додаток до цього першого аспекту вживання терміна, “соціальна значущість” стосується також умов життя окремих осіб і домашніх господарств. Як правило, ініціатива виходить безпосередньо від державного органу (наприклад, міністерства), який особливо активно працює в цій галузі. Однак цей аспект “соціальної значущості” не слід переоцінювати, оскільки допоміжні рахунки науки, інформаційно-комунікаційних технологій застосовуються зовсім в інших сферах, які слід обов’язково враховувати.

Невпинне зростання попиту на інформацію сателітних рахунків пояснюється декількома причинами:

- учасники дискусій з соціально-політичних питань досить часто посилаються на національні рахунки. Використання в європейських інституційних механізмах деяких основних агрегатів національних рахунків посилило їх популярність;
- принцип побудови функціональних допоміжних рахунків полягає в повному охопленні всіх видів діяльності, що є типовими для відповідної сфери;
- простота структури рахунку: загальна сума витрат, фінансування, виробники та бенефіціари. У результаті формується зручний засіб з обмеженою кількістю агрегатів, що забезпечують загальний огляд сфери, що охоплюється;
- допоміжні рахунки узгоджуються з ЦКО, дозволяючи зіставляти конкретні агрегати, що до них входять, з макроекономічними агрегатами, серед яких ВВП, кінцеве споживання тощо. Загальна сума національних витрат у відсотках до ВВП часто є найпопулярнішим показником серед користувачів допоміжних рахунків;
- допоміжні рахунки пристосовані до конкретних особливостей охоплюваної ними області. Тому вони доступні для неспеціалістів зі статистики, які більше знайомі з соціальними та економічними аспектами відповідної сфери, ніж з поняттями національних рахунків (тобто для більшості користувачів) [2].

Це пояснює також, чому саме допоміжні рахунки найчастіше використовуються як основа для посилань у політичних дискусіях між державними організаціями, профспілками, господарськими об’єднаннями, громадськими організаціями та асоціаціями споживачів.

Європейські країни (зокрема Франція) використовують ще одне позначення щодо допоміжних рахунків – “функціональні” допоміжні рахунки, що передбачає розширений підхід до розуміння функцій, тобто цілей витрат у відповідній сфері економічної діяльності. У цьому контексті визначаються і цілі побудови сателітних рахунків, що доповнюють одна одну, оскільки, з одного боку, рахунки окреслюють загальну картину економічного й соціального життя у певній сфері національної економіки, використовуючи для цього поняття і класифікації, пристосовані до конкретних характеристик у цій сфері, а з іншого, вони узгоджуються з описом національної економіки в цілому, який забезпечується центральною структурою національних рахунків, уможливорюючи зіставлення охоплюваної ними сфери з рештою економіки.

Головне питання, що розглядається в функціональних допоміжних рахунках, таке: яка загальна сума ресурсів виділена для певної галузі? Відповіддю на нього є основний агрегат зазначених рахунків: загальна сума національних витрат для цієї галузі.

Крім головного питання, розглядаються три додаткові питання:

1. Хто виділяє кошти на покриття витрат?
2. Хто отримує вигоди від цих коштів?
3. Як організована виробнича діяльність, типова для цієї галузі?

Зрозуміло, що одне з основних завдань розробників допоміжних рахунків полягає у визначенні сфери їх охоплення. Згідно з базисним підходом до обліку витрат, допоміжні рахунки охоплюють усі витрати, характерні для певної галузі, а саме: закупівлі характерних продуктів, трансферти, притаманні для цієї області, а також (з метою відповідного опису всього капітального компонента національних витрат) інвестиції типових виробників.

Розглянемо зв’язки між “характерними продуктами” і “типовими видами діяльності”. Типовими видами діяльності є ті, виробнича організація яких надає важливу інформацію для керівників у певній галузі, а випуск продукції складається з “типових продуктів”, використання яких включається до загальної суми національних витрат. Існують також продукти, використання яких включається до загальної суми національних витрат, але процес їх виробництва не викликає інтерес у користувачів допоміжних рахунків. Ці продукти називаються “пов’язаними продуктами”. Типові й пов’язані продукти разом є “характерними продуктами”.

Узагальнюючи основні методологічні підходи до складання сателітних рахунків, визначені СНР 2008, окреслимо основні принципи, за якими будуються сателітні (допоміжні) рахунки, та які життєво важливими для їх успішного застосування при розробці й оцінці політики (рис. 1) [3].

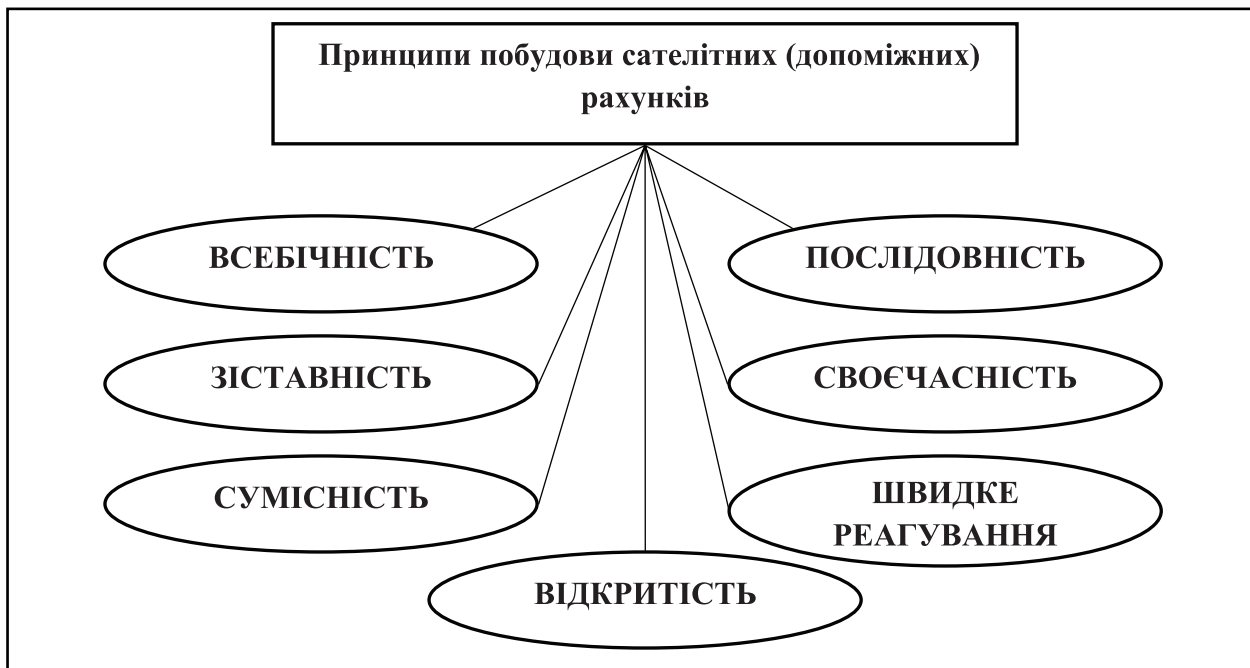

Рис. 1. Принципи побудови сателітних (допоміжних) рахунків

Сателітним рахункам притаманна всебічність, оскільки вони охоплюють всю систему та одиниці, що діють у цій системі або користуються вигодами цієї системи. Послідовність ґрунтується на використанні визначень, концепцій і принципів, однакових для кожної одиниці та кожної операції, що вимірюється. Зіставність у часі та просторі дозволяє здійснювати оцінку змін витрат протягом кількох років. Сумісність з іншими системами сукупних економічних показників уможливорює аналіз витрат у загальному економічному контексті. Сателітні рахунки дозволяють отримати своєчасну, точну та корисну інформацію, необхідну розробникам політичного курсу в цій сфері, при цьому їх точність забезпечує впевненість під час використання інформації, що в них міститься, для прийняття важливих рішень. Швидке реагування на вимоги політики у відповідній галузі супроводжується наданням інформації такого ступеня деталізації, що є необхідним для якісного макроекономічного планування. Відкритість рахунків потрібна користувачам при оцінці достовірності даних, а також експертам – при поновленні та поширенні інформації.

За міжнародною методологією, сателітні рахунки систематизують, тобто зводять у таблиці стандартного формату інформацію про фінансові ресурси, що залучаються у відповідну сферу економічної діяльності, їх розподіл та кінцеве використання. З урахуванням міжнародного досвіду формування та використання сателітних рахунків на рис. 2 систематизовано аналітичні параметри, що в комплексі уможливають оцінювання загальної суми витрат у певній сфері діяльності.

Разом ці параметри допоможуть дати відповідь практично на будь-яке питання, пов'язане з

сателітними рахунками, щодо ефективності роботи системи, а саме:

- джерела фінансування: установи або інші одиниці, які виділяють кошти, що використовуються у відповідній системі отримувачами фінансування;

- розпорядники фінансування: установи або інші одиниці, які розпоряджаються коштами, виділеними джерелами фінансування, та використовують ці кошти на оплату або придбання результатів діяльності, що враховується в рамках відповідних рахунків;

- постачальники: одиниці, що отримують гроші в обмін на результати діяльності або за здійснення діяльності, що враховується в рамках рахунків;

- функції: види наданих товарів та послуг і виконаної діяльності, що враховується в рамках рахунків;

- витрати ресурсів: фактори або засоби, що використовуються постачальниками (розпорядниками фінансування) при виробництві товарів чи наданні послуг;

- демографічні характеристики отримувачів вигоди: групування осіб, які отримують товари та послуги, що враховуються у відповідних рахунках, згідно з певними завданнями, – за віком, статтю, расовою та етнічною належністю, типом поселення тощо;

- соціально-економічний статус отримувачів вигоди: групування осіб, які отримують товари та послуги, що враховуються у відповідних рахунках, згідно з певними завданнями, – за рівнем освіти, добробуту або професією;

- регіони: групи одиниць усередині країни, що беруть участь у фінансуванні або споживанні товарів та послуг, що враховуються в рахунках.

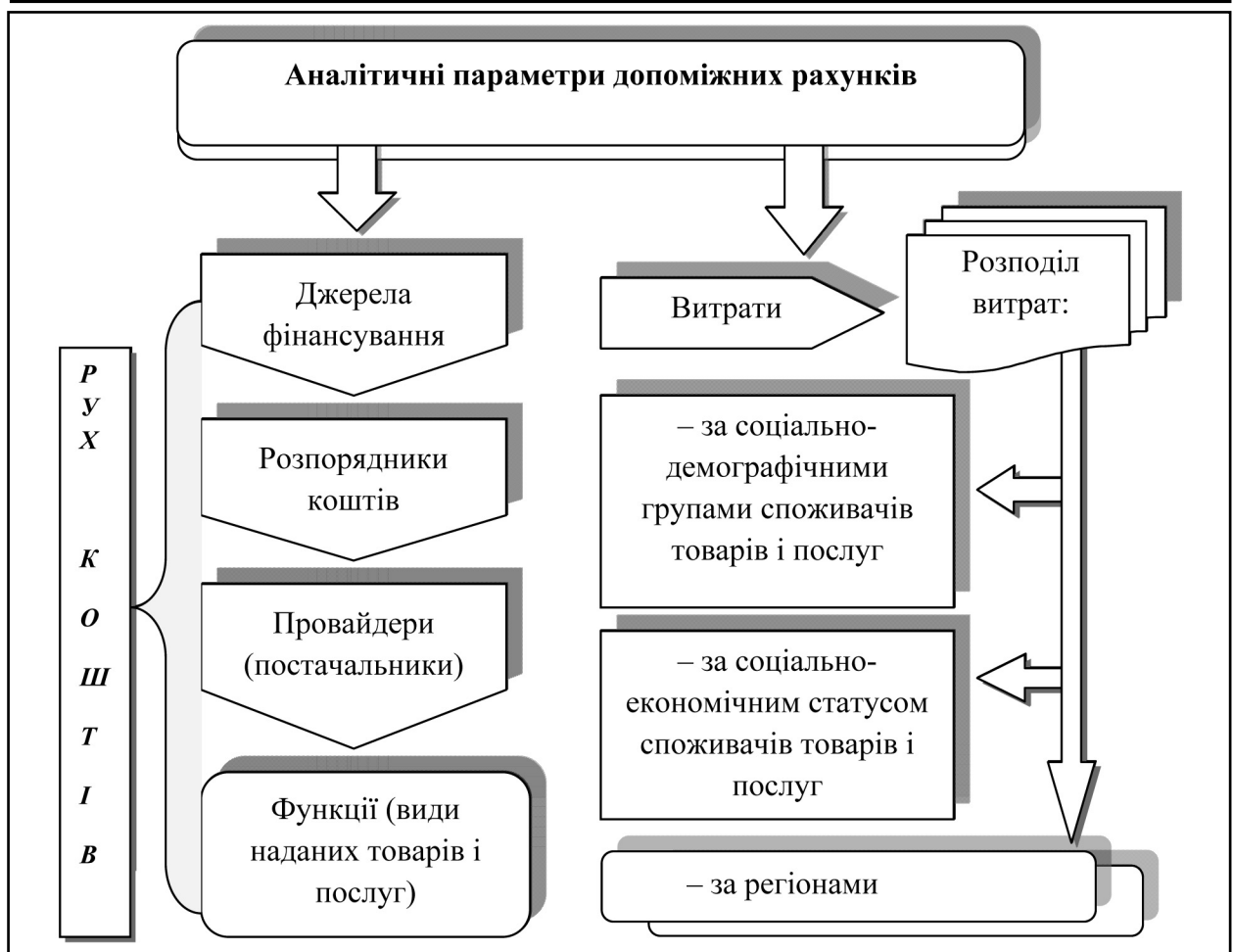

Рис. 2. Рух коштів і структура витрат у допоміжних рахунках

Визначальним параметром сателітного рахунку є “джерела фінансування”. На рахунку фіксуються всі ресурси, що залучаються для забезпечення функціонування відповідної сфери економічної діяльності з усіх джерел фінансування; вказуються розпорядники коштів, постачальники (провайдери) та види наданих товарів і послуг (функції). З іншого боку, агрегуються витрати суспільства на відповідні послуги в цілому, за певними групами споживачів цих послуг (за віком, статтю, типом поселення, рівнем освіти, добробуту, професією) і за регіонами. Отже, система сателітних рахунків дозволяє простежити, як використовуються ресурси, вивчити моделі розподілу ресурсів, оцінити ефективність їх поточного використання. Це – потужний інструмент статистики, що допоможе суб’єктам соціально-економічної політики своєчасно виявляти й розв’язувати суперечності процесу розвитку у країні.

Для більшої конкретизації структури обліку у сателітних рахунках України наведемо приклади вже розроблених рахунків (охорони здоров’я, освіти, соціального захисту, науки, екології) та рахунків, розробка яких у країні тільки розпочалась або планується, – туризму та інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ).

Національні рахунки охорони здоров’я (далі – НРОЗ) – перші з допоміжних рахунків, розробка яких розпочалась в Україні. НРОЗ – це інструмент, спеціально розроблений для інформування керівників у галузі охорони здоров’я за такими питаннями: розробка стратегії, її реалізація, ведення політичного діалогу, моніторинг та оцінка діяльності всієї системи. Цей інструмент призначений для політиків і керівників, які можуть використати його для покращання управління діяльністю системи охорони здоров’я. Потужні аналітичні можливості НРОЗ полягають у тому, що він містить інформацію про джерела фінансування охорони здоров’я, розпорядників коштів, розподіл коштів за провайдерами, які надають медичні послуги, та за напрямками використання коштів. Гнучкість структури НРОЗ дозволяє також аналізувати дані за цільовими групами населення або заходами, пов’язаними з конкретними програмами та захворюваннями (так, для України актуальними є питання фінансування програм щодо репродуктивного здоров’я та попередження ВІЛ / СНІДу).

Як інструменти НРОЗ використовують стандартні класифікації, що поділяють на чотири категорії [4].

1. Джерела фінансування (FS). Це групування відповідає за надходження коштів до системи

охорони здоров'я. Прикладами є сектор загальнодержавного управління, домашні господарства, роботодавці, донорські організації. На рівні джерел фінансування визначаються суспільні (державні) кошти, якими є кошти сектору загальнодержавного управління, та недержавні кошти.

2. Фінансуючі організації (HF), або фінансові посередники. Це групування характеризує категорії учасників системи охорони здоров'я, які отримують фінансові кошти від джерела й використовують їх для фінансування товарів і послуг медичного призначення та відповідних заходів. Це дуже важлива категорія, оскільки фінансові посередники мають повноваження впливати на використання фінансових коштів або фактично здійснювати контроль над ними. Вона відповідає на питання про організацію розподілу коштів. Наприклад, якщо міністерство фінансів (джерело фінансування) розподіляє кошти міністерству охорони здоров'я (фінансовий посередник), саме останнє вирішує, як фактично розподілити отримані фінансові кошти в системі охорони здоров'я. Як приклади можна навести й інші міністерства та відомства, наприклад міністерства оборони, внутрішніх справ, освіти тощо.

Центральні органи державного управління (HF.1.1.1) здійснюють пряме фінансування управління охороною здоров'я (фактичне колективне споживання) та надання послуг і товарів у цій галузі (соціальні трансферти в натуральній формі). Крім того, цей підсектор сплачує трансферти іншим секторам (підсекторам) на цілі фінансування охорони здоров'я (зокрема, фондам соціального страхування). Регіональні та місцеві органи управління (HF.1.1.2, HF.1.1.3) також здійснюють пряме фінансування управління охороною здоров'я, однак відіграють більш суттєву роль, ніж центральні органи у наданні товарів і послуг з охорони здоров'я (соціальні трансферти в натуральній формі). Фонди соціального страхування (HF.1.2) відіграють проміжну роль у фінансуванні витрат на охорону здоров'я, здійснюючи значні прямі витрати на фінансування охорони здоров'я шляхом відшкодування витрат домашніх господарств або прямого надання товарів і послуг з охорони здоров'я, що придбані у ринкових виробників. Крім того, зазначені фонди здійснюють витрати на управління своєю діяльністю, що також належить до фактичного колективного споживання.

Організації недержавного страхування (крім соціального страхування, HF.2.2) здійснюють різні види недержавного страхування, пов'язаного з охороною здоров'я. Їхні ресурси формуються за рахунок страхових премій та доходу від інвестування страхових резервів. Домашні господарства (HF.2.3) напряму оплачують товари і послуги з охорони здоров'я за рахунок власних доходів. Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства (HF.2.4), забезпечують надання по-

слуг і товарів з охорони здоров'я для домашніх господарств на безоплатній основі за рахунок коштів, які надійшли до них у вигляді внесків. Їхні ресурси формуються за рахунок трансфертів від домашніх господарств, підприємств, держави та іншого світу (міжнародні донори). Приватні фірми та корпорації (HF.2.5) фінансують послуги та товари з охорони здоров'я для своїх працівників за рахунок коштів роботодавців. Сюди не включають відрахування роботодавців на соціальне страхування, оскільки ці кошти вважаються частиною доходу домашніх господарств (оплата праці).

Інший світ (HF.3) здійснює фінансування послуг та товарів з охорони здоров'я у вигляді міжнародної допомоги.

3. Постачальники медичних послуг (HP), або провайдери. Ця категорія учасників визначається кінцевими споживачами фінансових коштів системи охорони здоров'я. Постачальники – це організації, що забезпечують медичні послуги. Прикладами є державні або приватні лікарні, поліклініки, пункти медичної допомоги. Класифікація постачальників медичних послуг і товарів з охорони здоров'я створена з метою об'єднання різних інституційних одиниць у групи, порівнянні на міжнародному рівні.

4. Функції охорони здоров'я (HC) – це послуги та заходи, що забезпечують постачальники медичних послуг за рахунок отриманих коштів. Інформація цього рівня охоплює відомості про види медичних послуг або заходів, що здійснювались у країні. Прикладами є лікарняна й амбулаторна допомога, медичні товари, профілактичні заходи та адміністративні в системі охорони здоров'я. Розрізняють індивідуальні послуги та товари з охорони здоров'я (HC.1 – HC.5), колективні послуги з охорони здоров'я, діяльність, пов'язану з охороною здоров'я (HC.R).

Основні категорії наведених вище класифікацій за потреби розподіляють на більш детальні підкатегорії та кодують цифровими значеннями. Наприклад, джерела фінансування можуть поділятися на державні, приватні кошти, кошти іншого світу.

Стандартний набір таблиць, який Організація економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР) рекомендує складати з використанням вищенаведених інструментів та аналізувати, показує рух фінансових потоків (рис. 3). Таблиці ПРОЗ відповідають стандартній методологічній структурі міжнародних класифікацій. Однак ця структура дозволяє країнам адаптувати стандарти шляхом створення підкатегорій з урахуванням специфіки національних систем охорони здоров'я. Це уможливорює включення до власної системи ПРОЗ характеристик, які країни вважають важливими, з одночасним підтриманням і використанням понять, що визначені на міжнародному рівні як стандарти.

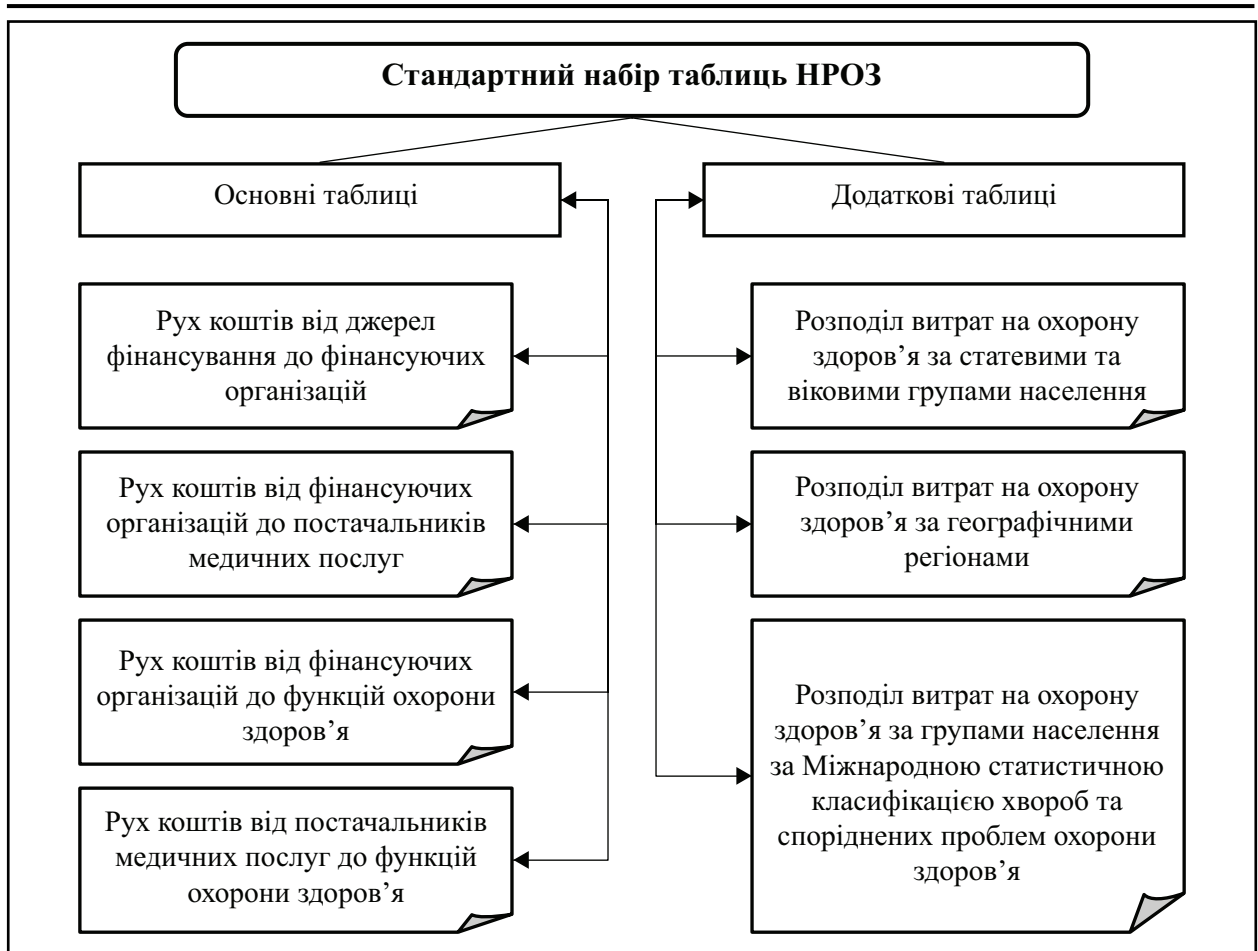

Рис. 3. Стандартний набір таблиць НРОЗ

Перейдемо до розгляду допоміжних рахунків освіти. Відповідно до положень модуля 1.03.01 “Статистика освіти” Компендіуму Європейської статистичної комісії (Statistical Requirements Compendium, 2008 ed., [5]), одним із завдань статистичних служб Європейського співтовариства є забезпечення виробництва порівнянних статистичних індикаторів освіти для актуалізації основного джерела даних “Запитальника по системах освіти” (UOE), підготовленого Інститутом статистики ЮНЕСКО, ОЕСР та Евростатом. Зважаючи на те, що до складу “Запитальника по системах освіти” включені таблиці щодо надходження коштів і розподілу фінансових потоків між основними учасниками національних систем освіти, Евростатом розроблені методологічні документи про складання допоміжних рахунків освіти, які базуються на визначенні витрат. Наразі допоміжні рахунки освіти – широко визнаний у європейській статистичній практиці метод узагальнення, опису та аналізу фінансування національних систем освіти, що використовується для вдосконалення їх діяльності. Розроблення допоміжних рахунків освіти започатковане у Франції, Нідерландах, Великій Британії та Норвегії упродовж 1980–1990 років та наразі впроваджено в інших країнах Європейського Союзу. У 2010 році складання національного рахунку освіти розпочала й Україна.

За інструменти у допоміжних рахунках освіти, як і в НРОЗ, використовуються стандартні класифікації, адаптовані до певних національних особливостей відповідно до законодавств про освіту.

1. Джерела фінансування (FS). На цьому рівні визначають суспільні (державні) кошти, тобто кошти сектору загального державного управління, та недержавні кошти.

2. Фінансуючі організації (EF), або фінансові посередники. Це групування визначає категорії учасників системи освіти, що отримують фінансові кошти від джерел та використовують їх для фінансування послуг освіти чи пов'язаних з освітою.

Центральні органи державного управління (EF1.1) здійснюють пряме фінансування управління освітою (фактичне колективне споживання) та надання послуг і супутніх товарів (підручники) у цій галузі. Регіональні та місцеві органи управління (EF1.2) також напряму фінансують управління освітою, іноді відіграючи більш суттєву роль, ніж центральні органи у наданні відповідних послуг, та фактично можуть майже у повному обсязі фінансувати освіту певного ступеня.

Приватні фірми і корпорації (EF2.1) фінансують послуги та супутні товари у сфері освіти для своїх працівників за рахунок коштів роботодавців. Домашні господарства (EF2.2) здійснюють пряму оплату зазначених послуг і супутніх товарів за раху-

нок власних доходів. Інший світ (ЕФЗ) фінансує послуги та товари у формі міжнародної допомоги [6].

3. Постачальники освітніх послуг (ЕР), або провайдери. Ця категорія учасників визначається кінцевими споживачами фінансових коштів системи освіти. Прикладами є дошкільні, загальноосвітні, професійно-технічні, вищі навчальні заклади всіх рівнів акредитації тощо. Класифікування постачальників освітніх послуг здійснюється з метою об'єднання різних інституційних одиниць у групи, порівнянні на міжнародному рівні. Для забезпечення такого зіставлення використовується групування постачальників послуг за ступенями освіти відповідно до Міжнародної стандартної класифікації освіти.

4. Функції освіти, або види діяльності (ЕС) – це види діяльності, що здійснюють постачальники освітніх послуг за рахунок отриманих коштів. Інформація цього рівня забезпечує відповідь на питання, на які види діяльності (надання видів продукції) і в якому обсязі провайдери використовують кошти, та про види освітніх послуг або заходів, що здійснювались у країні. Прикладами є надання освітніх послуг та адміністративні заходи у системі освіти, а також супутні види діяльності: харчування, медичне обслуговування, перевезення школярів, постачання підручників тощо.

Основний набір таблиць допоміжних рахунків освіти, який, згідно з рекомендаціями Євростату, складається з використанням вищенаведених інструментів, показує рух фінансових потоків:

- від постачальників послуг освіти до функцій освіти (видів діяльності);
- від джерел фінансування / фінансуючих організацій до постачальників послуг освіти;
- від джерел фінансування / фінансуючих організацій до функцій освіти (видів діяльності).

Крім того, існує ряд додаткових таблиць, які дають можливість показати рух фінансових потоків від фінансуючих організацій до функцій освіти за окремими постачальниками послуг освіти (окремими типами закладів та закладами різних освітніх ступенів). Існують також додаткові таблиці, що демонструють середні витрати на одного учня / студента для всіх постачальників освітніх послуг (різних освітніх ступенів) за фінансуючими організаціями та видами діяльності.

Допоміжні рахунки соціального захисту в Україні розроблялися на засадах зазначеного вище Компендіуму [5]. Відповідно до положень модуля 1.07 “Статистика соціального захисту”, як одне із завдань статистичних служб ЄС визначено забезпечення виробництва порівнянних кількісних та якісних статистичних індикаторів соціального захисту відповідно до Європейської системи інтегрованої статистики соціального захисту (далі – ESSPROS). Правова база щодо ESSPROS регулюється деякими документами, основний з яких – Положення (ЄС) № 458/2007 Європейського пар-

ламенту від 25.04.2007 р., опубліковане в OJL113 30.04.2007 р., ст. 3 [7]. Методологія складання допоміжних рахунків соціального захисту розроблена європейськими статистиками для забезпечення Європейської статистичної комісії зіставними індикаторами, що визначають фінансові потоки, спрямовані країнами у цю галузь. Україна адаптувала до національних умов нормативно-правову базу і складає рахунки соціального захисту, починаючи з 2010 року.

Завданнями ESSPROS є всебічний і послідовний опис системи соціального захисту, що передбачає охоплення різних видів допомоги зазначеної системи, їх фінансування, а також пристосований для забезпечення порівнянності на міжнародному рівні й узгоджується за своїми основними концепціями з іншими статистичними наборами даних, зокрема національними рахунками.

За інструменти в допоміжних рахунках соціального захисту використовують стандартні класифікації надходжень, видатків та видів допомоги за функціями. Ці класифікації адаптовані до певних національних особливостей відповідно до законодавства про соціальний захист та охоплюють:

а) надходження. Це групування характеризує надходження коштів до системи соціального захисту;

б) видатки, які у схемах соціального захисту класифікують за типом, що визначає характер або причину видатку. В ESSPROS розрізняють чотири основні категорії видатків: 1) видатки на соціальну допомогу, тобто ресурси, які перераховують одержувачам у грошовій формі або у вигляді товарів і послуг; 2) адміністративні витрати; 3) перерахування в інші схеми; 4) різноманітні видатки;

в) види допомоги за функціями. Детальне представлення видів допомоги дозволяє краще зрозуміти систему соціального захисту в країні та надає можливість користувачам статистичних даних групувати види допомоги згідно з потребами їх аналізу. Дані можна аналізувати відповідно до функцій соціального захисту (їх вісім: захворюваність; інвалідність; похилий вік; утриманці, що втратили годувальників; сім'я / діти; безробіття; житло; соціальна ізоляція), а також за іншими критеріями, наприклад згрупувати всі види допомоги, сплачені у період переходу від стану зайнятості до виходу на пенсію. Отже, види допомоги визначено у такий спосіб, щоб їх можна було легко перегрупувати відповідно до визначених критеріїв [8].

Рахунок науки, який теж побудовано в Україні, – це стандартний набір таблиць, у яких представлені різні аспекти витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт. Цей рахунок дозволяє оцінити витрати суспільства на здійснення зазначених робіт, простежити тенденції розвитку в цій галузі, а також надає можливість на підставі бази даних, сформованої відповідно до загальноприйнятих у статистиці принципів, опи-

сати функціонування всього комплексу наукової та науково-технічної діяльності. В основу рахунку покладено визначення витрат на здійснення наукових та науково-технічних робіт, що розглядаються як за всіма джерелами походження коштів (джерела фінансування або фінансуючі організації), так і за всіма джерелами їх кінцевого використання [9].

Ураховуючи те, що при складанні допоміжного рахунку науки застосовується інституціональний підхід, який базується на виявленні характерних особливостей закладів, що фінансують або виконують наукові та науково-технічні роботи, як інструмент використовується Локальний класифікатор секторів діяльності. Класифікація передбачає групування закладів, що фінансують або виконують наукові та науково-технічні роботи, за п'ятьма секторами, рекомендованими міжнародними стандартами. Зважаючи на різні шляхи розвитку сучасних установ, при віднесенні їх до конкретного сектору для врахування національних особливостей галузі можуть бути застосовані експертні рішення [10].

Як новий напрям досліджень у цій царині значимо створення методологічного підґрунтя для складання допоміжних рахунків туризму та інформаційно-комунікаційних технологій. Оцінка впливу туризму на економіку країни за допомогою сателітного рахунку туризму, розробка якого у теперішній час здійснюється в Україні, є статистичною інновацією. Необхідність статистичного вивчення туризму зумовлена також потребою в одержанні об'єктивної та достовірної інформації про стан і розвиток галузі й оцінці її внеску в валовий внутрішній продукт.

Традиційно туризм статистично був представлений набором натуральних показників (кількість відвідувачів, ночівель, кількість місць у готелях та ін.). Однак ці показники не можуть забезпечити досягнення головної мети – визначити місце туризму в економічному житті країни. Це можна здійснити тільки за допомогою вартісних показників, методологічно порівнянних з показниками, що застосовуються для характеристики інших галузей. Саме такі показники і становлять основу сателітних рахунків туризму, що передбачають поглиблене вивчення туризму як економічного феномена, розглядаючи його, насамперед, як джерело додаткового попиту на товари і послуги з боку відвідувачів. Цей попит породжує додаткову пропозицію, тобто стимулює економічне зростання у певних галузях (видах діяльності), характерних для туризму.

Допоміжний рахунок туризму дозволить забезпечити:

а) макроекономічні агреговані показники для опису масштабів і економічного значення туризму, зокрема ВДВ і ВВП, що створені безпосередньо в секторі туризму та відповідають аналогічним агрегованим показникам як для економіки в цілому, так і для інших видів продуктивної економічної діяльності;

б) докладні дані про туристичне споживання як більш широку категорію, пов'язану з діяльністю відвідувачів як споживачів, а також про те, наскільки це споживання забезпечується вітчизняною пропозицією та імпортом;

в) докладні рахунки виробництва галузей туризму, включаючи дані про зайнятість, зв'язок з іншими видами продуктивної економічної діяльності та процесом валового нагромадження основного капіталу;

г) зв'язок між економічними даними та іншою невідомою інформацією про туризм, зокрема кількість поїздок (або прибуттів), тривалість перебування, мета поїздки, види транспорту і т. д., яка необхідна для визначення параметрів економічних змінних [11].

У контексті складання допоміжного рахунку туризму країні не ставлять жорсткі вимоги. Проте заповнення цих таблиць слід розглядати як важливий крок у рамках подальшої розробки та інтеграції статистики туризму до національної системи рахунків конкретної країни. Країни, що використовують допоміжний рахунок туризму або включили його до своїх систем національних рахунків, уже змогли оцінити ефективність цього інструмента з позиції розширення охоплення і підвищення якості статистики туризму, а також його значення для проведення макроекономічного аналізу туризму.

На основі складання допоміжних рахунків інформаційно-комунікаційних технологій можна оцінювати вплив ІКТ на економіку будь-якої країни. Допоміжний рахунок ІКТ – це інструмент системи національних рахунків, що представляє статистичну структуру для організації та представлення інформації про ІКТ і діяльність у цій сфері. Такий рахунок розроблено на основі концепції, визначень і методів системи національних рахунків. Допоміжні рахунки ІКТ дозволяють обчислити прямий внесок цих технологій в основні агрегати національних рахунків, наприклад валове нагромадження основного капіталу та валовий внутрішній продукт. Наразі цей підхід використовується лише у деяких країнах і передбачає інтеграцію статистики щодо постачання продукції ІКТ (виробництво, імпорт), а також попиту та використання (проміжного і кінцевого споживання, експорту, капіталу і т. д.). Передумовою складання допоміжних рахунків є наявність класифікацій за галузями та продукцією для усіх обстежень, пов'язаних з ІКТ. Це також допомагає виявити області, де можуть мати місце недоліки збирання статистики ІКТ. Але наразі не існує жодних міжнародних стандартів складання допоміжних рахунків ІКТ, і поточна робота в цьому напрямі має здебільшого дослідницький характер [12].

Отже, сателітні рахунки – принципово новий напрям у розробці макроекономічного інструментарію для різнобічної оцінки процесів в окремих

сферах економічної діяльності з використанням вартісних показників. Система сателітних рахунків повинна стати базою для проведення моніторингу ринкових реформ і оцінки політики у відповідних сферах з позиції її стратегії та тактики.

Допоміжні рахунки є системою регулярного, всебічного і послідовного моніторингу фінансових потоків в охороні здоров'я, освіті, соціальному захисті, туризмі, науці, екологічній сфері тощо. Вони є спеціально розробленим інструментарієм для інформування про політику у відповідній галузі, включаючи розробку і реалізацію стратегії, ведення політичного діалогу, моніторинг та оцінку діяльності. Ці рахунки формують таку систему інформації, що допомагає розробникам політики, представникам неурядових установ та особам, які приймають рішення, пропонувати ефективніші рекомендації для поліпшення функціонування будь-якої сфери економічної діяльності. Очікуваними результатами від запровадження сателітних рахунків в Україні вважаємо такі:

1. Отримання узагальненої інформації щодо фінансування певної сфери економічної діяльності

ті відповідно до стандартної міжнародної методології.

2. Аналіз інформації щодо руху фінансових потоків у цій сфері для прийняття політичних рішень щодо її розвитку.

3. Прогнозування потреб фінансування відповідних сфер економічної діяльності.

4. Проведення зіставлень між країнами.

5. Упровадження в національну статистичну практику стандартів міжнародних організацій.

У контексті подальшого розроблення висвітленої проблематики слід зазначити, що дослідження триватимуть за двома напрямками: з одного боку – це актуалізація й оновлення існуючих методологій, зокрема щодо рахунку соціального захисту; з іншого боку – розроблення методологічних положень щодо складання нових сателітних рахунків, зокрема рахунку туризму, потреба у формуванні якого наразі є дуже актуальною для України.

Список використаних джерел

1. Система национальных счетов 2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cisstat.com/rus/SNA2008Russian.pdf>
2. Счета сектора домашних хозяйств: опыт использования понятий и составления счетов [Электронный ресурс]. – Т. 2: Расширения вспомогательных счетов сектора домашних хозяйств. – 2003. – 372 с. – Режим доступа : http://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesF/SeriesF_75v2R.pdf
3. Калачова І. В. Інформаційне забезпечення соціального управління : [моногр.] / Калачова І. В. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2006. – 352 с.
4. Методологічні рекомендації щодо складання Національних рахунків охорони здоров'я (НРОЗ) в Україні [Електронний ресурс] / Держкомстат. – 2007. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/sp/sp_07.pdf
5. Методологічні положення щодо складання допоміжних (сателітних) рахунків освіти в Україні [Електронний ресурс] / Держкомстат. – 2010. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/sp/sp_06.pdf
6. Методологічні положення щодо складання допоміжних (сателітних) рахунків соціального захисту в Україні [Електронний ресурс] / Держкомстат. – 2010. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/sp/sp_05.pdf
7. Методологічні положення зі статистики наукової та науково-технічної діяльності [Електронний ресурс] / Держкомстат. – 2011. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2011/312/312.pdf
8. Измерение научных исследований и опытно-конструкторских разработок в национальных счетах. Записка ОЭСР // Конференция европейских статистиков, 21–24 апр. 2008 г. – Женева : ЕЭК ООН, 2008. – 9 с.
9. Вспомогательный счет туризма: рекомендуемая методологическая основа, 2008. – Люксембург, Мадрид, Нью-Йорк, Париж : ООН, ВТО, Статистическое бюро Европейских сообществ, ОЭСР, 2010. – 132 с.
10. Manual for the Production of Statistics on the Information Economy 2009. – New York, Geneva : United Nations, 2009. – 171 p.
11. Statistical Requirements Compendium. 2008 ed. / Eurostat. Methodologies & Working Papers. – Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2008. – 282 p.
12. Regulation (EC) № 458/2007 of the European Parliament and of the Council on the European System of Integrated Social Protection statistics (ESSPROS) [Electronic resource]. – Access mode : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:113:0003:0008:EN:PDF>

Методологічні підходи до вдосконалення статистичного обліку зовнішньої торгівлі послугами

Розглянуто методологічні підходи та основні етапи вдосконалення статистичного обліку зовнішньої торгівлі послугами, проаналізовано динаміку зовнішньої торгівлі послугами та структурні зрушення. Окреслено джерела формування даних для державного статистичного спостереження за зовнішньою торгівлею послугами. Досліджено питання визначення вартості послуг у зовнішній торгівлі.

Ключові слова: статистика зовнішньої торгівлі послугами, експорт послуг, вартість послуг, державне статистичне спостереження.

Протягом останніх років суттєво зросло значення зовнішньої торгівлі послугами для розвитку світової економіки. Наразі операції купівлі-продажу послуг складають близько чверті від вартості обороту міжнародної торгівлі. Україна цілеспрямовано проводить політику щодо інтеграції в європейське співтовариство, прагне зміцнювати

свої зовнішньоекономічні зв'язки з усіма країнами. Протягом 2001–2006 рр. динаміка експорту послуг демонструвала щорічне збільшення обсягів у середньому на 14,9%, що сприяло вирівнюванню зовнішньоторговельного обороту країни (рис. 1, за даними [1]).

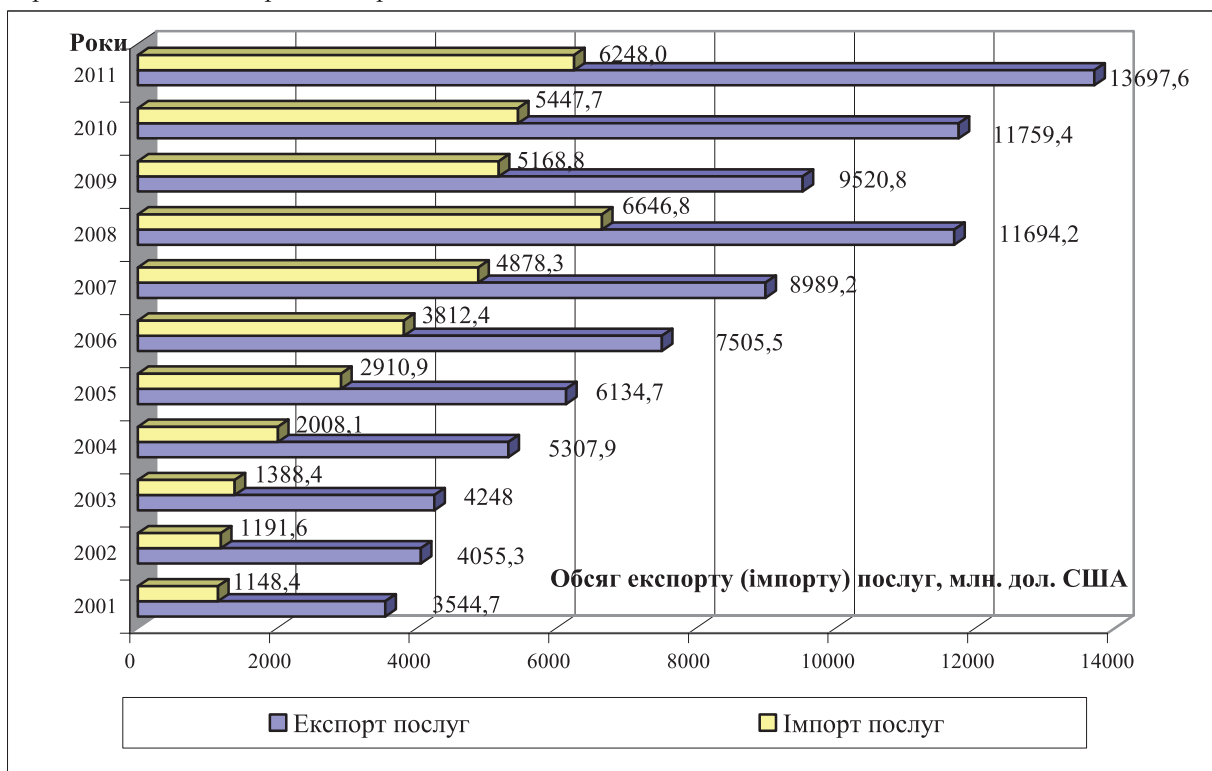

Рис. 1. Динаміка зовнішньої торгівлі послугами в Україні

Після суттєвого зростання у 2007–2008 рр. обсяги експорту послуг щорічно збільшувались у середньому на 16,4%. Так, у 2011 р. порівняно з відповідним періодом 2010 р. експорт послуг зріс на 16,5%, або на 1938,2 млн. дол. США. Зазначене підвищення, зумовлене успіхами в розвитку транспортних систем, різних технологій, фінансової та страхової діяльності, супроводжується збільшенням питомої ваги таких послуг, як проектно-конструкторські, будівельні та монтажні роботи, підготовка програмного забезпечення й технічного обслуговування, маркетинг та ін. Саме тому

особливого значення набуває вдосконалення статистичного обліку зовнішньої торгівлі послугами в Україні.

Мета статті – огляд існуючих методологічних підходів та окреслення основних етапів удосконалення статистичного обліку зовнішньої торгівлі послугами.

Більше половини експорту послуг з України реалізується через трансграничну торгівлю, що відображається у платіжному балансі та зовнішньоторговельному балансі (рис. 2, за даними [1]).

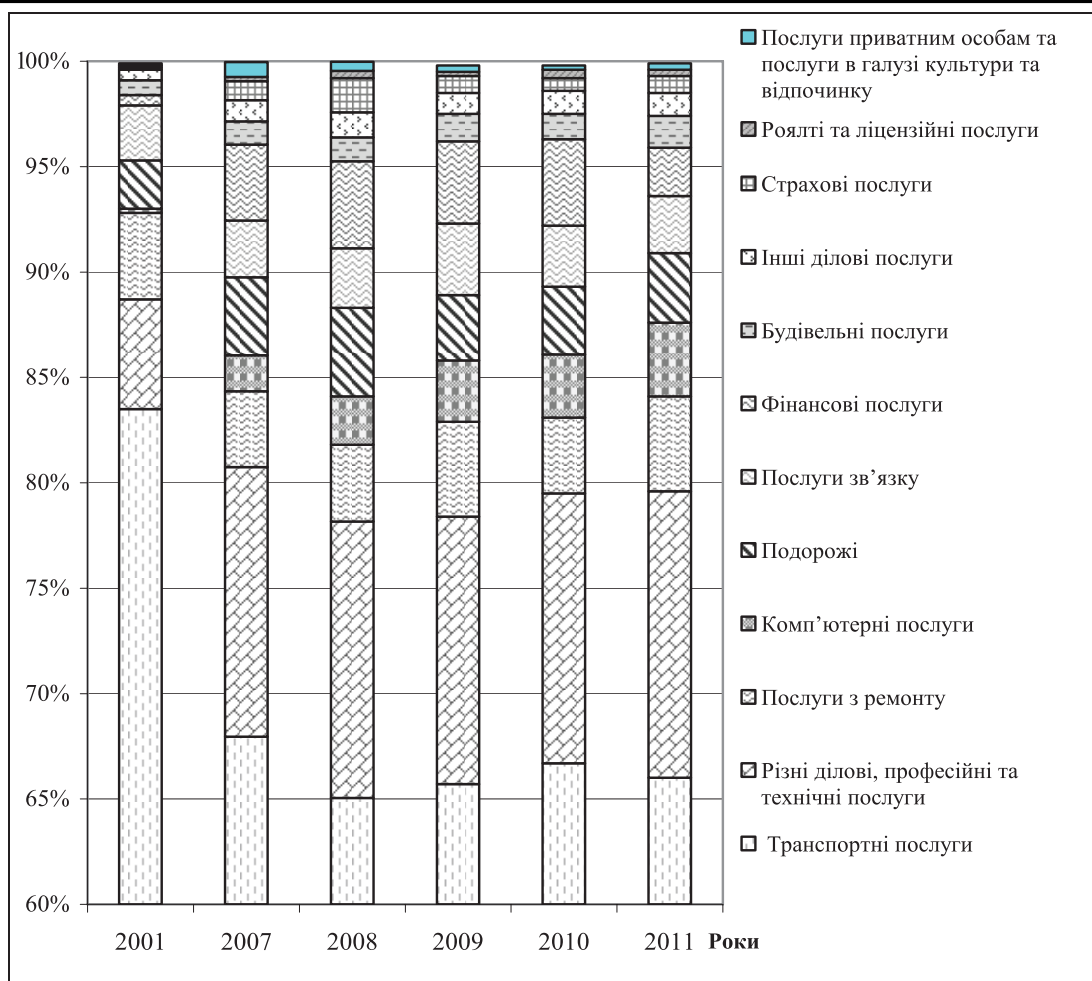

Рис. 2. Структура експорту послуг

Протягом 2008–2011 рр. у структурі експорту послуг мали місце істотні структурні зрушення. Незважаючи на те, що частка транспортних послуг, з яких понад 80% припадає на транзит нафти та газу, продовжує залишатися найбільшою (близько 66% у 2011 р.), суттєво зросла питома вага різних ділових, професійних та технічних послуг (на

0,8 в. п.), послуг з ремонту (на 0,9 в. п.), комп'ютерних послуг (на 0,5 в. п.). Вплив цих структурних зрушень на середній темп зростання експорту за досліджуваною сукупністю послуг оцінюється за допомогою структурного коефіцієнта K , динаміка якого зображена на рис. 3.

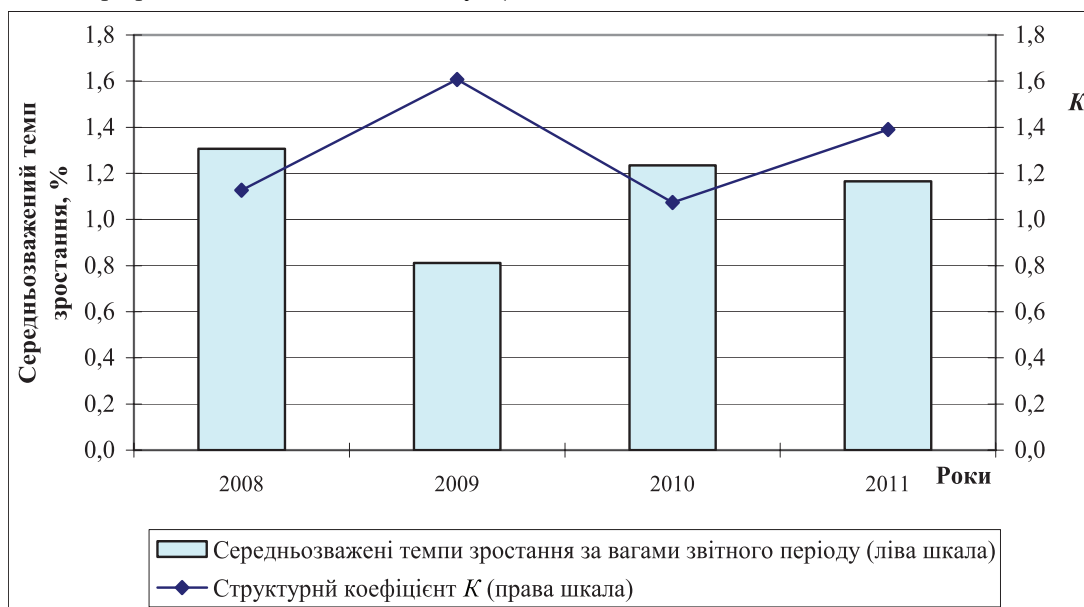

Рис. 3 Порівняння середньозважених темпів зростання та структурного коефіцієнта K

Структурний коефіцієнт K розрахований на основі зіставлення двох середніх зважених темпів зростання – базисного та поточного [2]. Перше зважування відбувалося за індивідуальними частками базисного періоду (2007 р.), друге – за частками звітного періоду. У результаті проведених розрахунків величина коефіцієнта K виявилася більшою за одиницю, що свідчить про позитивний характер змін у структурі експорту послуг, завдяки чому у 2011 р. відбулося зростання обсягів експорту майже на 46% порівняно з 2010 р. [1].

Зазначені явища у структурі зовнішньої торгівлі послугами зумовлюють необхідність поглибленого дослідження питань статистичного обліку торгівлі послугами України. Будь-яке економічне дослідження неможливе без вагомого статистичного підґрунтя, насамперед системи вартісних показників, що містить узагальнені дані про експорт-імпорт послуг за країнами-партнерами у розподілі за географічним принципом. Особливістю зовнішньої торгівлі послугами є невіддільність їх виробництва від реалізації, тобто одразу після закінчення виробництва вони мають бути надані споживачам. Як зазначено в [3, с. 30], статистика зовнішньої торгівлі послугами – це одна з галузей, де наразі не вирішені складні проблеми розробки облікової методології. Робота зі створення достовірної та змістовної системи статистичного обліку щодо всіх чотирьох видів надання послуг, зазначених у [4], триває й досі. Саме тому особливої актуальності набувають питання вдосконалення існуючого обліку послуг у зовнішній торгівлі.

Проблемам функціонування міжнародного ринку послуг та питанням статистичного обліку зовнішньої торгівлі послугами присвячені дослідження багатьох вітчизняних і закордонних учених, серед яких можна виділити праці І. Дюмулена [3], А. Мазаракі [4], А. Румянцева та Ю. Коваленко [5], А. Сидорової [6] та ін. Так, у [5] зазначається, що основним методологічним інструментом дослідження міжнародного ринку послуг є системний підхід, який передбачає аналіз ринку послуг як цілісної системи, сформованої з окремих складових: страхові послуги, фінансові, транспортні, туристичні, інформаційні тощо. Розглянуто також використання діалектичного методу, методів економічного й економіко-математичного аналізу. Автори наголошують, що методологія аналізу міжнародного ринку послуг передбачає комплексне використання зазначених методів, тільки в цьому разі можна отримати системні, всебічні знання про процес розвитку цієї галузі економіки.

Послуги у зовнішній торгівлі охоплюють гетерогенний спектр нематеріальних продуктів та видів діяльності, що важко відокремити від товарів, з якими вони пов'язані тою чи іншою мірою. Відмінність міжнародної торгівлі послугами від міжнародної торгівлі товарами полягає у різнохарактерності, неоднорідності та багатоплановості

різних видів послуг, складності розробки уніфікованого підходу до регулювання їх ввезення та вивезення, а також неможливості (у багатьох випадках) застосування щодо зовнішньої торгівлі послугами загальноприйнятих норм міжнародної торгівлі, зокрема режиму найбільшого сприяння та національного режиму [3, с. 5]. У Керівництві [7] послуги характеризуються як послуги змінення та послуги маржі. Послуги змінення виробляються відповідно до попиту та приводять до змін у стані споживачів, вони не належать окремим об'єктам, на які може бути встановлено право власності, та не продаються окремо від їх виробництва. Зміни, яких зазнає споживач, а виробник прагне досягти, можуть набувати таких форм:

1. Зміни у стані товару, що належить споживачу: виробник послуги працює безпосередньо з товаром, що належить споживачу, в результаті товар зазнає змін за рахунок транспортування, очистки, ремонту тощо.

2. Зміни у фізичному стані людини: виробник послуг надає послуги споживачу, в результаті покращується фізичний стан останнього (наприклад, надання житла, медичні або хірургічні методи лікування, заходи щодо покращання зовнішнього вигляду тощо).

3. Зміни у психічному стані людей: послуги освіти, інформації, поради, розваги або індивідуальні послуги.

Зміни можуть бути тимчасовими або постійними. Так, надання медичних чи освітніх послуг може призвести до незворотних змін у стані споживача, вигоди від яких можуть отримуватись протягом багатьох років. Водночас участь у футбольному матчі є тимчасовою зміною. В цілому такі зміни, як результат споживання послуги слід сприймати як поліпшення, оскільки послуги виробляються на вимогу споживачів.

Послуги маржі є результатом допомоги однієї інституційної одиниці іншим інституційним одиницям під час операцій купівлі-продажу та руху товарів (фінансових активів), при зміні форми власності на товари тощо.

В Україні основним джерелом даних зі статистики зовнішньої торгівлі послугами є державне статистичне спостереження. Основною метою його проведення, відповідно до переглянутого Керівництва з платіжного балансу (шосте видання), є отримання статистичної інформації з експорту-імпорту послуг, пов'язаних з:

1. Виробництвом на давальницькій сировині: охоплюють процес переробки товарів (обробку, збирання, маркування, упаковку тощо), що здійснюється підприємствами, які не є власниками цих товарів.

2. Технічним обслуговуванням та ремонтом, що не віднесені до інших категорій: охоплюють технічне обслуговування та ремонтні роботи, що

виконуються резидентами для нерезидентів і навпаки.

3. Транспорт: охоплюють перевезення людей (пасажирські послуги) і предметів (вантажні послуги) з одного місця в інше, а також додаткові та допоміжні послуги й оренду (чартери) транспортних засобів з екіпажем, поштові та кур'єрські послуги.

4. Подорожами: охоплюють товари та послуги, що споживаються нерезидентами для власного використання в країні перебування.

5. Будівництвом: охоплюють створення, управління, реконструкцію, ремонт або розширення основних засобів у вигляді будівель, земельних ділянок та інших споруд, таких як дороги, мости і дамби, відповідні установочні й монтажні роботи, підготовку майданчиків і загальне будівництво, а також спеціалізовані послуги: фарбування, прокладання труб, знос тощо.

6. Страховою діяльністю та пенсійним забезпеченням: охоплюють надання різних видів страхових послуг нерезидентам страховими компаніями-резидентами і навпаки.

7. Фінансовою діяльністю: надаються банками та іншими фінансовими посередниками.

8. Роялті та ліцензійною діяльністю, не віднесеною до інших категорій: охоплюють плату за використання прав власності: патенти, товарні знаки, авторські права, промислові процеси та проекти, комерційні таємниці, франшизи тощо.

9. Різною діловою, професійною та технічною діяльністю: охоплюють трансляцію звуку, зображень, даних або іншої інформації телефоном, телексом, телеграфом, радіо, по кабельному та / або супутниковому телебаченню, електронною поштою, факсимільним зв'язком і т. д., у тому числі через бізнес-мережі, телеконференції та служби підтримки, послуги мобільного зв'язку, послуги опорних інтернет-мереж та онлайн-сервісів, включаючи забезпечення доступу до Інтернету, апаратне та програмне забезпечення та послуги, пов'язані з обробкою інформації.

10. Іншою діловою діяльністю: охоплюють послуги, пов'язані з фундаментальними, прикладними дослідженнями й експериментальними розробками нових продуктів і процесів, а також діяльність у галузі природничих, соціальних і гуманітарних наук як у ринковому, так і в бюджетному секторі, професійні й управлінські консалтингові послуги, послуги в галузі архітектури, в інженерних та інших технічних галузях тощо.

11. Діяльністю щодо надання послуг приватним особам у галузі культури та відпочинку: охоплюють послуги, пов'язані з аудіовізуальною діяльністю (фільми, музика, радіо, телебачення), а також послуги, пов'язані з виконавським мистецтвом.

12. Діяльністю з наданням державних товарів і послуг, не віднесених до інших категорій: охоплю-

ють товари і послуги, які поставляються або споживаються анклавом, наприклад посольствами і військовими базами; товари та послуги, придбані у приймаючій країні дипломатами, консульськими працівниками та військовослужбовцями, що перебувають за кордоном, і членами їхніх сімей; послуги, що надаються або споживаються урядом і не включені до інших категорій послуг [8].

Державне статистичне спостереження щодо зовнішньої торгівлі послугами здійснюється за формою № 9-ЗЕЗ (квартальна) "Звіт про експорт (імпорт) послуг" [9] на суцільній основі з квартальною періодичністю і поширюється на підприємства – юридичні особи та відокремлені підрозділи юридичних осіб, незалежно від розміру та організаційно-правової форми господарювання, які здійснювали експортно-імпорتنі операції з послугами. До кола респондентів спостереження належать міністерства та інші органи виконавчої влади, які щоквартально надають узагальнену інформацію щодо обсягів експорту-імпорту окремих видів послуг згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 року № 1432 "Про складання звітної зовнішньоторговельного балансу України" [6; 10]. Формування сукупності звітних одиниць цього спостереження здійснюється на центральному рівні щоквартально за даними Реєстру учасників зовнішньоекономічної діяльності (в частині зовнішньоекономічних послуг), Реєстру статистичних одиниць (в частині місцевих одиниць) та адміністративними даними.

Результатом державного статистичного спостереження є статистична інформація про обсяги експорту-імпорту послуг за видами послуг, країнами світу, що дозволяє визначити питому вагу країн, регіонів, видів послуг у загальному обсязі зовнішньої торгівлі в країні, темпи зростання (зниження) обсягів зовнішньої торгівлі послугами в динаміці тощо.

Окресливши існуючий стан статистичного обліку послуг у зовнішній торгівлі, більш докладно зупинимося на проблемах методологічного характеру, що потребують вирішення. Одна з таких проблем – удосконалення чинної Класифікації послуг зовнішньоекономічної діяльності (далі – КПЗЕД), яка нині є досить застарілою [11]. В останній редакції Керівництв [7; 8] пропонується 12 категорій послуг, що не збігається з попередньою редакцією цього документа. Так, категорії "Послуги по переробці товарів з давальницької сировини" та "Послуги з технічного обслуговування та ремонту, не віднесені до інших категорій" винесені як окремі.

Досить гострою проблемою є також комплексне відображення способів надання послуг. Практично всі види послуг мають надаватися різними способами, однак, наприклад, вітчизняною статистикою до послуг за категорією "Подорожі" переважно враховується транскордонне надання та споживання за кордоном, лише незначна частка

послуг надається способом комерційної присутності, а переміщення фізичних осіб узагалі не відображається статистикою. Водночас існує багато цілей, заради яких фізична особа перетинає кордон, як-то туризм, працевлаштування, оздоровлення, лікування тощо. Визначення та врахування способу надання послуг потребує додаткових заходів, серед яких зазначимо вибіркові анкетні опитування фізичних осіб, які перетинають кордон, щодо використання або надання послуг. У роботі [6, с. 196] вказується, що з погляду статистики проблеми, з якими зіштовхуються споживачі, наприклад, у галузі міжнародного туризму, є типовими для всієї сфери послуг. Існують і складності у формуванні статистичної звітності: так, за категорією “Подорожі” бракує інформації про особисті витрати приїжджих.

Особливої уваги заслуговує питання правильності визначення вартості послуг, що негативно впливає на якість даних, особливо за категоріями послуг “Страхові послуги”, “Фінансові послуги”, “Подорожі”. В останній редакції Керівництва з Платіжного балансу [8] пропонується додатково визначати такий показник, як умовно обчислена плата послуг фінансових посередників (далі – УОПФП), що входить до складу категорії “Фінансові послуги”. Для правильного визначення вартості за категорією “Подорожі” необхідно вартість послуг, наданих юридичними особами, додавати до суми особистих витрат приїжджих, які перетинають державний кордон. У табл. 1 (за даними [8; 9]) наведено способи обчислення вартості за 12-ма основними категоріями послуг зовнішньоекономічної діяльності.

Таблиця 1

Вартість послуг у зовнішньоекономічній діяльності

№ з/п	Назва послуги	Вартість послуг
1	Виробництво на давальницькій сировині	Різниця між вартістю товарів, що підлягають переробці, та вартістю товарів після переробки, включаючи вартість робіт з обробки товарів, вартість матеріалів, придбаних переробником, холдингові прибутки / збитки, що зазнає переробник, накладні витрати (фінансування, маркетинг і ноу-хау, що включаються в ціну готового товару), витрати, пов'язані з оцінкою переміщення товару без продажу, виконаною резидентом для власника ресурсів – нерезидента
2	Послуги з технічного обслуговування та ремонту, не віднесені до інших категорій	Вартість виконаних ремонтних робіт, включаючи вартість деталей або матеріалів, що надаються ремонтником, при цьому враховуються як дрібний ремонт, призначений для підтримання об'єкта в робочому стані, так і капітальний ремонт, який підвищує ефективність або потужність об'єкта чи продовжує термін його функціонування. Не враховується різниця між ремонтними роботами, віднесеними до проміжного споживання та капітальних витрат
3	Транспортні	Обраховується на валовій основі. Всі витрати, пов'язані з імпортом або експортом транспортних послуг, залежать від місцеперебування перевізника. Транспортні витрати, що виникають до митного кордону країни-експортера, відносять на рахунок експортера, за межами митного кордону – імпортера. Вартість пасажирських послуг включає тарифи та інші витрати, пов'язані з перевезенням пасажирів, наприклад тарифи як частину комплексних турів, збори за понаднормовий багаж, витрати на транспортні засоби, продукти харчування, напої та інші товари, придбані в транспорті, оренду, чартери та лізинг суден, літальних апаратів, автобусів та інших комерційних транспортних засобів з екіпажем для перевезення пасажирів, податки на пасажирські послуги, такі як податки з продажу або податок на додану вартість. До вартості пасажирських послуг не включається вартість круїзних тарифів (включаються до подорожей), оренда або чартери, що є фінансовим лізингом (включаються до кредитів), оренда і чартери без екіпажу (входять в послуги операційного лізингу). Вартість транспортних вантажних послуг є ціною товару на умовах FOB, їх оцінка наводиться за станом на митному кордоні країни-експортера: – всі транспортні витрати до митного кордону оцінюють як такі, що несе експортер; – транспортні витрати за межами митного кордону оцінюють як такі, що несе імпортер. Вартість поштових і кур'єрських послуг обраховується на валовій основі подібно до вартості транспортних вантажних послуг. Вартість поштових послуг, наданих туристам, включаються до подорожей. Поштові та кур'єрські послуги, пов'язані з іншими предметами, такими як документи, особисті речі та товари, що підлягають ремонту, сплачуються стороною, відповідальною за це
4	Будівельні	Валова вартість будівництва з урахуванням усіх товарів і послуг, що використовуються в роботі, інші витрати на виробництво, операційний прибуток, який отримують власники будівельного підприємства, та оплата праці працівників
5	Страхові та пенсійні	Різниця між сумами, одержаними компаніями (зокрема, преміями, внесками та надбавками), і сумами, сплаченими власникам полісів (зокрема, виплатами і відшкодуваннями). Вартість нон-лайфових страхових послуг становить розмір отриманих валових премій, плюс преміальні надбавки мінус страхові виплати до сплати та коригування на волатильність виплат (у разі необхідності). Вартість послуг зі страхування життя становить розмір валових отриманих премій, плюс преміальні надбавки, мінус страхові виплати та збільшення (плюс зменшення) резервів зі страхування життя (страхових резервів і резервів страхування з участю в прибутках). Вартість послуг перестрахування розраховується як загальний фактичний обсяг отриманих премій, мінус комісійні до сплати, плюс преміальні надбавки, мінус скориговані виплати отримані та розподілений прибуток (тільки при настанні страхового випадку, тоді як при страхуванні життя виплати завжди здійснюються). Плата за обслуговування пенсійних схем складається з валових внесків, мінус додаткові внески, плюс виплати до сплати, мінус коригування на зміну пенсійних виплат
6	Роялті та ліцензійні послуги, не віднесені до інших категорій	Вартість роялті та ліцензійних послуг, не віднесених до інших категорій, становить розмір платежів, здійснених ліцензіатом
7	Різні ділові	Обчислюється на валовій основі. Якщо постачальник різних ділових послуг є посередником, то вартість цих послуг становить розмір комісійної винагороди
8	Інші ділові	Обчислюється на валовій основі. Якщо постачальник інших ділових послуг є посередником, то вартість цих послуг становить розмір комісійної винагороди

№ з/п	Назва послуги	Вартість послуг
9	Послуги приватним особам у галузі культури та відпочинку	Суми дебіторської або кредиторської заборгованості за оренду аудіовізуальної та супутньої продукції, платежі, отримані або сплачені за оренду аудіовізуальних та пов'язаних з ними продуктів, а також оплата за доступ до закодованих каналів телебачення (наприклад, кабельні та супутникові послуги), оплата акторів, режисерів і продюсерів, пов'язаних з театральними, музичними, цирковими постановками, спортивними заходами та іншими подібними заходами (якщо вони не є працівниками підприємства, яке здійснює платежі). Вартість послуг, пов'язаних з лотереями та іншими азартними іграми, що надаються резидентами або нерезидентами, оцінюється як сума ставок нерезидентів, помножена на відношення послуг до загальної суми ставок оператора або певного виду азартних ігор
10	Державні товари та послуги, не віднесені до інших категорій	Візові збори та збори за інші послуги, що надаються посольствами та консульствами, а також вартість товарів і послуг, придбаних міжнародними організаціями, укладання військових угод, миротворчі сили та інші послуги, наприклад такі, що надаються ООН. Вартість експорту державних товарів і послуг, не віднесених до інших категорій, включає вартість поставки товарів і послуг посольствам, консульствам, військовим частинам, оборонним відомствам та іншим офіційним організаціям (наприклад, допомога місії, туристична інформація і торгове просування), які стосуються урядів іноземних держав, що перебувають на території звітуючої країни. Вартість імпорту цієї групи товарів і послуг включає вартість придбання товарів і послуг посольствами та іншими організаціями уряду звітуючої країни на інших територіях
11	Фінансові	Фінансові послуги оплачуються у формі: 1. Прямой плати (напрямую). 2. Різниці за операціями купівлі-продажу угод. 3. Витрат на управління активами, що відраховуються з прибутку від власності. 4. Різниці між процентною ставкою та базисною ставкою за кредитами й депозитами (УОПФП)
12	Подорожі	Складається з вартості видів послуг, наданих юридичною особою тим, хто в'їжджає / виїжджає з країни відвідування, та вартості товарів та послуг, придбаних ними у цій країні для особистого використання, за умови, що термін їх перебування у відвідуваній ними країні не перевищує одного року

Ще однією методологічною проблемою, на яку слід звернути увагу, є складність міжнародних статистичних зіставлень через відсутність даних про оплату праці зайнятих у сфері зовнішньої торгівлі послугами, що робить неможливим розрахунок індексів зовнішньої торгівлі послугами.

На думку автора, основними етапами вдосконалення статистичного обліку зовнішньої торгівлі послугами мають бути такі:

- оновлення КПЗЕД із зазначенням таблиць відповідності з Класифікацією послуг платіжного балансу;
- внесення відповідних рекомендацій щодо правильного визначення вартості за 12-ма основними категоріями послуг зовнішньоекономічної діяльності (згідно з табл. 2) до інструкції про порядок складання звіту за формою № 9-ЗЕЗ;
- введення додаткових розрахунків для оцінки вартості фінансових послуг групи УОПФП;
- проведення вибірових обстежень з метою визначення способів надання послуг та особистих витрат приїжджих під час подорожі, а також розрахунок відповідних показників статистики зовнішньої торгівлі закордонними філіями;

- запровадження в статистичну практику деталізації статистичної інформації за видами економічної діяльності;

- подальше вдосконалення системи обліку міжнародних банківських операцій, що мають місце на усіх підприємствах – резидентах України, які здійснюють експортно-імпорتنі операції з послугами та звітують за формою № 9-ЗЕЗ “Звіт про експорт-імпорт послуг”, у напрямі забезпечення узгодженості отриманих результатів;

- упровадження переходу від суцільного обстеження на вибірове, а також використання оціночних даних за умови, що ці дані отримані на підставі апробованих методик, опис яких внесено до метаданих.

Упровадження цих рекомендацій у практику державних статистичних спостережень дозволить отримати більш якісну статистичну інформацію для вирішення таких завдань: складання компонентів поточних рахунків платіжного балансу; отримання індикаторів для оцінювання попиту на види послуг та прийняття управлінських рішень; обчислення показників системи національних рахунків; економічні дослідження, зокрема економічне прогнозування, економетричне моделювання, соціологічні дослідження, дослідження засобів масової інформації.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Зовнішня торгівля послугами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/zd/zd_rik/zd_u/gsp_u.html
2. Андрієнко В. Ю. Статистичні індекси в економічних дослідженнях / Андрієнко В. Ю. – К. : Академперіодика, 2004. – 100 с.
3. Дюмулен И. И. Международная торговля услугами / Дюмулен И. И. – М. : ЗАО “Издательство “Экономика”, 2003. – 314 с.
4. Світовий ринок товарів та послуг : [підруч.] : у 2 ч. / Мазаракі А. А., Воронова Є. М., Чаус І. В. та ін. ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – Х. : Ранок, 2008. – Ч.2. – 2008. – 240 с.

5. Румянцев А. П. Світовий ринок послуг : [навч. посіб.] / Румянцев А. П., Коваленко Ю.О. – К. : Центр навч. літ-ри, 2006. – 456 с.
6. Сидорова А. В. Экономико-статистические методы в управлении сферы услуг / Сидорова А. В. – Донецк : ДонНУ, 2002. – 239 с.
7. The Manual on Statistics of International Trade in Services, 2010 [Electronic resource]. – Access mode : <http://unstats.un.org/unsd/tradeserv/TFSITS/msits2010.htm> – Screen title.
8. Sixth Edition of the IMF's Balance of Payments and International Investment Position Manual [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2007/bopman6.htm>
9. Форма № 9-ЗЕЗ “Звіт про експорт (імпорт) послуг” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/albom/> – Назва з титул. екрана.
10. Постанова Кабінету Міністрів України “Про складання звітного зовнішньоторговельного балансу України” від 10.09.2003 р. № 1432 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/1432-2003-p
11. Класифікація послуг зовнішньоекономічної діяльності : ДК 012:97. – [Чинний від 1997–06–02]. – К. : Держстандарт, 1997. – 40 с. (Державний класифікатор України).

УДК 311.42:005

М. В. Пугачова,
доктор економічних наук,
генеральний директор,
НТК статистичних досліджень

Високі статистичні технології: український досвід використання кон'юнктурних обстежень

Обґрунтовано застосування поняття “високі статистичні технології” для такої галузі статистики нечислових даних, як використання інформації кон'юнктурних обстежень (обстежень ділової активності підприємств) у композиційних (синтетичних) індикаторах для моделювання та оперативного прогнозування змін економічних тенденцій. Розглянуто причини, через які наразі не можна використовувати загальноєвропейські індикатори для аналізу української економіки, та наведено характеристики запропонованих українських індикаторів. Подано порівняльний аналіз двох видів українських синтетичних індикаторів (тих, що випереджають, та названих “звичайними”), запропоновано шляхи їх подальшого вдосконалення.

Ключові слова: високі статистичні технології, кон'юнктурні обстеження, композиційні індикатори, синтетичні індикатори, цикли ділової активності.

Термін “статистичні технології” дотепер залишається не зовсім звичним для українських статистиків, аналітиків, науковців. Більш зрозумілим і прийнятним є словосполучення “інформаційні технології”, що вже давно ввійшло до наукового та практичного (побутового) лексику. Під інформаційними технологіями зазвичай розуміють інформаційні технологічні процеси (процеси оброблення інформації за певними технологіями), що здійснюються з використанням обчислювальної техніки. Говорячи про інформаційні технології, найчастіше мають на увазі комп'ютерні системи, в яких відбуваються зазначені процеси оброблення інформації. Інформаційні технології широко використовуються в національних статистичних службах та міжнародних організаціях для обробки статистичної інформації. І це зрозуміло: надто великі обсяги інформації задіяні у технологічних процесах, пов'язаних з її первинною обробкою, внесенням до баз даних і сховищ, агрегуванням, розрахунками тощо. Але у цьому випадку мова йде саме про інформаційні технології, що використовуються у статистиці, а не про статистичні технології.

Під статистичними технологіями, на думку російського вченого О. Орлова [1, с. 56], слід розуміти послідовність процедур та алгоритмів, що лежать в основі організації статистичного спостереження (у широкому розумінні цього поняття) і виконуються (послідовно та / або паралельно) за такими етапами:

- 1) планування статистичного спостереження;
- 2) організація збирання статистичних даних (планування вибіркової сукупності, створення оргструктури та підбір команди статистиків, підготовка кадрів, які будуть збирати дані, контролювати й обробляти їх, тощо);
- 3) безпосереднє збирання даних та їх введення на визначений носій інформації;
- 4) первинний опис даних (розрахунок вибірових характеристик, побудова різних таблиць і діаграм тощо);
- 5) перевірка статистичних гіпотез;
- 6) застосування різних алгоритмів багатовимірного статистичного аналізу, аналізу часових рядів тощо;
- 7) використання отриманих статистичних результатів у прикладних цілях (наприклад, для по-

будови прогнозів, вибору інвестиційного проекту з запропонованих варіантів тощо);

8) складання підсумкових звітів, зокрема призначених для тих, хто не є фахівцями в статистичних методах аналізу даних, у тому числі, для керівництва – осіб, які приймають рішення.

На нашу думку, при використанні терміна “статистичне спостереження” слід було б розділити організаційні моменти його проведення та методологічні питання, що мають бути вирішені під час планування спостереження й оброблення його результатів. Таким чином, якщо розуміти під терміном “статистичне спостереження” отримання даних (наприклад, на підставі одного чи кількох статистичних обстежень) щодо певного явища чи процесу, що відбуваються у суспільстві, їх оброблення, аналіз та надання певної статистичної інформації користувачам, то термін “статистичні технології” має застосовуватися саме до процедур, пов’язаних зі статистичним аналізом даних, тобто охоплювати пункти 4–7 наведеного вище переліку етапів. Але при цьому не можна забувати, що статистичні технології – це важливий інструмент підтримки прийняття рішень різного рівня управління.

Згідно з [2], останнім часом до високих статистичних технологій відносять:

- технології непараметричного аналізу даних. Ці технології передбачають використання методів, що не ґрунтуються на оцінці параметрів (таких, як середнє або стандартне відхилення) під час опису вибіркового розподілу певної величини. Наприклад, для виявлення різниць між залежними групами – це використання критерію парних порівнянь Вілкоксона, χ -квадрата Макнемара, рангового дисперсійного аналізу Фридмана або для змінної, вимірюваної у номінальній шкалі, – Q -критерію Кохрена;

- стійкі (робастні) технології, тобто спрямовані на зниження впливу викидів (аномальних значень) та інших відхилень досліджуваної величини від моделей, що використовуються у класичних методах статистики;

- технології, засновані на використанні вибірок;

- технології, засновані на статистиці інтервальних даних;

- технології, засновані на статистиці нечислових даних.

І якщо перші три з наведених класів високих статистичних технологій наразі розроблені достатньо активно, то технології, засновані на статистиці інтервальних та нечислових даних, можна назвати, на нашу думку, найбільш передовим напрямом статистики, що успішно розвивається протягом кількох останніх десятиріч. У статті хотілося б зупинитись на останній із наведених технологій – статистиці нечислових даних, що оперує об’єктами нечислової природи. З останніми, як за-

значено у [3, с. 36], не можна здійснювати арифметичні операції, тобто вони лежать у просторах, що не мають векторної структури. Хоча слід зауважити, що ознаки кожного такого об’єкта, виміряні у порядковій або номінальній шкалах, можуть бути представлені у вигляді вектора.

Прикладами об’єктів нечислової природи можуть бути такі:

- значення якісних ознак, тобто результати кодування (наприклад, відповідей на запитання анкети, що мають якісний характер) на підставі заданого переліку категорій;

- упорядкування, ранжування, класифікації;

- результати попарних порівнянь;

- нечіткі або звичайні множини;

- слова, речення, тексти;

- вектори, координати яких є сукупністю значень ознак як кількісного (що може бути й інтервальним), так і якісного характеру.

Як і в інших галузях знань, “високі технології” у статистиці відрізняються тим, що спираються на порівняно нові досягнення статистичної теорії та практики, зокрема на новітні розробки (методи, процедури, алгоритми), або нові сфери використання статистичної теорії, або передбачають упровадження у статистику досягнень інших дисциплін (теорії прийняття рішень, соціології, маркетингу тощо). Тут слід зауважити, що іноді “передові” досягнення, впроваджені у розвинених країнах вже значний час тому, не вважаються там новими, а для української статистики можуть розглядатись як “високі”. Як приклад можна навести обстеження ділової активності підприємств (кон’юнктурні обстеження, далі – КО), насамперед способи інтерпретації та використання їх інформації для швидкого прогнозування змін макроекономічних тенденцій. Якщо врахувати, що більшість запитань анкети КО мають якісний характер, тобто призначені для з’ясування думки керівників щодо ділової активності їх підприємств у поточному та найближчому періодах, то методи аналізу й використання інформації цих обстежень (яка має переважно нечислову природу) можна віднести до високих статистичних технологій. При цьому слід підкреслити, що стосовно українських обстежень це дійсно високі статистичні технології, які почали впроваджуватись у другій половині 90-х років минулого століття. Водночас для західної економіки і статистики “високими технологіями” з погляду тривалості періоду досліджень (з 50-х років XX століття) їх назвати важко, хоча методи оброблення та використання їх результатів продовжують інтенсивно розвиватися, чому активно сприяють такі міжнародні організації, як Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD), Генеральний департамент з економіки та фінансів Єврокомісії (DG ECFIN), Центр міжнародних досліджень з обстежень економічних тенденцій

(CIRET), а останнім часом – Статистичне бюро ООН (UN SD).

Метою статті є аналіз результатів подальшого розроблення такої статистичної технології, як пошук побудованих на базі інформації українських КО синтетичних індикаторів, що найточніше відображають зміни бізнес-циклів.

Дослідженню відповідності різноманітних індикаторів, побудованих із використанням інформації КО, присвячено публікації багатьох європейських фахівців – як статистиків, так і економістів-аналітиків (див., наприклад, [4–9]), але до цього часу ще не знайдено індикаторів, які б адекватно реагували на всі зміни економічної кон'юнктури й досить точно передбачали поворотні точки циклів. Відомо, що Єврокомісія розраховує індикатори для певних галузей економіки – так звані “показники довіри” (“confidence indicators”) та загальний композиційний (синтетичний) індикатор – “показник економічних настроїв” (Economic Sentiment Indicator – ESI).

У роботах [10–11] докладно розглянуто методологію та досвід міжнародних організацій, західних науковців та українських вчених щодо використання інформації кон'юнктурних обстежень для дослідження економічних тенденцій. Але зараз, після світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр., яка показала найбільше за тривалий проміжок часу падіння економік багатьох країн, не можна говорити, що будь-які з запропонованих та використовуваних індикаторів надають адекватні прогнози розвитку. І зрозуміло, що українські синтетичні індикатори, побудовані на базі КО, не є винятком.

Наразі Єврокомісія, змінивши кілька разів склад ESI за більше ніж 30 років його визначення, розраховує цей загальний індикатор на базі 15-ти показників п'ятих галузевих обстежень, з яких

попередньо складаються індикатори довіри [8]. Кожний індикатор входить до складу показника економічних настроїв з певною вагою: промисловість – 40%; послуги – 30%; обстеження споживачів – 20%; роздрібна торгівля – 5%; будівництво – 5%. Ваги обрано експертним шляхом за висновками щодо складу самих індикаторів довіри (тобто переліку вихідних показників, з яких будується кожний індикатор), рівня кореляції індикаторів довіри з відповідними базовими показниками та частки відповідних галузей економіки у головному показнику – ВВП, що відображає економічні зміни на макrorівні.

Єврокомісією постійно розраховується кореляція між індикатором економічних настроїв і ВВП, а також між галузевими індикаторами та відповідними макроекономічними показниками для всіх країн-членів (за винятком тих, де відсутні певні обстеження або ще короткі динамічні ряди) та для Європейського Союзу в цілому (порівняно з відповідним кварталом попереднього року) [12–13]. Кореляція зазвичай розраховується, починаючи з того року, за який є інформація, до того кварталу, для якого вже є дані про ВВП для кожної з країн. “Найперший” рік визначається наявністю рядів даних. Кореляція зростає, якщо випередження показника порівняно з ВВП зменшується. Найвища кореляція для всіх країн спостерігається в останні три роки. Індикатор економічних настроїв розраховується та публікується через два дні після кінця кварталу, а ВВП, як правило, – два або три місяці по тому.

У табл. 1 наведено показники кореляції індикатора економічних настроїв, індикаторів довіри та окремого показника КО промислових підприємств з обраним за базовий макропоказник “випуск промислової продукції у ЄС” за даними, наведеними у [14].

Таблиця 1

Характеристики композиційних індикаторів для ЄС

Індикатори	Кількість учасників КО, тис.	Кількість складових індикатора	Коефіцієнт кореляції
Індикатор економічних настроїв (ESI)	141	15	0,85
Індикатор довіри для промисловості	36	3	0,89
Індикатор довіри для сфери послуг	28	3	0,69
Індикатор настроїв споживачів	33	4	0,71
Індикатор довіри для будівництва	21	3	0,39
Індикатор довіри для роздрібно́ї торгівлі	23	2	0,47
Показник очікувань щодо обсягів виробництва промислової продукції	36	1	0,90

Як видно з наведених даних, більшість індикаторів добре корелюють навіть з одним із кількісних показників, обраних за базові. Однак незважаючи на те, що для розвинених країн виробництво промислової продукції справді є дуже важливим індикатором, який надає найточнішу інформацію про бізнес-цикли, на наш погляд, за базові краще обирати (і це робиться у багатьох країнах) інші

кількісні макропоказники, такі як обсяги випуску для відповідних галузей економіки, обсяги споживання, обсяги вкладених інвестицій тощо.

Отже, ESI у теперішній час є найбільш популярним композиційним індикатором, що використовується більшістю країн Європи та Єврокомісією. Його популярність пояснюється вчасним та одночасним отриманням усіх даних, відсутністю

переглядів даних, достатньою довжиною рядів, дослідженням достатньої кількості галузей економіки і великої кількості країн, достатніми розмірами вибірок, добре розробленою методологією та порівняльністю даних за всіма країнами.

Як показано у [15], індикатори довіри, створені для європейських країн, не завжди придатні для аналізу змін української економіки. Це пояснюється кількома причинами:

1) не всі галузеві індикатори довіри можна розрахувати за результатами українських КО (індикатор настроїв споживачів не можна побудувати через відсутність відповідного опитування; індикатор довіри для сфери послуг – через невеликий термін проведення обстежень сфери нефінансових послуг (2 роки));

2) за відсутності відповідних галузевих індикаторів не можна створити аналог ESI для української економіки;

3) наявність обстежень інших (порівняно з європейськими) видів економічної діяльності дозволяє побудувати власний індикатор ділового клімату;

4) включення значно більшої (порівняно з європейськими) кількості показників до українських синтетичних індикаторів дозволяє краще моделювати зміни тенденцій відповідних макроекономічних показників.

Зважаючи на це, на основі досвіду французького Інституту досліджень економічної кон'юнктури (OFCE) [4] та німецького Інституту економічних досліджень (Ifo-Institute) [16] нами було розроблено систему показників національних обстежень, що найбільш прийнятні з погляду змісту, періодичності збирання та довжини наявних динамічних рядів, і на їх базі – систему синтетичних індикаторів для моделювання тенденцій відповідних макропоказників [10–11]. При цьому слід урахувати, що синтетичні індикатори створено за тими галузями економіки, щодо яких є ряди показників українських КО достатньої довжини, – промисловість, будівництво, роздрібна торгівля, транспорт та сільське господарство. За чотирма з цих індикаторів (крім сільського господарства) розраховується загальний синтетичний індикатор ділового клімату, до якого складові входять з вагами, пропорційними їх частці у ВВП.

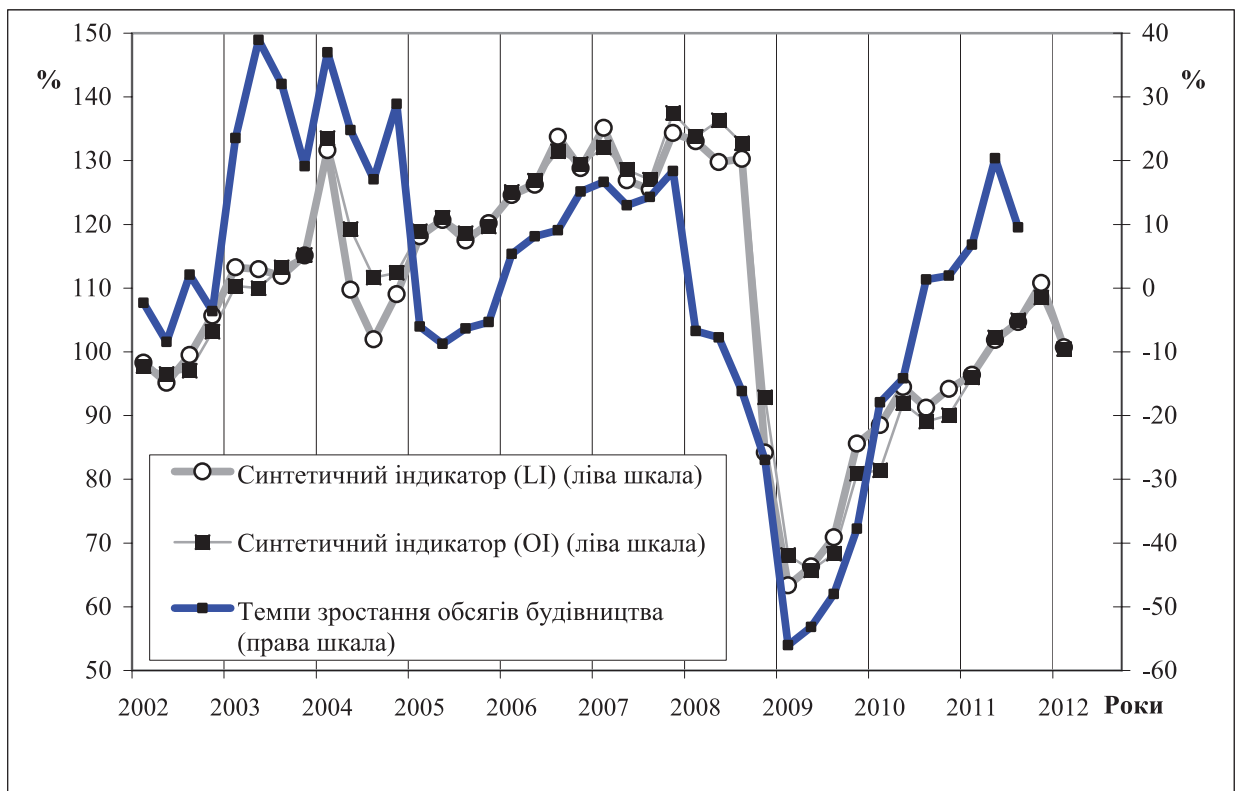
Кожного кварталу інформація КО дозволяє випередити розрахунки макропоказників щонай-

менше на один період, а при затримці в обчисленні квартальних значень ВВП випередження дорівнює двом періодам. Тому слід говорити про те, що КО можуть надати оперативні оцінки змін тенденцій ВВП або їх короткотермінові прогнози. Виходячи з економічного змісту показників обстежень, можна не тільки розраховувати індикатори, що випереджають відповідні макроекономічні показники (обсяги випуску за галузями економіки та ВВП) через терміни отримання відповідної інформації (пропонуємо назвати їх “звичайними індикаторами” (ordinary indicators, OI)), а й будувати так звані індикатори, що випереджають (leading indicators, LI), для яких період випередження може становити 2–3 квартали.

Показники для створення обох видів індикаторів обираються, виходячи з їх економічного змісту. Тобто якщо такий показник за своєю суттю дозволяє прогнозувати економічну тенденцію, то він може увійти до складу LI та OI, якщо ні – то тільки до складу OI. Крім того, деякі показники мають обидві риси: і випередження, і збігання, деякі – відставання, тому наразі для кожної галузі склад OI значно ширший, ніж LI. Наприклад, хоча показник “оцінка обсягу замовлень” і належить до переліку поточних показників, але містить у собі інформацію стосовно майбутнього через те, що замовлення зумовлюють розвиток виробництва у найближчому майбутньому. Таким чином, цей показник має включатися до обох видів індикаторів. А, наприклад, показники щодо зайнятості мають характер запізнення, тому їх не можна включати до LI.

Отже, до звичайного індикатора входять показники, що стосуються змін поточних та майбутніх обсягів виробництва продукції (робіт, послуг), поточного обсягу внутрішніх і закордонних замовлень, змін запасів готової продукції, майбутньої зайнятості, завантаженості виробничих потужностей тощо. До LI входять показники щодо оцінки та змін майбутньої фінансово-економічної ситуації, обсягів виробництва продукції (робіт, послуг), попиту, майбутнього та поточного обсягу замовлень, майбутнього обсягу закордонних замовлень, цін тощо.

Деякі синтетичні індикатори (звичайні та ті, що випереджають), побудовані для українських промисловості та будівництва, а також відповідні макроекономічні показники наведені на рис. 1 та 2.

На рис. 3 наведено результати розрахунку загальних (звичайного та того, що випереджає) індикаторів ділового клімату для економіки України та зміни обсягів ВВП.

Із рисунків видно, що використання синтетичних індикаторів дозволяє раніше передбачити по-

воротні точки та підвищити точність відображення змін тенденцій відповідних макропоказників. При цьому індикатори LI дещо швидше реагують на ці зміни.

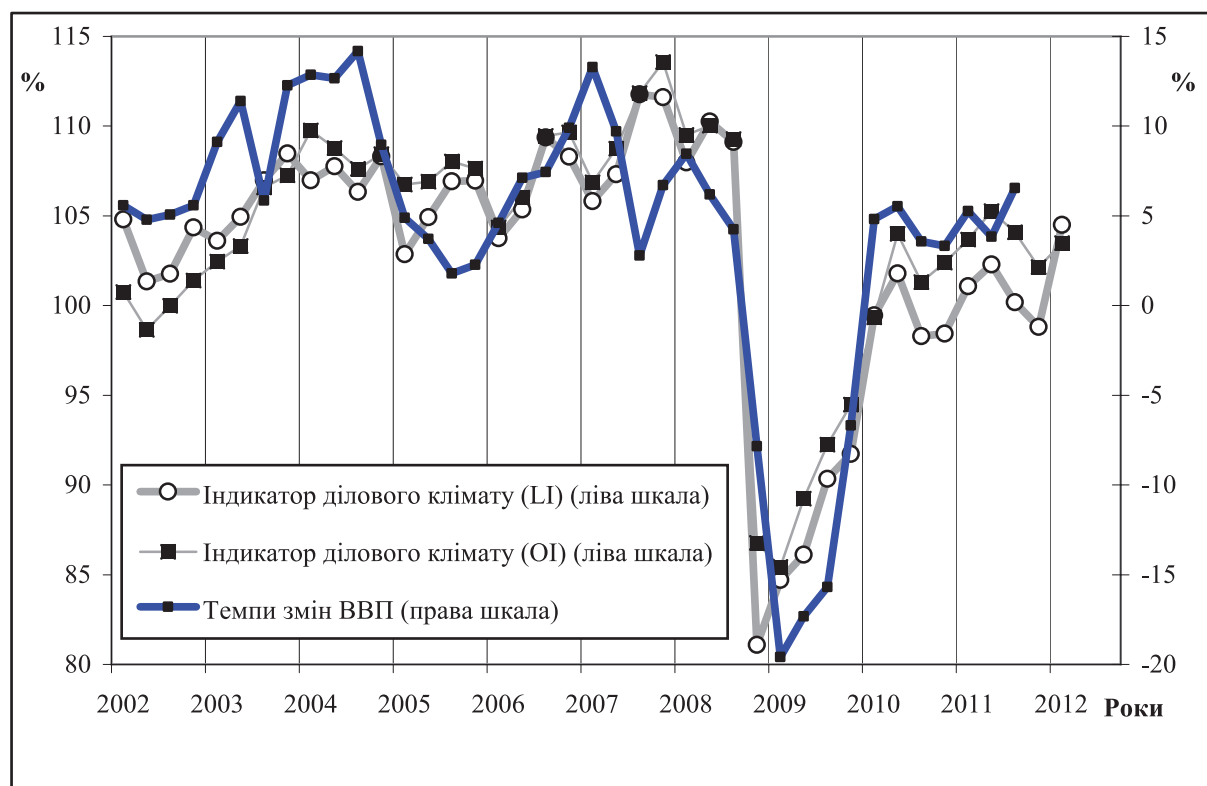

Рис. 3. Загальні індикатори ділового клімату

Розрахунок коефіцієнта кореляції індикатора довіри для української промисловості, побудованого за схемою Єврокомісії (на основі трьох показників: майбутніх змін обсягів виробництва, рівня поточного попиту на продукцію та рівня запасів

готової продукції), і випуску по промисловості становить 0,75. Як можна побачити з табл. 2, його значення нижче, ніж для відповідних синтетичних індикаторів для промисловості.

Таблиця 2

Характеристики українських синтетичних індикаторів

Індикатори	Кількість компонентів	Базовий статистичний показник	Коефіцієнт кореляції
Загальний індикатор ділового клімату (LI)	19	ВВП	0,84
Загальний індикатор ділового клімату (OI)	35		0,81
Синтетичний індикатор для промисловості (LI)	6	Випуск по промисловості	0,83
Синтетичний індикатор для промисловості (OI)	8		0,79
Синтетичний індикатор для будівництва (LI)	5	Випуск по будівництву	0,70
Синтетичний індикатор для будівництва (OI)	11		0,67
Синтетичний індикатор для роздрібної торгівлі (LI)	3	Випуск по торгівлі	0,90
Синтетичний індикатор для роздрібної торгівлі (OI)	6		0,89
Синтетичний індикатор для транспорту (LI)	5	ВВП	0,77
Синтетичний індикатор для транспорту (OI)	10		0,83
Синтетичний індикатор для сільського господарства (LI)	6	Випуск по сільському господарству	0,32
Синтетичний індикатор для сільського господарства (OI)	9		0,31
Показник очікувань щодо обсягів виробництва промислової продукції	1	Випуск по промисловості	0,67

Окремий показник прогностичних обсягів виробництва української промисловості значно гірше корелює з відповідним базовим макропоказником, ніж це відбувається (як показано у табл. 1) для країн ЄС. При цьому обидва українські синтетичні індикатори мають достатньо високу кореляцію, і це доводить тезу, що збільшення кількості складових такого індикатора дозволяє точніше відобража-

ти зміни тенденцій. Залишаються для подальших досліджень питання, який усе ж таки український синтетичний індикатор (OI або LI) для кожної галузі точніше прогнозує зміни тенденцій та який індикатор слід обирати для прогнозування в цілому змін ділового клімату в країні.

У перспективі доцільно було б дослідити питання побудови індикаторів бізнес-клімату на основі

інших підходів та алгоритмів. Зокрема, цікавими, на нашу думку, є розробки та досвід французького Національного інституту статистики та економічних досліджень (INSEE) та шведського Національного інституту економічних досліджень (KI), що дійсно є високими статистичними технологіями для української статистики. І в цьому контексті ми вважаємо за доцільне підкреслити, що українська статистика, як і будь-яка національна, має певну специфіку, особливості, пов'язані як з необхідністю вирішення суто спеціальних, фахових проблем, так і зі станом розвитку економіки, тому навряд чи можна говорити про “безпосередні запозичення” у мето-

дології, скоріше – про адаптацію вже розроблених методів та досвіду для української статистики.

Отже, поле використання різноманітних статистичних технологій, що вже створені або розробляються науковцями різних країн, достатньо широке. Вивчення та адаптація отриманих європейськими науковцями та практиками результатів у галузі методології кон'юнктурних обстежень та використання їх результатів для побудови різноманітних індикаторів, що надають оперативні оцінки та прогнози розвитку української економіки, дозволяє зробити внесок у розвиток високих статистичних технологій.

Список використаних джерел

1. Орлов А. И. Высокие статистические технологии / А. И. Орлов // Заводская лаборатория. – 2003. – Т. 69, № 11. – С. 55–60.
2. Сайт “Высокие статистические технологии” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://orlovs.pp.ru> – Название с титул. экрана.
3. Орлов А. И. Статистические методы и модели в социально-экономических исследованиях (тридцать лет спустя) / А. И. Орлов // Математическое моделирование социальных процессов : науч. сб. – М. : МГУ им. М. В. Ломоносова, 2004. – С. 34–42.
4. Peleraux H. A Leading Indicator for EMU / H. Peleraux // Revue de l'OFCE. Observations et diagnostics économiques. – 2000. – № 75. – P. 316–343.
5. Peleraux H. A New Simpler EMU Indicator / H. Peleraux // Revue de l'OFCE. Observations et diagnostics économiques. – 2000. – № 77. – P. 116–139.
6. Business Tendency Surveys: A Handbook. – Paris: OECD, 2003. – 130 p.
7. European Commission (Economic and Financial Affairs): Economic databases and indicators [Electronic resource]. – Access mode : http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/index_en.htm
8. The Joint Harmonised EU Programme of Business and Consumer Surveys: User Guide [Electronic resource]. – Brussels : European Commission, Directorate General of Economic and Financial Affairs, 2006. – 71 p. – Access mode : http://ec.europa.eu/economy_finance/index_en.htm
9. Dreger C. Out-of-sample Performance of Leading Indicators for the German Business Cycle. Single vs Combined Forecasts / C. Dreger, C. Schumacher // Journal of Business Cycle Measurement and Analysis. – 2005. – № 2 (1). – P. 71–88.
10. Пугачова М. В. Нові підходи до методології побудови та використання синтетичних індикаторів для статистичного моніторингу економічних тенденцій / М. В. Пугачова // Статистика України. – 2006. – № 4. – С. 18–27.
11. Пугачова М. В. Методологічні засади статистичного моніторингу ділової активності підприємств : [моногр.] / Пугачова М. В. – К. : ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2007. – 535 с.
12. Evaluation and Development of Confidence Indicators Based on Harmonised Business and Consumer Surveys [Electronic resource] / [G. Goldrian, J.D. Lindbauer, G. Nerb, B. Ulrich] // Economic Paper. – 2001. – № 151. – 174 p. – Access mode to mag. : http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication10824_en.pdf
13. Gayer C. Forecast Evaluation of European Commission Survey Indicators [Electronic resource] / C. Gayer // Materials of 27th CIRET Conference (Warsaw, 14–17 Sept., 2004). – 20 p. – Access mode : <http://www.ciret.org/conferences/warsaw2004>
14. Silgoner M. A. An Overview of European Economic Indicators Great Variety of Data on the Euro Area, Need for More Extensive Coverage of the New EU Member States [Electronic resource] / M. A. Silgoner // Materials of 28th CIRET Conference (Rome, 20–23 Sept., 2006). – 15 p. – Access mode : <http://www.ciret.org/conferences/rome2006>
15. Нерб Г. Нові підходи до моделювання змін валової доданої вартості / Г. Нерб, М. В. Пугачова, Л. О. Яценко // Статистика України. – 2009. – № 4. – С. 17–24.
16. Nerb G. The Importance of Representative Surveys of Enterprises for Empirically Oriented Business Cycle Research // Handbook of Survey-Based Business Cycle Analysis ; ed. by G. Goldrian / G. Nerb. – Cheltenham : Edward Elgar Publishing Ltd., 2007. – P. 3–16.

Методологічні аспекти статистики державних фінансів

Розглянуто питання методологічного забезпечення статистики державних фінансів на міжнародному та національному рівнях. Визначено проблеми та перспективи впровадження статистики державних фінансів в Україні відповідно до міжнародних стандартів.

Ключові слова: статистика державних фінансів, сектор загального державного управління, центральні органи державного управління, державний та гарантований державою борг.

Метою Програми економічних реформ на 2010–2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава”, що розроблена для виконання поставленого Президентом України завдання з відновлення економічного зростання й модернізації економіки країни після світової економічної кризи, є створення системи управління державними фінансами, спрямованої на забезпечення сталого економічного зростання й гарантованого виконання державою своїх соціальних зобов’язань [1]. Досягнення цієї мети передбачає вирішення ряду конкретних завдань, серед яких підвищення прозорості державних фінансів і розширення аналізу стану державного сектору.

Державні фінанси – це складова частина фінансової системи, через яку здійснюється державний вплив на соціально-економічний розвиток країни. Повна, надійна і своєчасна статистична інформація про державні фінанси є основою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень та розробки стратегічних планів, бюджетів на національному, регіональному та місцевому рівнях. Актуальність цієї інформації особливо зростає в умовах економічної кризи та невизначеності.

Принципи побудови системи статистики державних фінансів (далі – СДФ) визначені в офіційних виданнях МВФ та ЄС [2–4]. Слід виокремити внесок Д. Еффорда у вирішення проблеми переходу від обліку на основі касового методу до обліку за методом нарахування у секторі державного управління [5]. Результати його досліджень були покладені в основу розробки нового видання “Керівництва зі статистики державних фінансів 2001”.

Метою цієї статті є дослідження основних методологічних аспектів СДФ на міжнародному та національному рівнях.

Зазначимо, що система статистики державних фінансів має забезпечувати комплексну інформацію для аналізу й оцінки фінансової політики держави, а також про результати діяльності державного сектору та сектору державного управління будь-якої країни. Цілі та об’єкти СДФ чітко визначені у Керівництві зі статистики державних фінансів 2001 МВФ (далі – КСДФ 2001) [4]. Водночас деякі вітчизняні дослідники (зокрема [6]) обмежують сферу охоплення СДФ тільки ме-

жами сектору державного управління відповідно до Класифікації інституційних секторів економіки України [7].

Згідно з міжнародними стандартами, у системі СДФ передбачено три базові рівні державного управління: 1) центральний уряд; 2) регіональні органи управління; 3) місцеві органи управління. Але не в усіх країнах мають місце зазначені три рівні. У деяких із них може існувати тільки місцевий чи центральний уряд та один нижчий рівень, або більше трьох рівнів. Тоді різні інституційні одиниці повинні належати до одного з трьох базових рівнів. Відповідно до КСДФ 2001, державний сектор загалом складають сектор державного управління разом із сектором державних корпорацій (організацій), до якого належать підсектори нефінансових і фінансових державних корпорацій (організацій), включаючи центральний (національний) банк (рис. 1, за даними [4]).

Складання та використання СДФ передбачає чотири основні етапи:

1) визначення сфери статистичного спостереження та охоплення сектору державного управління і його підсекторів;

2) вибір належних первинних джерел даних для одиниць і структур, що входять до сфери охоплення;

3) підготовка до складання статистики у форматі КСДФ 2001 шляхом аналізу вихідних даних з метою визначення будь-яких поправок, необхідних для забезпечення відповідності методології КСДФ 2001;

4) фактичне складання статистики у форматі КСДФ 2001. Цей етап охоплює дві окремі частини:

- узгоджене внесення належних поправок до первинних вихідних даних, щоб вони відповідали методології КСДФ 2001, а потім об’єднання результатів шляхом простого агрегування;

- подання статистики шляхом консолідації для конкретного підсектору або сектору органів державного управління.

Консолідацією називається подання статистики об’єднаної (агрегованої) сукупності одиниць органів державного управління як від однієї одиниці. Цей процес передбачає вилучення всіх операцій та взаємних позицій щодо запасів між об’єднаними одиницями / структурами органів державного управління (або державного сектору) [4].

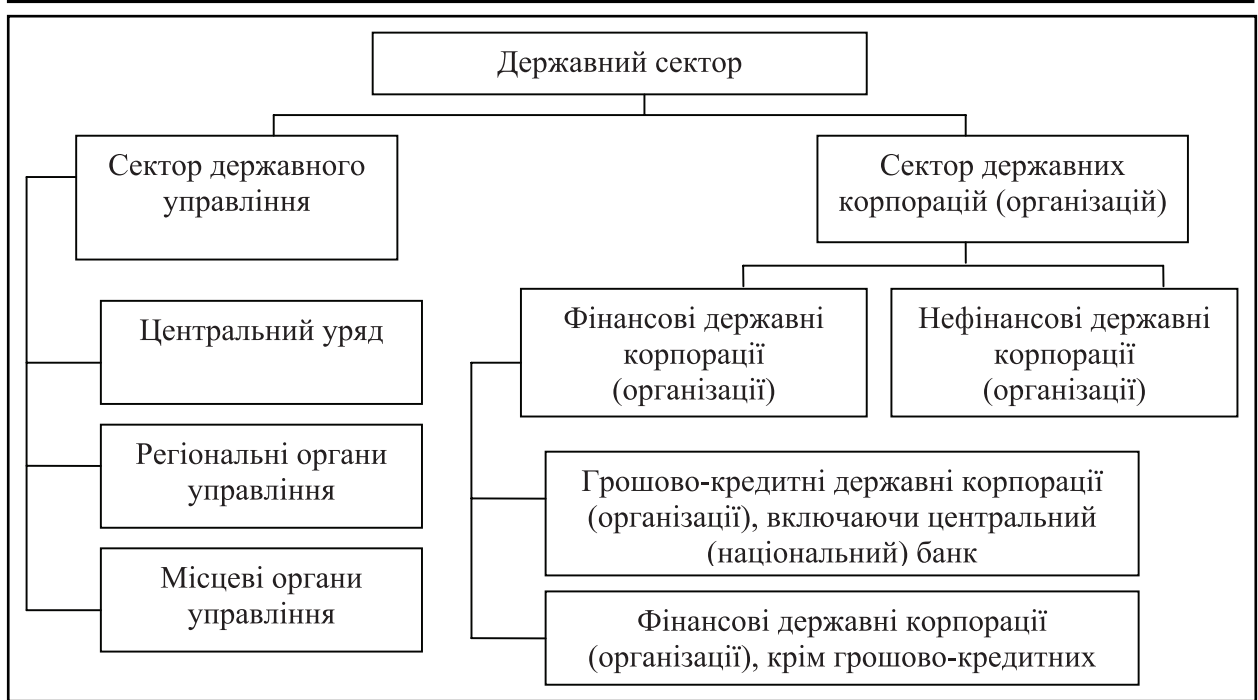

Рис. 1. Структура державного сектору

Центральну частину аналітичної основи СДФ складає набір з чотирьох фінансових звітів:

1. Звіт про операції органів державного управління, в якому надаються зведені дані про операції сектору державного управління за конкретний звітний період.

2. Звіт про інші економічні потоки, в якому у табличній формі відображаються зміни запасів, зобов'язань і чистої вартості активів, джерелом яких не є операції органів державного управління.

3. Баланс активів і пасивів, у якому відображаються запаси активів, зобов'язань і чиста вартість

активів сектору державного управління на кінець кожного звітного періоду.

4. Звіт про джерела і використання грошових коштів, у якому відображаються надходження і виплати грошових коштів з використанням класифікації, аналогічної тій, що застосовується у звіті про операції органів державного управління.

Основні принципи і вимоги щодо підготовки фінансової звітності, відповідно до [8], зведені в табл. 1. За можливості вони повинні забезпечуватися на кожному з чотирьох етапів складання та використання СДФ.

Таблиця 1

Основні принципи підготовки фінансової звітності для СДФ

Назва принципу	Характеристика принципу
Безперервність діяльності	Безперервність господарської діяльності суб'єкта в досяжному майбутньому є важливим принципом для підготовки фінансової звітності
Зрозумілість	Одна з найважливіших якісних характеристик фінансової звітності – її доступність для розуміння зовнішніми користувачами
Суттєвість	Інформація є суттєвою, якщо вона впливає на економічні рішення користувачів
Надійність	Інформація є надійною, якщо вона не містить суттєвих помилок і викривлень
Переважання сутності над формою	Операції та інші події мають обліковуватися відповідно до їхньої сутності та економічної реальності, тобто фінансова звітність повинна орієнтувати не стільки на форму її подання, скільки на її економічний зміст
Нейтральність	Звітність повинна бути неупередженою
Обачливість	Цей принцип вказує на необхідність обачливості у розрахунках в умовах невизначеності, щоб не допускати завищення або заниження значення показників
Повнота	Інформація повинна бути повною для запобігання створенню хибного уявлення і дезорієнтації користувача
Зіставність	Користувачі повинні мати можливість зіставлення даних фінансової звітності господарського суб'єкта як з попередніми періодами, так і з іншими суб'єктами
Своєчасність	Фінансова звітність повинна подаватися її користувачам своєчасно
Баланс витрат і вигод	Вигоди, отримувані з інформації, повинні перевищувати витрати на її отримання
Достовірність та об'єктивність	Фінансова звітність повинна забезпечувати достовірну, об'єктивну картину і неупереджене подання інформації

У країнах – членах Європейського союзу СДФ розраховується на основі даних європейської системи рахунків. При цьому в ЄС складанням звітності з СДФ займається безпосередньо Евростат на основі даних, що надаються країнами-членами. Розглянемо особливості формування звітності СДФ та складання на її основі національних рахунків на прикладі Франції. Ці функції тут виконуються такими відомствами [9]:

1. Генеральна дирекція казначейства. Розробляє прогноз дефіциту заборгованості державних установ на три роки, складає попередній річний звіт за сектором державного управління.

2. Генеральна дирекція державних фінансів. Веде фінансові та нефінансові рахунки сектору державного управління, відповідає за складання попереднього, проміжного й остаточного річного звіту і надає ці звіти до Національного інституту статистики та економічних досліджень, складає квартальні звіти (через два тижні після закінчення кварталу), займається аналізом звітності.

Робота Генеральної дирекції державних фінансів зі складання і представлення даних до Національного інституту статистики та економічних досліджень здійснюється у чотири етапи: 1) збирання фінансової інформації; 2) перехід від обліку до національних рахунків; 3) аналіз динаміки; 4) розрахунок деяких агрегатів. Отже, Національний інститут статистики та економічних досліджень є центральною ланкою зі збирання та обробки даних СДФ у Франції. Він також відповідає за розробку методології, міжвідомчу координацію роботи зі складання звітності з метою формування статистики національних рахунків, зокрема СДФ, здійснює розробку нормативно-правових актів у цій сфері тощо.

Для збирання фінансової інформації у Франції існує також Інфоцентр, у якому в режимі реального часу відображається інформація за організаціями сектору державного управління. Дані в Інфоцентрі деталізуються в розрізі бюджетної класифікації залежно від типу, характеру і призначення витрат та доходів. Після отримання даних здійснюється переведення інформації в систему національних рахунків в автоматичному режимі на основі перехідних таблиць, які щорічно актуалізуються за кодами та / або за новими елементами. Сформовані дані передаються до Національного інституту статистики та економічних досліджень і Центрального банку Франції з деталізацією файлів у додатках.

При формуванні даних здійснюється контроль змісту інформації, виявлення відсутніх одиниць та аналіз відповідних змін у методології, що відбуваються не частіше одного разу на 5–6 років (між цими періодами зміни мають неістотний характер). При цьому якщо при проведенні аналізу між даними за попередньою та новою методологіями виявлено відхилення понад 3%, то поясню-

ються причини їх наявності. Крім того, отримані результати порівнюються з показниками з бухгалтерської звітності.

Зазначимо також, що в 2010 році вийшла нова редакція європейської системи рахунків (далі – ЄСР), у якій приділена увага таким питанням, як визначення меж сектору державного управління та уточнення окремих моментів обліку.

В Україні наразі зроблені лише перші кроки на шляху створення дієвої СДФ, яка б відповідала міжнародним нормам і стандартам. У січні 2010 р. Україна приєдналася до вимог фіскального сектору щодо поновлення метаданих, охоплення, періодичності та своєчасності фіскальних даних на основі КСДФ 1986. Наступним кроком є поетапне впровадження КСДФ 2001, що має супроводжуватися формуванням більш релевантних і повних джерел статистичної інформації відповідно до системи обліку, заснованої на міжнародних стандартах СДФ. У подальшому можна буде використовувати КСДФ 2001 як конструкційний блок для підготовки рахунків органів державного управління за таблицями “ресурси-випуск”, підготовкою яких займається Держстат України в контексті вимог ЄС щодо звітності у процесі набуття членства в ЄС. Важливим кроком у розвитку СДФ України є затвердження Методичних рекомендацій з оцінювання ефективності управління державними фінансами, розроблених відповідно до пункту 2 Постанови Кабінету Міністрів від 19.06.2007 р. № 832 з метою здійснення контролю за виконанням функцій з управління об’єктами державної власності [10].

За інформацією Держстату України, дані про органи центрального державного управління (крім позабюджетних одиниць), відповідно до положень Керівництва [8], стали розповсюджуватися в Україні через один місяць після базового, дані про органи державного управління (крім позабюджетних одиниць) – через 6 місяців після базового року, дані про борг органів державного управління (крім позабюджетних одиниць) – через один квартал після базового. При цьому той факт, що зазначені дані відповідають КСДФ 1986, не має значення через необов’язковість методологічного застосування вищезгаданих термінів розповсюдження. Дані, що надаються МВФ для публікації у щорічнику “Government Finance Statistics Yearbook”, складаються згідно з КСДФ 2001.

На сайті Держстату України, відповідно до рекомендацій [8], розміщують такі основні групи показників СДФ України:

- 1) показники, що описують операції центральних органів державного управління;
- 2) показники, що описують державний та гарантований державою зовнішній борг;
- 3) показники, що дозволяють проводити огляд депозитних корпорацій;

4) показники, що дозволяють проводити огляд центрального банку;

5) показники, що описують процентні ставки рефінансування банків Національним банком України;

6) показники, що описують платіжний баланс України;

7) показники, що описують міжнародні резерви;

8) показники, що дозволяють аналізувати динаміку міжнародної інвестиційної позиції України;

9) показники, що описують валовий зовнішній борг України.

Зазначимо, що СДФ України повинна відповідати сучасним вимогам і надавати державним органам повну інформацію про стан і діяльність того сектору економіки, який повністю їм підпорядкований. СДФ – це ефективний інструмент регулювання соціально-економічних процесів як

усередині країни, так і за її межами для закріплення національних позицій на міжнародному рівні. Нижче представимо декілька прикладів використання СДФ.

Приклад 1. У світовій практиці однією з характеристик економічної безпеки країни є оцінка співвідношення профіциту або дефіциту державного бюджету та обсягу ВВП [11]. Якщо цей показник не перевищує $\pm 3\%$, то рівень економічної безпеки країни вважається нормальним. Оптимальним значенням цього індикатора економічної безпеки країни вважається нульове. На рис. 2 представлено зміни відношення дефіциту бюджету секторів центрального державного управління до ВВП в Україні та відношення дефіциту бюджету секторів загального державного управління до ВВП в Україні та ЄС за 2005–2010 рр.

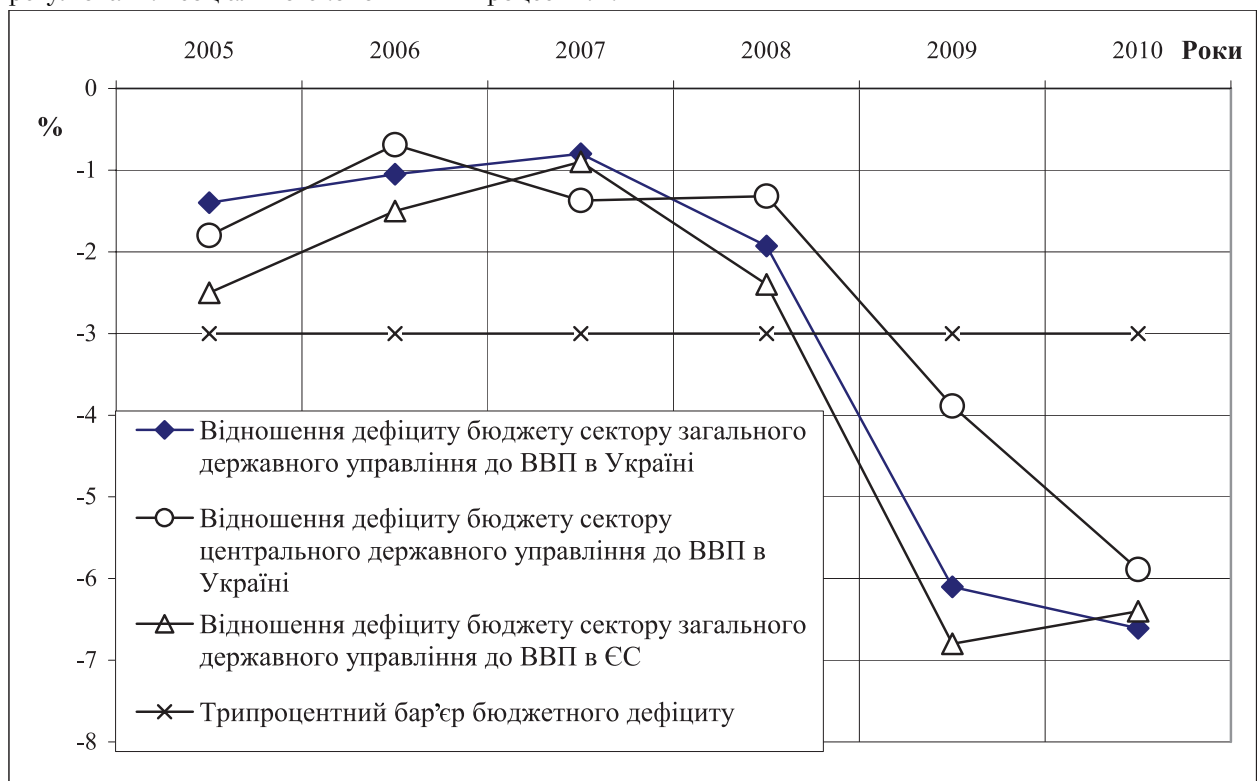

Рис. 2. Зміни відношення дефіциту бюджету секторів загального та центрального державного управління до ВВП в Україні та ЄС порівняно з трипроцентним бар'єром

Отже, суттєве збільшення досліджуваних показників у 2009–2010 рр. вказує на загрозливе становище економічної безпеки держави. Максимальне збільшення спостерігалось у 2009 р., при цьому щодо загального державного управління – на 4,17 в. п., а щодо центрального – на 2,57 в. п. Відношення дефіциту бюджету сектору центрального державного управління до ВВП не перевищувало трипроцентний бар'єр з 2005 р. до 2008 р. Отже, показники відношення дефіциту бюджету секторів загального та центрального державного управління до ВВП демонструють приблизно однакові тенденції за досліджений період, а їх значення свідчать про те, що для розв'язання пробле-

ми виходу з загрозливого становища економічної безпеки держави необхідне негайне втручання уряду країни. Також з'ясовано, що показники відношення дефіциту бюджету секторів загального державного управління до ВВП в Україні та ЄС за досліджуваний період мають приблизно однакові тенденції.

Для кількісного оцінювання залежності змін відношення дефіциту бюджету секторів загального державного управління до ВВП в Україні та ЄС використано економетричну модель, що побудована в пакеті економіко-математичного моделювання EViews:

$$VAR_1 = 0,526 + 1,027 \cdot VAR_2, \quad (1)$$

де VAR – відношення дефіциту бюджету сектору загального державного управління до ВВП; індекси 1 і 2 відносять показники до України та ЄС відповідно.

Ця модель демонструє, що зі зміною показника VAR_2 на 1% показник VAR_1 збільшується на 1,027%,

що підтверджує приблизну однаковість тенденцій.

Основні характеристики моделі представлено у табл. 2.

Таблиця 2

Оцінки моделі (1)

Коефіцієнти регресійного рівняння	Значення коефіцієнта	Стандартна похибка	t-статистика	p-значення (імовірність)
Вільний член рівняння	0,526	0,367	1,433	0,225
Коефіцієнт при незалежній змінній	1,027	0,089	11,546	0,000
Загальні характеристики регресійного рівняння				
Коефіцієнт детермінації	0,971	Середнє значення залежної змінної		-2,982
Скоригований коефіцієнт детермінації	0,964	Стандартне відхилення залежної змінної		2,645
Стандартна похибка регресії	0,505	Інформаційний критерій Акаїке		1,732
Сума квадратів залишків	1,019	Критерій Шварца		1,662
Логарифмічна функція правдоподібності	-3,196	F-статистика (критерій Фішера)		133,303
Оцінка Дарбіна – Уотсона	1,695	Імовірність (F-статистики)		0,000

Отже, з'ясовано, що модель є адекватною та в цілому пояснює зміни результуючої ознаки на 97,1%. Для оцінювання становища країн – членів ЄС щодо рівня економічної безпеки здійснено їх групування за середнім значенням VAR_2 порівняно з трипроцентним бар'єром за 2005–2010 рр. (табл. 3).

Побудоване групування дозволяє зробити висновки, що найбільш загрозливе становище щодо

економічної безпеки мають такі країни, як Греція та Ірландія (співвідношення дефіциту державного бюджету до ВВП відповідно на 6 та 5 в. п. є нижчим за -3%), а також Норвегія (співвідношення профіциту державного бюджету до ВВП на 12 в. п. перевищує 3%). Оптимальний рівень економічної безпеки у досліджуваному аспекті серед країн – членів ЄС за 2005–2010 рр. мають Болгарія та Естонія.

Таблиця 3

Групування країн – членів ЄС за середнім значенням показника VAR_2 порівняно з нормальним рівнем безпеки

Країни ЄС	Середнє значення показника VAR_2 за 2005–2010 рр., %
I. Країни з середнім значенням VAR_2 , нижчим за трипроцентний бар'єр	
Греція	-9
Ірландія	-8
Португалія, Велика Британія, Угорщина	-6
Польща	-5
Румунія, Франція, Словаччина, Латвія, Литва, Італія	-4
II. Країни з середнім значенням VAR_2 на рівні трипроцентного бар'єру	
Чеська Республіка, Мальта, Іспанія, Словенія	-3
III. Країни з середнім значенням VAR_2 , вищим за трипроцентний бар'єр	
Бельгія, Ісландія, Австрія, Німеччина, Кіпр, Нідерланди	0
V. Країни з середнім значенням VAR_2 , нижчим за трипроцентний бар'єр	
Люксембург, Швейцарія, Швеція	1
Фінляндія, Данія	2
VI. Країни з середнім значенням VAR_2 на рівні трипроцентного бар'єру	
–	–
VII. Країни з середнім значенням VAR_2 , вищим за трипроцентний бар'єр	
Норвегія	15

Приклад 2. Згідно з класифікацією Світового банку, країни за рівнем заборгованості поділяють на такі групи [12]:

1) країни з надмірною заборгованістю (показники відношення зовнішньої заборгованості до ВВП та експорту перевищують 220% і 80% відповідно);

2) країни з помірною заборгованістю (відповідне перевищення становить 132% та 48%);

3) країни з низьким рівнем заборгованості (показники нижчі за наведені у пункті 2).

Для визначення належності України до певної групи країн за класифікаційною ознакою “рівень заборгованості” розраховано показники відношен-

ня зовнішньої заборгованості до ВВП та експорту за 2005–2010 роки. Своєчасне отримання інформації щодо державного та гарантованого державою зовнішнього боргу допоможе об'єктивно оцінити

належність України до певної групи країн за різними міжнародними класифікаціями відповідно до рівня заборгованості. Результати розрахунків представлено на рис. 3.

Рис. 3. Динаміка значень показників відношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП

За досліджуваний період значення відношення державного та гарантованого державою зовнішнього боргу до ВВП демонструє економічно безпечний розмір державного боргу. Україна має низький рівень заборгованості, оскільки критичний рівень

показника не перевищує 48% за класифікацією Світового банку. Представимо розраховане відношення обсягів зовнішньої заборгованості до експорту товарів та послуг за 2005–2010 рр. у табл. 4.

Таблиця 4

Динаміка показників щодо відношення державного та гарантованого державою зовнішнього боргу до експорту

Показник	Рік	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Державний та гарантований державою зовнішній борг, млн. грн.		58956,5	63938,33	69937,39	142740,2	196379,8	276745,6
Експорт товарів та послуг, млн. грн.		227 252	253 707	323 205	444 859	423 564	549 365
Відношення державного та гарантованого державою зовнішнього боргу до експорту товарів та послуг, %		25,9	25,2	21,6	32,1	46,4	50,4

Таким чином, відношення державного та гарантованого державою зовнішнього боргу до експорту також свідчить про статус України як країни з низьким рівнем заборгованості за класифікацією Світового банку (за винятком 2010 року). Зазначимо, що у 2007 році Світовим банком було спрощено та зменшено вартість позик і гарантій для України як країни-позичальника третьої категорії за рівнем доходів, що надає можливість у подальшому запобігти неефективним втратам державного бюджету.

Відповідно до [11], розраховані показники відношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП, відношення державного та гарантованого державою зовнішнього боргу до ВВП та відношення державного та гарантованого державою зовнішнього боргу до експорту товарів та послуг не перевищують порогові значення – 55%, 25% та 70% відповідно, що свідчить про високий рівень економічної безпеки України за цими індикатора-

ми. Разом з тим, у 2010 році відношення державного та гарантованого державою зовнішнього боргу до ВВП наблизилося до критичного рівня 25%.

Для поліпшення управління обслуговування зовнішнього боргу, його скорочення, а отже, і зменшення негативного впливу на бюджетний дефіцит необхідний державний контроль за показниками боргової залежності, що передбачає зіставлення обсягу заборгованості та платежів за нею із величиною ВВП і розміром експорту. Тобто існує негайна потреба у здійсненні моніторингу СДФ, зокрема показників, що описують валовий зовнішній борг України.

Отже, основними недоліками чинної СДФ України є обмеженість організаційно-правової бази для виробництва цієї статистики, а також неповне статистичне охоплення сектору державного управління, до якого не включаються деякі державні корпорації, що не надають товари і послуги за економічно значущими цінами. Ці недоліки в

основному зумовлені відсутністю наявних (доступних) джерел інформації. Вирішення зазначених питань значно покращить якість СДФ України. Вважаємо, що перспективною є розробка та впровадження системи моніторингу СДФ з викорис-

танням кількісних та якісних досліджень. Останні пропонуємо проводити на базі додаткового модуля оцінювання кон'юнктури державних фінансів за інформацією, отриманою з кон'юнктурних обстежень підприємств України.

Список використаних джерел

1. Програма економічних реформ на 2010–2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf
2. ESA95 Manual on government deficit and debt. – Luxemburg : EUROSTAT, 2002. – 243 p.
3. External debt statistics: guide for compilers and users. – Washington : International Monetary Fund, 2003. – 309 p.
4. Government Finance Statistics Manual. – Washington : International Monetary Fund, 2001. – 199 p.
5. Efford D. The Case for Accrual Recording in the IMF's Government Finance Statistics System / D. Efford // IMF Working Paper. – 1996. – № 96/73. – 31 p.
6. Книшенко І. Ф. Основні напрями реформування статистики державних фінансів на сучасному етапі / І. Ф. Книшенко // Проблеми статистики : зб. наук. праць НТК статистичних досліджень Держкомстату України. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2005. – Вип. 7. – С. 27–32.
7. Наказ Держкомстату України “Про затвердження Класифікації інституційних секторів економіки України” від 18.04.2005 р. № 96 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukraine.uapravo.net/data/base20/ukr20879.htm>
8. Специальный стандарт распространения данных : руководство для подписчиков и пользователей. – Вашингтон : МВФ, 2007. – 106 с.
9. Отчет об участии специалистов Федерального казначейства в семинаре на тему “Гармонизация статистики государственных финансов и системы национальных счетов на основе международных стандартов” [Электронный ресурс] // Париж, 20–22 сент. 2011 г. – Режим доступа : www.roskazna.ru/store//20102011otchet.doc
10. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку здійснення контролю за виконанням функцій з управління об'єктами державної власності та критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності” від 19.06.2007 р. № 832 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/832-2007-%D0%BF/paran2#n2>
11. Наказ Міністерства економіки України “Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України” від 02.03.2007 р. № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0>
12. Марченко С. М. Індикатори боргової безпеки України / С. М. Марченко // Фінанси України. – 2003. – № 12. – С. 9–15.

Вітаємо з ювілеєм!
Зеленого
Олега Анатолійовича,

начальника Головного управління статистики
у Донецькій області.

Бажаємо міцного здоров'я, щастя, сімейного благополуччя,
творчих успіхів на благо національної статистики!

*Рада засновників та редколегія журналу
“Статистика України”*

Основні тенденції у сфері інституціоналізації міжнародних фінансових ринків

Проаналізовано трансформаційні процеси на глобальному фінансовому ринку та зумовлені ними зміни у світовому перерозподілі капіталу. Оцінено тенденції діяльності інституційних інвесторів, їх структуру та напрями розвитку. Розглянуто статистичне забезпечення обліку інституційних інвесторів у країнах – членах Організації економічного співробітництва та розвитку.

Ключові слова: інституційні інвестори, взаємні фонди, пенсійні фонди, страхові компанії, фонди суверенного розвитку, хедж-фонди, тенденції розвитку.

Процеси глобалізації сучасної фінансової системи тісно пов'язані з еволюцією її інституційної структури – інституціоналізацією фінансових ринків. Міжнародні фінансово-економічні відносини передбачають формування певних інститутів (норми, ціннісні характеристики, “правила гри”), а також організацій, що відображають зовнішню формалізовану структуру цих інститутів (зокрема, інституційні інвестори). Процес інституціоналізації проявляється як у кількісному та якісному зростанні, так і в підвищенні статусу інститутів. Інституційні інвестори відіграють усе важливішу роль на світових фінансових ринках: вони забезпечують їх функціонування та сприяють більш ефективному розподілу нагромаджень. Будучи мобільними інвестиційними структурами, вони готові у випадку погіршення кон'юнктури на світових фінансових ринках перевести свої кошти в нові активи для підвищення доходності або досягнення інших інвестиційних цілей.

На кінець 2009 р. загальна вартість активів, якими управляють інституційні інвестори, становила 60,3 трлн. дол. США, у тому числі активи інвестиційних фондів – 24,0 трлн. дол. США, пенсійних фондів – 15,9 трлн. дол. США, страхових компаній – 20,0 трлн. дол. США. Також слід зазначити, що суттєво зросла питома вага заощаджень сектору домогосподарств, залучених через інституційних інвесторів. Це є наслідком посилення конкуренції з банківською системою, що традиційно домінувала серед фінансових посередників: на кінець 2009 року активи світової банківської системи становили 72 трлн. дол. США, що тільки на 12 трлн. дол. США більше, ніж вартість активів інституційних інвесторів [1, с. 46–47].

Інституційні інвестори, що насичують глобальний ринок капіталу, є неоднорідною групою. Виходячи з правового статусу, до цих суб'єктів міжнародної інвестиційної діяльності належать взаємні фонди (далі – ВФ), пенсійні фонди, страхові компанії, суверенні фонди, хедж-фонди та фонди прямого інвестування. Проблематика оцінки діяльності інституційних інвесторів висвітлена

у працях Т. Блохіної, З. Ватаманюка, Т. Кушніра, І. Ноздрєва, С. Мошенського, І. Сазонця, В. Федорової, Е. Девіса, Б. Маурера. Однак недостатньо розробленими залишаються питання інституціоналізації фінансових ринків на сучасному етапі розвитку світової економічної системи.

З огляду на вищезазначене метою статті є оцінка реального стану перерозподілу капіталу між інституційними інвесторами на світових фінансових ринках, а також можливостей статистичного забезпечення дослідження їхньої діяльності.

Найбільш значущими серед інституційних інвесторів є взаємні фонди, що виступають як інвестиційний інструмент для купівлі портфеля цінних паперів, обраних професійним інвестиційним консультантом для досягнення визначеної фінансової мети (інвестиційної цілі). Протягом 2000–2007 рр. загальна вартість активів ВФ зросла у США з 6,96 до 12,02 трлн. дол. США, в Європі – з 3,29 до 8,98 трлн. дол. США, в Азійсько-Тихоокеанському регіоні – з 1,13 до 3,67 трлн. дол. США, в Африці – з 16,92 до 95,22 млрд. дол. США. На кінець 2010 р. загальна вартість активів глобальних ВФ становила 24,7 трлн. дол. США, з них 48% належало США, 32% – країнам Європи, 13% – країнам Африки та Азійсько-Тихоокеанського регіону [2]. Загальна чиста вартість та кількість глобальних ВФ наведено на рис. 1.

Вартість чистих активів ВФ та її динаміку протягом 2004–2010 рр. у розрізі глобальних регіонів наведено на рис. 2. Найбільшу питому вагу (більше 50% протягом 2004–2010 рр.) у загальній вартості чистих активів мають ВФ американського регіону, до якого входять такі країни: Аргентина, Бразилія, Канада, Чилі, Коста-Ріка, Мексика, Тринідад і Тобаго та США. Друге місце за цим показником належить ВФ європейських країн, у переліку яких – 22 країни – члени ЄС, князівство Ліхтенштейн, Норвегія, Росія, Швейцарія та Туреччина (більше 30% протягом досліджуваного періоду). Після кризи 2008 р. вдалося повернути свої докризові вартісні показники взаємним фондам країн американського (13 586 869 млн. дол. США в 2010 р. порівняно з 13 423 909 млн. дол. США у 2007 р.) та

Азійсько-Тихоокеанського (3 067 323 млн. дол. США в 2010 р. порівняно з 3 678 326 млн. дол. США у 2007 р.) регіонів. Загальна вартість чистих активів європейських ВФ зменшилась і в 2010 р. становила 7 902 835 млн. дол. США, що на

1 032 025 млн. дол. США менше порівняно з 2007 р. Наростили свої чисті активи ВФ країни африканського регіону: в 2010 р. цей показник становив 141 615 млн. дол. США, що в 1,5 раза більше порівняно з 2007 роком [3, с. 187].

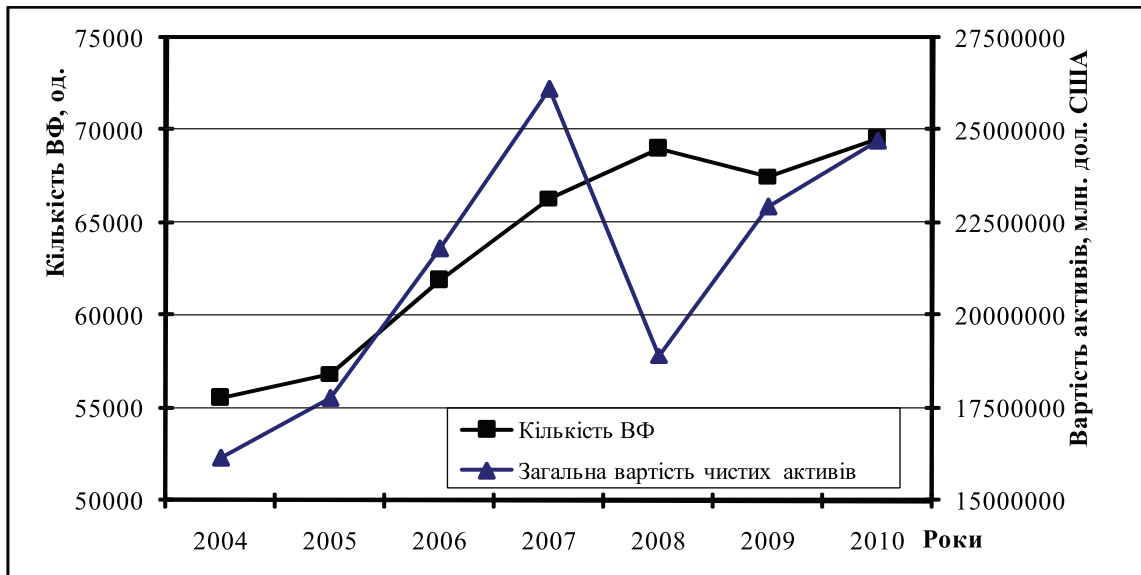

Рис. 1. Динаміка кількості взаємних фондів та їх вартості чистих активів

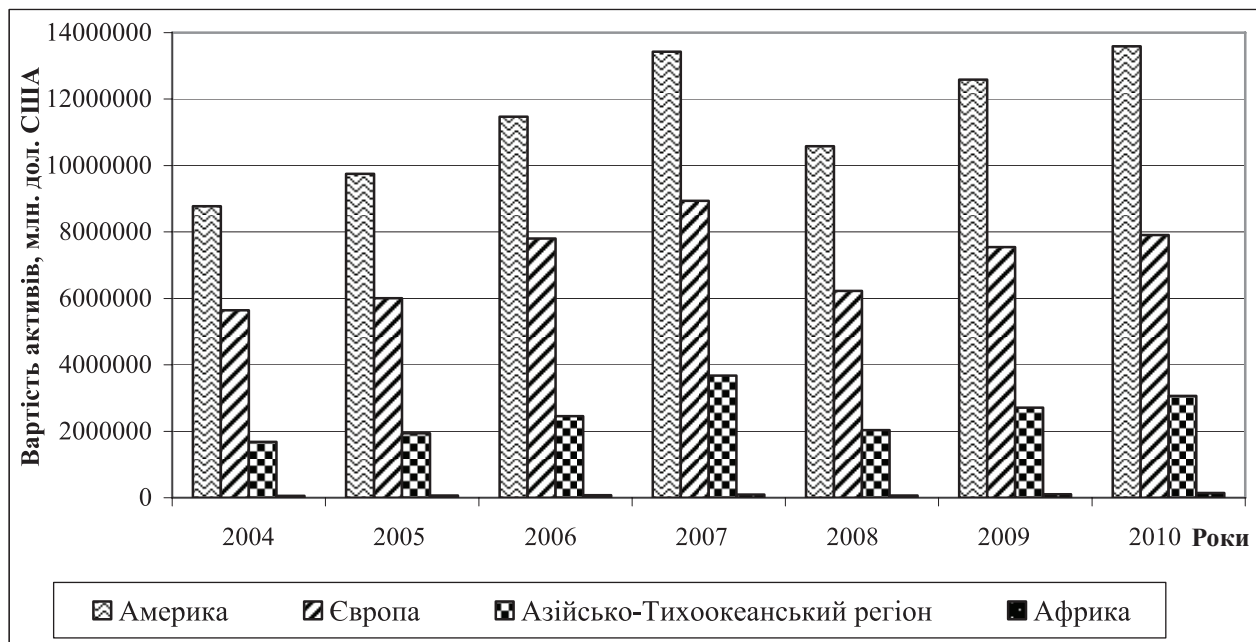

Рис. 2. Динаміка вартості чистих активів взаємних фондів у розрізі глобальних регіонів

Пенсійний фонд – це сформований незалежними юридичними особами пул активів, що куплені з внесками до пенсійного плану з ексклюзивною

метою – фінансування його пільг. Еволюцію зростання глобальних пенсійних активів наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Загальна вартість глобальних пенсійних активів за 2000–2010 рр.

Ринок	Вартість пенсійних активів, млрд. дол. США		Темп приросту, %
	на кінець 2000 р.	на кінець 2010 р.	
Австралія	275	1261	358,5
Бразилія	74	342	362,2
Канада	668	1140	70,7
Франція	85	133	56,5

Ринок	Вартість пенсійних активів, млрд. дол. США		Темп приросту, %
	на кінець 2000 р.	на кінець 2010 р.	
Німеччина	188	471	150,5
Гонконг	31	87	180,6
Ірландія	50	100	100,0
Японія	2418	3471	43,5
Нідерланди	441	1032	134,0
ПАР	67	256	282,1
Швейцарія	310	661	113,2
Велика Британія	1256	2279	81,4
США	10141	15265	50,5
Усього	16004	26496	65,6

Глобальні пенсійні активи на кінець 2010 р. зросли порівняно з 2009 р. більше ніж на 3 трлн. дол. США, або на 12% та становили 26,496 млрд. дол. США, проте ще не вийшли на рівень докризового 2008 р., коли їх зменшення сягнуло 21,3% [4, с. 10].

Страхові компанії та банки також є важливими типами інституціональних інвесторів, які надають традиційні послуги з управління активами. Найбільшим страховиком за вартістю активів – 1,1 трлн. дол. США на кінець 2009 р. – є Japan

Post Insurance Co.; до десятки найбільших страхових компаній за вартістю активів також входять: 2. Axa S.A. (Франція); 3. American International Group Inc. (США); 4. Allianz SE (Німеччина); 5. Assicurazioni Generali SpA (Італія); 6. Aviva plc (Велика Британія); 7. MetLife Inc. (США); 8. Prudential Financial Inc. (США); 9. Legal & General Group plc (Велика Британія); 10. Nippon Life Insurance Co. (Японія) [5]. Десять найбільших банків за вартістю активів станом на 31.12.2010 р. наведено у табл. 2 [6].

Таблиця 2

Найбільші банки світу за вартістю активів

Ранг	Банк	Країна	Загальна вартість активів, млн. дол. США
1	BNP Paribas S.A.	Франція	2 669 906
2	Deutsche Bank AG	Німеччина	2 546 272
3	HSBC Holdings plc	Велика Британія	2 454 689
4	Barclays PLC	Велика Британія	2 331 943
5	The Royal Bank of Scotland Group plc	Велика Британія	2 275 479
6	Bank of America	США	2 268 347
7	Credit Agricole S.A.	Франція	2 129 248
8	JPMorgan Chase & Co.	США	2 117 605
9	Industrial & Commercial Bank of China (ICBC) Ltd.	Китай	2 032 131
10	Citigroup Inc.	США	1 913 902

Одним із найбільш популярних учасників світового фінансового ринку західних інвесторів є хедж-фонди. Це – інвестиційні фонди, метою яких є примноження коштів інвесторів. Зазначені інституційні інвестори, на відміну від інших, мають широкі можливості у виборі інструментів для інвестування: короткі позиції, ф'ючерси, опціони та інші деривативи. До десяти найбільших хедж-фондів за вартістю активів (у млн. дол. США) станом на кінець 2011 р. входили [7]: 1. Bridgewater Associates – 58 900; 2. J.P. Morgan Asset Mgmt (Management) – 54 200; 3. Man Investments – 40 600; 4. Paulson & Co. – 35 887; 5. Brevan Howard Asset Mgmt – 32 000; 6. Soros Fund Mgmt – 27 900; 7. Och-Ziff Capital Mgmt Group – 27 600; 8. BlackRock – 25 000; 9. BlueCrest Capital Mgmt – 24 500; 10. Angelo, Gordon & Co. – 23 600.

Фонди прямого інвестування (далі – ФПІ) – це група фондів та інвестиційних компаній, що надають капітал на договірній основі приватним бізнес-одиницям. Цей тип інституційних інвесторів проводить операції з венчурним капіталом, а також може здійснювати викуп контрольного пакета акцій суб'єктів господарювання і впливати на формування нерозширених та розширених фондів. Засади аналізу галузі, сума інвестицій, надання переваг певній структурі під час здійснення транзакції, очікувані прибутки – все це змінюється відповідно до цілей кожного з фондів. ФПІ діють як посередники між інституційними інвесторами, підприємцями та корпораціями. Більше того, існують інвестиційні компанії, що відкрито розміщують акції на ринку і водночас відіграють роль посередника між публічними інвесторами

та тим самим ринком емітентів. Їх інвестиційний капітал іноді поповнюється за рахунок коштів інвесторів-ініціаторів та корпоративних інвесторів [8]. У 2011 р. до десяти найбільших світових ФПІ за розміром капіталу (у млрд. дол. США) належали: 1. The Blackstone Group – 2093; 2. Morgan Stanley Real Estate Investing – 1565; 3. Tishman Speyer – 1180; 4. Colony Capital – 1153; 5. Goldman Sachs Real Estate Principal Investment Area – 920; 6. Beacon Capital Partners – 861; 7. LaSalle Investment Management – 758; 8. The Carlyle Group

– 698; 9. Prudential Real Estate Investors – 691; 10. Lone Star Funds – 660 [9].

Вартісні обсяги транзакцій М&А (з англ. merger and acquisition – злиття та поглинання), що здійснені за участю фондів прямого інвестування та хедж-фондів, за період з 1996–2007 рр. зросли з 44,0 до 469,9 трлн. дол. США; фінансова криза негативно вплинула на цю позитивну динаміку, і вже в 2008 році вартість транзакцій становила 291 млрд. дол. США, а в II кварталі 2009 р. – 43,6 млрд. дол. США відповідно (табл. 3, за даними [10]).

Таблиця 3

Транскордонні М&А, здійснені за участю фондів прямого інвестування та хедж-фондів у 1996–2010 рр.

Рік	Кількість угод, од.	Питома вага у загальній кількості транзакцій М&А, %	Вартість угод, млрд. дол. США	Питома вага у загальному обсязі транзакцій М&А, %
1996	932	16	42	16
1997	925	14	54	15
1998	1089	14	79	11
1999	1285	14	89	10
2000	1340	13	92	7
2001	1248	15	88	12
2002	1248	19	85	18
2003	1488	22	109	27
2004	1622	22	157	28
2005	1736	20	207	22
2006	1698	18	271	24
2007	1917	18	457	27
2008	1785	18	322	25
2009	1993	25	107	19
2010	2050	22	122	17

Відносно новими суб'єктами міжнародної інвестиційної діяльності є суверенні фонди (далі – СФ), або фонди суверенного розвитку (sovereign wealth funds – SWF). Це – інвестиційні фонди (схеми спеціального призначення), що належать до сектору державного управління, до якого входять як центральні, так і субнаціональні органи державного управління. Суверенні фонди багатства (далі – СФБ) створюються сектором державного управ-

ління для досягнення макроекономічних цілей, застосовують різні інвестиційні стратегії, в тому числі інвестують кошти в іноземні фінансові активи. Суверенні фонди багатства є різномірною групою, що складається з бюджетних стабілізаційних фондів, ощадних фондів, корпорацій з інвестування резервів, фондів розвитку та пенсійних резервних фондів без прямих пенсійних зобов'язань.

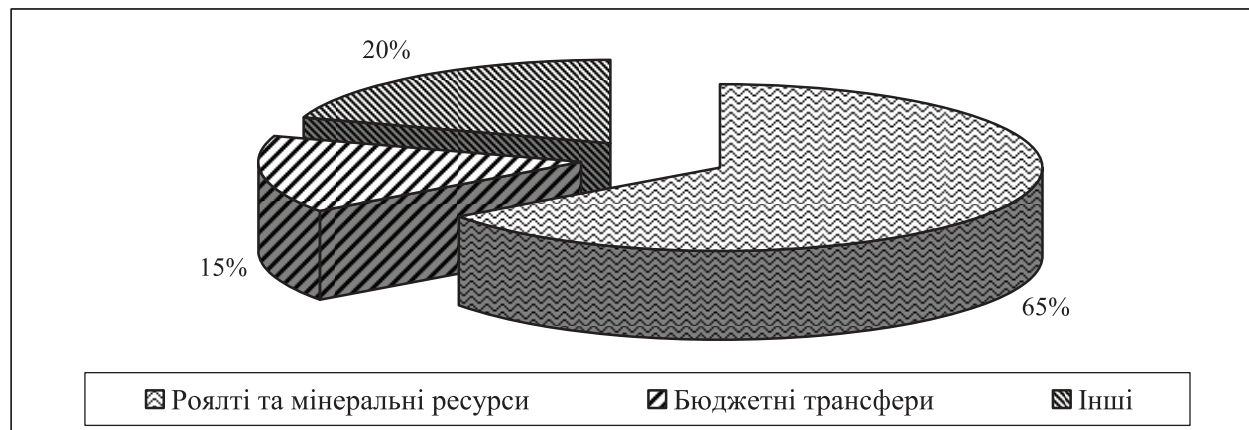

Рис. 3. Основні джерела фінансових ресурсів СФ

Перший такий інвестфонд, який знаходився у державній власності, був створений у 1956 році, коли адміністрація островів Гільберта стала стягувати податок з експорту фосфатів, що використовувались як добрива. На основі цих податкових надходжень був сформований Резервний фонд балансування доходів Кірибаті (Kiribati Revenue Equalisation Reserve Fund), обсяг якого відтоді збільшився до 520 млн. дол. США [11]. За результатами обстеження 20-ти СФ, проведеного МВФ у 2008 р., побудовано структуру їх фінансових ресурсів (рис. 3, за даними [12]).

Наприкінці 2009 р. існувало більше 80 СФ із загальною вартістю активів 5,9 трлн. дол. США.

У 2010 р. близько 20-ти урядів (переважно країн з економіками, що розвиваються) задекларували наміри створити СФ. Розподіл найбільших угод, реалізованих СФ у сфері прямого інвестування, наведено в табл. 4 (за даними [13]).

Прямі іноземні інвестиції СФ переважно зосереджені у розвинених країнах, де їх обсяг склав майже 75% від загального обсягу за останні два десятиліття. Секторальний розподіл прямих іноземних інвестицій свідчить, що найбільш привабливими залишаються фінансова діяльність (26%) та сфера послуг (15%), а серед галузей економіки – вугільна та нафтодобувна промисловість (13%) (рис. 4, за даними [13]).

Таблиця 4

Найбільші угоди СФ у сфері прямого інвестування в 2010 р.

Суверенний фонд	Об'єкт угоди	Галузь, сфера діяльності	Секція за класифікатором NACE Rev. 2	Сума угоди, млн. дол. США
Canada Pension Plan Investment Board	Intoll Group, Australia	Фінансова та страхова діяльність	K	3090
Qatar Holding LLC	Harrods, United Kingdom	Оптова та роздрібна торгівля	G	2227
China Investment Corp	AES Corp, United States	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря. Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	D, E	1581
Canada Pension Plan Investment Board	407 ETR Concession Co, Canada	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність. Інформація та телекомунікації	H, J	881
China Investment Corp	Penn West Energy Trust, Canada	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	B	800
Ontario Teachers Pension Plan	Camelot Group PLC, United Kingdom	Суспільні, соціальні та індивідуальні послуги	R	576
Temasek Holdings (Pte) Ltd, Singapore	Odebrecht Oleo & Gas SA, Brasil	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	B	400
Caisse de Depot & Placement du Quebec	HDF Holdings Ltd, United Kingdom	Фінансова та страхова діяльність	K	259
GIS Real Estate Pte Ltd, Singapore	Salta Properties-Industrial Property Portfolio, Australia	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок. Надання інших видів послуг	R, S	194
Temasek Holdings (Pte) Ltd, Singapore	Platmin Ltd, South Africa	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	B	100
Canada Pension Plan Investment Board	Vornado Realty Trust, United States	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок. Надання інших видів послуг	R, S	91
Oman Investment Fund	Petrovietnam Insurance Joint Stock Corp, Viet Nam	Фінансова та страхова діяльність	K	43

Оскільки ступінь інституціоналізації помітно відрізняється за країнами, це зумовлює необхідність вивчення причин та наслідків флуктуацій, викликаних цим процесом. Діяльність інституційних інвесторів потребує нових підходів до організації статистичного обліку, насамперед гармонізації статистичного спостереження за країнами.

На жаль, статистичне спостереження за інституційними інвесторами проводиться лише у країнах – членах Організації економічного співробітництва та розвитку, і тільки 17 із них (Австралія, Австрія, Бельгія, Канада, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Японія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Іспанія, Туреччина, Велика Британія та США) мають зіставні дані за

1995–2005 рр., що, зрозуміло, практично унеможливує порівняння досліджуваних процесів для інших країн. Проте саме вищезазначені держави є осередком перерозподілу капіталів, 90% усіх інституційних інвесторів діють у їхньому правовому полі. З 2004 року дані про інвестиційних інвесторів акумулюються національними статистичними службами та центральними банками й інтегруються у фінансові рахунки Організації економічного співробітництва та розвитку, що будуються на основі таблиці 7ІА (Table 7ІА) [14]. Інформація формується за результатами детального аналізу діяльності страхових компаній, інвестиційних та пенсійних фондів, а також інших форм інституційних зобов'язань, що виникають в інституційних

секторах. Збирання даних проводиться за двома напрямками [15]:

1) за типом активів: готівкова валюта та депозити (AF2), цінні папери (AF33), кредити (AF4), акції та інші цінні папери (AF5), інші фінансові активи та загальні нефінансові активи (AN). AF2, ..., AN – коди класифікації фінансових активів та пасивів відповідно до Європейської системи національних та регіональних рахунків (ESA 95);

2) за типом інституційних інвесторів: інвестиційні фонди, страхові компанії, пенсійні фонди та інші форми інституційних зобов'язань.

Вищезазначені напрями акумулювання даних не тільки тісно кореспондують із системою національних рахунків, але й дозволяють деталізувати інформацію про активи резидентів та нерезидентів країн, що подають відповідну статистичну

звітність. Для національної статистичної системи України перспективними є експрес-порівняння у розрізі окремих інституційних інвесторів та секторів економіки з використанням відповідних класифікацій [16]. Комплексне застосування класифікацій видів економічної діяльності, організаційно-правових форм господарювання, а особливо інституційних секторів економіки України уможливорює всебічний моніторинг, узагальнення діяльності інституційних інвесторів на основі синтетичних індикаторів та побудову короткострокових прогнозів, зважаючи на мінливу кон'юнктуру ринків. Важливим джерелом додаткової інформації у цій сфері можуть також виступати кон'юнктурні обстеження, що враховують думки самих учасників інвестиційних та інноваційних процесів [17, с. 386–398].

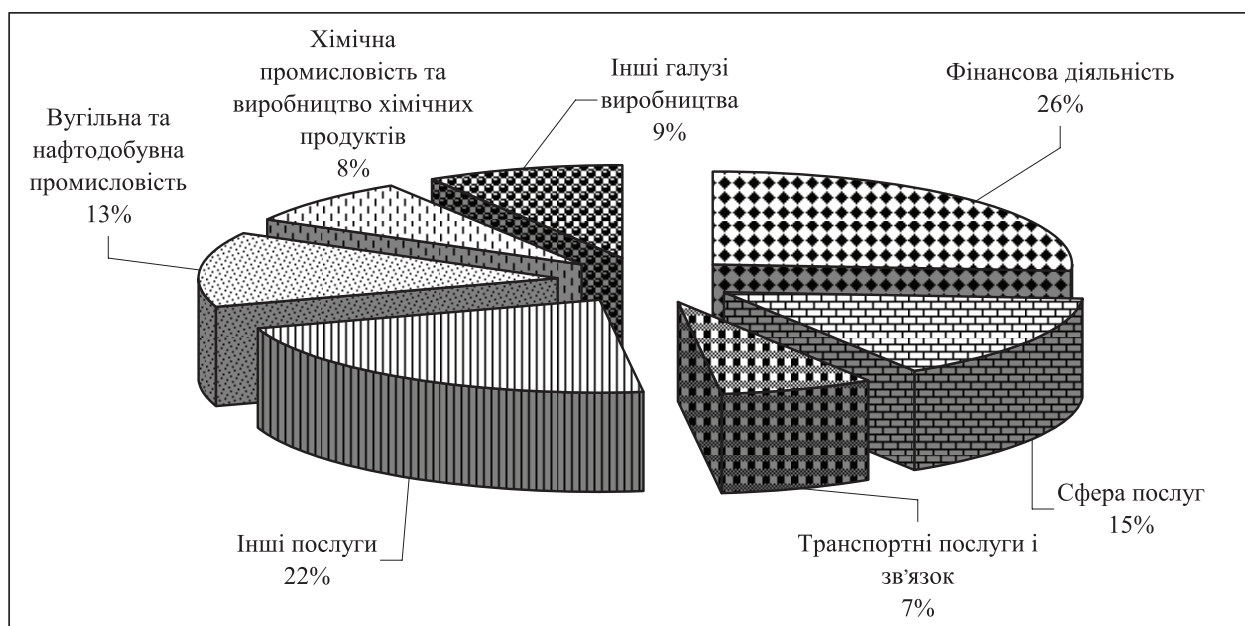

Рис. 4. Кумулятивні прямі інвестиції СФ у розрізі галузей та секторів економіки за 1987–2008 рр.

Позитивні тенденції в діяльності інституційних інвесторів за останні роки свідчать про значний приріст їх потужностей на світових фінансових ринках. Інституційні інвестори не є новими учасниками ринку фінансових послуг, водночас наразі вони набувають дещо іншої економічної сутності, а відповідно, трансформується зміст їх основної діяльності, що особливо помітно у підвищенні їх ролі при перерозподілі доходів домогосподарств. За таких умов виникає необхідність у послідовній та обґрунтованій розробці статистичної методології, яка б урахувала особливості діяльності інституційних інвесторів на національному та міжнародному рівнях. Оскільки ці учасники рин-

ку зазвичай досить тісно співпрацюють з населенням, статистична інформація має бути достатньо повною настільки, щоб забезпечувати зменшення інвестиційних ризиків їх функціонування та уникнення ймовірної втрати коштів громадянам. За абсолютним розміром сукупні активи інституційних інвесторів зростають вищими темпами порівняно з урядовими та приватними інвестиціями. Потенційні можливості їх консолідованої діяльності на нових ринках, зокрема й в Україні, досить великі, проте не тільки вимагають реформування фінансової системи, а й зумовлюють пошук нових підходів до статистичного супроводу цих процесів.

Список використаних джерел

1. Global Financial Stability Report: Grappling with Crisis Legacies. – Washington : International Monetary Fund, 2011. – 147 p.
2. Investment Company Institute: Research & Statistics [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.ici.org/research> – Screen title.

3. 2011 Investment Company Fact Book [Electronic resource] / Worldwide Total Net Assets of Mutual Funds. – [51st ed.]. – Access mode :
http://ici.org/pdf/2011_factbook.pdf
4. Global Pension Asset Study 2011 [Electronic resource]. – Access mode :
<http://www.towerswatson.com/assets/pdf/3761/Global-Pensions-Asset-Study-2011.pdf>
5. Vorro A. World's 25 Largest Insurers Named / A. Vorro // Insurance Networking News. – 2011. – January 5.
6. Global Finance Ranks the 50 Biggest Banks, China Breaks into the Top 10 [Electronic resource]. – Access mode :
<http://www.gfmag.com/tools/best-banks/11382-worlds-50-biggest-banks-2011.html#axzz1ld0PvbLT>
7. Hedge Fund 100 Ranking [Electronic resource]. – Access mode :
<http://www.institutionalinvestor.com/Research/3196/Hedge-Fund-100-Ranking.html>
8. Фонди прямого інвестування [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.evu.kiev.ua/?id=9&language=ua>
9. The PERE 30 [Electronic resource]. – Access mode :
<http://www.perenews.com/resources/PERE%2030/PERE%2030%202011.pdf>
10. World Investment Report 2011: Non-Equity Modes of International Production and Development [Electronic resource]. – Access mode :
<http://www.unctad-docs.org/files/UNCTAD-WIR2011-Full-en.pdf>
11. Богатство націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://www.investgazeta.net/?p=news&news_id=24419
12. Sovereign Wealth Funds. Current Institutional and Operation Practices [Electronic resource] / IWG Secretariat in Collaboration with the members of the IWG. – 15.09.2008. – Access mode :
<http://www.iwg-swf.org/pubs/eng/swfsurvey.pdf>
13. UNCTAD cross-border M&A database [Electronic resource]. – Access mode :
www.unctad.org/fdistatistics – Screen title.
14. KIM E.J. Progress report on institutional investors' assets – Table 7IA [Electronic resource]. – Access mode :
<http://www.oecd.org/dataoecd/63/52/44045002.ppt>
15. Gonnard E. Recent Trends in Institutional Investors Statistics / Gonnard E., Kim E., Ynesta I. – Paris : OECD, 2008. – 22 p. – (Financial Market Trends).
16. Національні (державні) статистичні класифікації (класифікатори) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.ukrstat.gov.ua/work/klass200n.htm>
17. Пугачова М. В. Методологічні засади статистичного моніторингу ділової активності підприємств : [моногр.] / Пугачова М. В. – К. : ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2007. – 535 с.

УДК 311.214

О. В. Гончар,
кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
в.о. завідувача кафедри НАСОО,
завідувач відділу;
О. В. Кузьміна,
провідний економіст;
НТК статистичних досліджень

Якість статистичної інформації: вплив на взаємовідносини виробників і користувачів офіційної статистики

Розглянуто історичні аспекти взаємовідносин виробників продукції й послуг та споживачів, зокрема у сфері статистики. Окреслено етапи побудови діалогу між користувачами та виробниками статистичної інформації. Запропоновано шляхи максимального задоволення потреб та вимог користувачів. Досліджено взаємозв'язок між якістю статистичної інформації та задоволеністю користувачів.

Ключові слова: *якість, виробник, споживач, потреби споживачів, задоволеність споживачів, захист прав споживачів, офіційна статистика, статистична інформація.*

Основним завданням офіційної статистики в умовах постійно зростаючої інформатизації суспільства є забезпечення усіх категорій користувачів якісною статистичною інформацією. Її основним користувачем в умовах планової економіки були органи державного управління. При переході до ринкової економіки коло користувачів статистичної інформації значно розширюється, з інтеграцією України у світове товариство вони з'являються за межами країни (це, зокрема, міжнародні організації, інтернаціональні компанії, потенційні зовнішні інвестори, національні ста-

тистичні служби інших країн, наукові організації тощо). Отже, основним критерієм діяльності органів державної статистики стає максимальне задоволення інформаційних потреб усіх категорій користувачів офіційної статистичної інформації як усередині України, так і за її межами. При цьому офіційна статистика повинна забезпечити різним користувачам однаковий доступ до статистичної інформації.

Взаємовідносини між виробниками та користувачами статистики ускладнюються через різноманітність користувачів та через різні й певною мірою суперечливі вимоги останніх. Досягнення

© О. В. Гончар, О. В. Кузьміна, 2012

консенсусу можливе завдяки налагодженню діалогу між зацікавленими сторонами. Слід зазначити, що реалістична оцінка того, що статистика може надати, а що – ні, є важливим питанням з погляду ефективності взаємовідносин між користувачами та виробниками статистичної інформації. Також одним з основних завдань національної статистичної установи (далі – НСУ) є усунення скептицизму щодо статистики та сприяння її загальному розумінню користувачами.

Офіційна статистика розвинених країн приділяє значну увагу налагодженню стосунків із користувачами, а науковці, у свою чергу, проводять дослідження щодо можливого покращання цих стосунків та максимального задоволення потреб і вимог користувачів. В Україні окремим аспектам цієї проблеми приділяли увагу у своїх працях такі вчені, як О. Васечко, С. Герасименко, О. Осауленко, Н. Парфенцева, М. Пугачова та ін.

Метою статті є окреслення історичних аспектів взаємовідносин виробників і користувачів статистичної інформації, виділення етапів побудови діалогу між користувачами й виробниками статистичної інформації, пошук шляхів максимального задоволення потреб і вимог користувачів, а також встановлення взаємозв'язку між якістю статистичної інформації та ступенем задоволеності користувачів.

У стародавні часи на ринкових площах селищ зустрічалися ремісники та покупці, тобто виробники та кінцеві споживачі певної продукції. Товарами, як правило, були натуральні продукти чи вироби з натуральної сировини. Якість продукції значною мірою визначалася людськими відчуттями. Щоб захистити себе від продукції низької якості, покупці самостійно оглядали та перевіряли товар. Вони ретельно роздивлялися тканину, нюхали рибу, пробували фрукти. На ринковій площі селища працював принцип: покупець діє на свій ризик [1]. Варто зазначити, що вищезазначений принцип не спрацьовував щодо деяких аспектів, зокрема щодо системи вимірювання. Саме держава встановлювала стандартні одиниці вимірювання довжини, ваги, об'єму тощо, застосування яких було обов'язковим.

У подальшому розширення селищ до великих і великих міст, поліпшення транспортних зв'язків привело до розвитку торгівлі між регіонами. Реалізація кінцевої продукції здійснювалася вже переважно торговцями, а не виробниками. Це вимагало створення нових форм забезпечення якості продукції, однією з яких була гарантія якості. Спочатку гарантії якості існували в усному вигляді, а досвід покупця допомагав йому виявити різницю між сказаним та тим, що малося на увазі. Оскільки гарантія могла діяти довше за тривалість життя сторін, які домовлялися, була винайдена гарантія якості у письмовому вигляді. Одним з найстародавніших прикладів такої гарантії є гли-

няна табличка, знайдена серед розвалин Ніппура в стародавньому Вавилоні, де мова йшла про золоту каблучку зі смарагдом. При цьому продавець гарантував, що протягом двадцяти років цей камінь не випаде з каблучки, а якщо це станеться раніше зазначеного терміну, то продавець повинен оплатити покупцю відшкодування у розмірі певної суми сріблом. Описана подія датована 429 р. до н. е.

Значним удосконаленням правових норм щодо захисту прав споживачів відзначилася друга половина XX століття. 15 березня 1962 р. президент США Дж. Ф. Кеннеді звернувся до Конгресу США з історичним посланням [2]. У ньому він охарактеризував споживачів як найбільшу групу в економіці країни, на яку певним чином впливає кожне економічне рішення. Дж. Кеннеді визначив права звичайного американського споживача об'єктом національного інтересу. Насправді ж це була єдина важлива група, потреби якої не були почуті. У посланні він назвав чотири основні права споживача: 1) право на безпеку; 2) право на вибір; 3) право на інформацію; 4) право бути почутим. Дж. Кеннеді також зазначив, що урядом США реалізуються заходи щодо розроблення та надання споживачам доступної й надійної інформації. Зокрема, у той час Бюро статистики праці проводило національне обстеження споживчих витрат, прибутків і заощаджень для перегляду індексу споживчих цін та підготовки моделі для дослідження сімейного бюджету.

Згодом інший американський президент, Дж. Форд, додав до вищезазначеного переліку право на споживчу освіту (що дозволило б користувачу зробити правильний вибір). Міжнародна організація споживачів (Consumer International, CI), членом якої наразі є Україна, доповнила цей перелік такими правами (з урахуванням вищевказаних усього їх вісім): право на задоволення базових потреб; право на відшкодування збитку; право на здорове навколишнє середовище [3]. Усі ці права лягли в основу закону про захист прав споживачів у багатьох країнах. У квітні 1985 р. Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 39 / 248 були прийняті "Керівні принципи для захисту інтересів споживачів" [4], де підтверджено вищезазначені права споживачів і визначено за мету сприяння країнам в організації та подальшому забезпеченні належного захисту свого населення як споживачів.

В Україні у 1991 р. був прийнятий закон "Про захист прав споживачів", яким встановлено права споживачів, а також визначено механізм їх захисту та основи реалізації державної політики у цій сфері [5]. У законі задекларовано право споживача на належну якість продукції та обслуговування, при цьому за його вимогою остання повинна підтверджуватися документами. Споживач має право на необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію стосовно продукції, зокрема про її якість.

Якість визначає саме споживач. Про це писав у своїй книзі “Контроль якості продукції” всесвітньо відомий американський спеціаліст з систем управління якістю А. Фейгенбаум [6]. Автор популярної публікації з управління якістю Дж. Р. Еванс зазначав, що кінцевим суддею якості буде споживач [7]. Він також навів такий цікавий факт: у японській мові одне й те саме слово “окійякусам” (окуякусам) означає “споживач” і “поважний гість”. Тобто забезпечення якості характеризує ставлення до споживача як до поважного гостя. Схожу позицію висловлював видатний громадський і політичний діяч Індії Махатма Ганді. За його висловленням, споживач є найбільш важливим нашим відвідувачем. Він не залежить від нас. Ми залежимо від нього. Він є не перешкодою в нашій роботі, а причиною її існування. Не ми робимо його зобов’язаним, обслуговуючи його. Він робить нас йому зобов’язаним, надаючи можливість обслуговувати його [3].

Варто зазначити, що Дж. Джуран, один із найвідоміших експертів у сфері якості, вважав надзвичайно важливими два значення слова “якість” для управління якістю, а саме:

1. Такі властивості продукції, які задовольняють потреби споживачів.
2. Відсутність дефектів, тобто відсутність помилок, що спричинюють необхідність повторного виконання роботи, викликають незадоволеність і скарги споживачів тощо.

На думку Дж. Джурана, задоволеність та незадоволеність не є протилежними поняттями. Задоволеність споживачів зумовлена властивостями продукту, які примусили споживачів його купити, а незадоволеність – дефектами, що є причиною скарг. Деякі продукти, виконуючи функцію, призначену їм виробником, викликають повну задоволеність або незначну (часткову) незадоволеність, однак їх можна не продати, оскільки на ринку є продукти-конкуренти з характеристиками, що забезпечують більший ступінь задоволеності споживачів [1].

У стандартах Міжнародної організації зі стандартизації (ISO) якість також визначається з позиції споживача. Згідно зі стандартом ISO 9000:2005 “Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів”, якість – це ступінь, до якого сукупність власних характеристик задовольняє вимоги [8]. Під вимогами тут розуміють сформульовані потреби чи очікування, загальнозрозумілі або обов’язкові. Слід зазначити, що національний стандарт ДСТУ ISO 9000:2007, прийнятий в Україні на основі ISO 9000:2005, вводить поняття “замовник” як організацію чи особу, яка отримує продукцію, при цьому замовником може бути споживач, клієнт, кінцевий користувач тощо. Щодо доцільності систем управління якістю, у стандарті вказано, що вони можуть сприяти організаціям, які впроваджують зазначені системи, у підвищен-

ні задоволеності замовників. Остання визначається як сприйняття замовником ступеня виконання його вимог. У цьому документі також підкреслено, що організації залежать від своїх замовників, тому мають розуміти їхні поточні й майбутні потреби, виконувати вимоги та прагнути до перевищення їхніх очікувань [8]. Стандарт ISO 9001:2008 “Системи управління якістю. Вимоги”, прийнятий в Україні як ДСТУ ISO 9001:2009 [9], зобов’язує організацію визначати та вживати результативних заходів щодо обміну інформацією із замовниками стосовно:

- інформування про продукцію;
- опрацювання запитів, контрактів або замовлень;
- зворотного зв’язку з замовниками, зокрема щодо їхніх скарг.

Відповідно до стандарту [9], організація повинна здійснювати моніторинг задоволення нею вимог замовників, оскільки це є одним із показників функціонування системи управління якістю. Моніторинг задоволеності вимог замовника може охоплювати дослідження рівня задоволеності замовників, використання інформації від замовників щодо якості продукції, опитування думки споживачів, аналіз втраченої клієнтури, схвальних відгуків тощо. Зазначимо, що у статистиці замість терміна “замовник” зазвичай використовується термін “користувач”, оскільки статистична інформація є відкритою і її потенційним користувачем може бути будь-який член суспільства.

Офіційна статистика є необхідним елементом інформаційної системи демократичного суспільства, забезпечуючи уряд, ділові кола і громадськість даними про економічний, демографічний, соціальний та екологічний стан. З цією метою державними статистичними установами виробляється й поширюється на об’єктивній основі офіційна статистична інформація, якість якої значною мірою залежить і від співробітництва між користувачами й виробниками статистики [10].

Європейською Комісією в 2005 р. був оприлюднений та у вересні 2011 р. переглянутий Кодекс діяльності європейської статистики. В преамбулі оновленого документа викладено концепцію та місію Європейської статистичної системи (далі – ЄСС) і говориться про прагнення членів ЄСС їх реалізувати на основі співробітництва й постійної взаємодії з користувачами [11]. Цей документ містить 15 принципів, що охоплюють: інституційне середовище, статистичні процеси та статистичну продукцію. Аналогом цього європейського документа у нашій країні стали затверджені у 2010 р. “Принципи діяльності органів державної статистики України” [12]. Зокрема, принцип релевантності передбачає, що статистика має відповідати потребам користувачів. Для цього необхідно здійснювати процеси консультування користувачів, контролювання релевантності й корисності чин-

ної статистики для задоволення наявних потреб користувачів та розглядання їх нових потреб з огляду на пріоритети. Пріоритетні потреби повинні бути відображені у робочій програмі, що розроблюється організацією в рамках системи управління якістю. Задоволеність користувачів слід контролювати та відстежувати на систематичній основі. Принципом своєчасності та пунктуальності передбачено, що періодичність оприлюднення статистичної інформації повинна якомога більше враховувати потреби користувачів. За принципом доступності та ясності європейська статистика має бути представлена у зрозумілій формі, оприлюднюватися прийнятним і зручним способом, бути наявною та доступною на неупередженій основі з підтримуючими метаданими та рекомендаціями.

Отже, одним з ключових принципів управління якістю в офіційній статистиці є орієнтація на користувача. Як зазначав колишній Генеральний директор Євростату І. Франше, працівники в сфері статистики більше не є замкненими у світі своїх цифр, а стають управлінцями, котрі перебувають у постійному контакті з особами, які приймають рішення [13].

Офіційна статистична інформація може мати як суспільне призначення, так і приватне (формується на підставі спеціального аналізу за запитом окремих споживачів) у різних пропорціях для різних статистичних установ. Тобто існують різні види користувачів з різними та деякою мірою суперечливими потребами й вимогами. Для досягнення консенсусу повинна встановлюватися взаємодія між користувачем і виробником статистичної інформації. У діалозі “користувач – виробник статистичної інформації” визначається статистична робоча система, яка включає статистичну програму, а також продукти й процеси.

В економічній теорії товари є суспільними (чи колективного споживання) за таких умов:

- якщо неможливо позбавити від них одного споживача, не позбавивши водночас інших (невиключність);
- граничні витрати будь-якою додатковою особою при їх споживанні дорівнюють нулю (неконкурентне споживання) [13].

Отже, можливість прибуткової реалізації на ринку суспільних товарів є малоімовірною. Це стосується і офіційної статистики у досліджуваному аспекті.

Як приватний товар статистична інформація може продаватися на вільному інформаційному ринку. Національна статистична установа виконує цільовий аналіз для окремих користувачів і, в певному розумінні, є постачальником інформації в приватному секторі. Вже майже десять років у ЄСС спостерігається тенденція до зростання питомої ваги статистичної інформації, що надається користувачам як приватний товар. Це дає можливість всебічно використовувати потенціал НСУ,

а також частково покривати бюджетний дефіцит. Отже, основним завданням офіційної статистики щодо задоволення потреб користувачів є одночасне задоволення суттєво відмінного попиту у суспільному та приватному секторах.

Користувачами суспільного товару “статистика” є: 1) суспільство (чи держава) в цілому та його представники у процесі прийняття рішень, у тому числі зацікавлені кола, які мають різні інтереси; 2) усі громадяни, які живуть у суспільстві та мають різні очікування щодо офіційної статистики. Для всіх зазначених користувачів загальним є довгостроковий попит, що відображується у законах про статистику, регламентах та походить не тільки безпосередньо від користувачів, зокрема від представників політичних кіл. У результаті складного соціального й політичного діалогу, в якому строки не є чітко вираженими, створюються вищевказані статистичні продукти й статистична програма.

Користувачі приватного товару “статистика” вільно укладають угоди, фіксуючи результат домовленостей у короткострокових контрактах, які містять конкретні умови щодо надання інформації, строків і ціни. Попит та очікування окремих користувачів визначаються шляхом встановлення прямого діалогу з виробниками офіційної статистики. З позиції покращання задоволеності користувачів необхідно, щоб попит, незалежно від того, суспільний він чи індивідуальний, був перш за все чітко визначений.

Можна виділити чотири етапи встановлення діалогу між користувачами та виробниками статистичної інформації:

1. Домовленість щодо робочої системи. Визначаються основні характеристики статистичних продуктів, наприклад критерії якості: точність, своєчасність, порівнянність та ін. Крім того, система охоплює організаційну структуру, статистичну програму, широкий діапазон процесів і методів роботи. Оптимальне рішення щодо робочої системи повинне враховувати як потреби користувачів, так і можливості виробників статистики щодо обмежень бюджету, наявності персоналу тощо.

2. Введення в дію виробником статистичної інформації робочої системи для отримання даних. Реалізація цього етапу проводиться у межах НСУ і не стосується безпосередньо користувача. Її прозорість забезпечується шляхом відповідності документації стандартам якості (зокрема сертифікацією).

3. Перетворення первинних даних у готовий для використання продукт – статистичну інформацію. Для покращання можливості інтерпретації даних слід разом з ними подавати метадані, забезпечивши їх пов’язаність, порівнянність та узгодженість.

4. Використання статистичної інформації користувачем, який (як сподіваються обидві сторони діалогу) є повністю задоволеним [13].

Поглиблення діалогу між користувачами та виробниками статистики є метою підвищення релевантності статистичної інформації. Для досягнення цього необхідно надавати користувачам чітку інформацію щодо якості даних, а також переваг і обмежень застосування потрібної їм інформації для вирішення конкретних питань. Прикладами такої роботи в ЄСС можна назвати семінари для користувачів щодо опублікованих даних, зустрічі для обговорення основних потреб користувачів, спеціальні прес-конференції з метою надання додаткової інформації про оприлюднені дані тощо.

Існують різноманітні шляхи організації та здійснення взаємодії між користувачами й виробниками статистичної інформації. Це – договори щодо обсягів надання послуг, обстеження користувачів, яке є важливим засобом виявлення їх потреб, залучення користувачів до процесу планування статистичної роботи. Послуги з надання статистичної інформації включають не лише її передачу замовнику (користувачу), а й консультування з питань її найкращого використання, зокрема пояснення переваг та обмежень.

Якість статистичної інформації складно оцінити. Це вимагає компетентності фахівців, витрат часу та можливості доступу до відомостей щодо якості компонентів інформації. Більшість користувачів має не чітке, а лише загальне уявлення про якість, що об'єктивно не пов'язано з інформацією. Передусім це пояснюється складністю поняття "якість інформації" для розуміння. Нечітке уявлення більшості користувачів про якість статистичної інформації має негативні практичні наслідки. Будь-які, навіть незначні, похибки в інформації, переданій користувачам, що безпосередньо не пов'язані зі статистичною діяльністю, зазвичай руйнують довіру до всіх статистичних продуктів, вироблених НСУ. Інша ситуація спостерігається лише в країнах з налагодженими зв'язками між органами статистики та користувачами. Тому інформація про якість статистичних продуктів, надана користувачам, має важливе значення для збереження іміджу організації.

Через велику кількість і різноманітність користувачів офіційної статистичної інформації, широкий спектр їх потреб та вимог задовольнити одночасно всіх досить складно або неможливо. Можна запропонувати два підходи до вирішення цього питання: впровадження мінімального стандарту щодо якості інформації та встановлення пріоритетності різних груп користувачів. Зупинимося детальніше на другому підході.

Пріоритетність потрібно визначати при розробленні кожного статистичного продукту, оскільки для різних статистичних продуктів вона може бути різною. Наприклад, для користувачів результатів структурного обстеження підприємств можна порекомендувати піраміду пріоритетності, зображену на рис. 1 (а). Зауважимо, що користува-

чі у межах однієї групи можуть мати різні потреби у статистичній інформації, різні вимоги до її змісту та якості. Тому вважаємо за необхідне поряд з агрегованою розробляти деталізовані піраміди пріоритетності для окремих груп користувачів. Так, для структурного обстеження підприємств піраміда, що відображає пріоритетність органів державної влади щодо задоволення їхніх вимог, на нашу думку, має виглядати так (рис. 1 (б)). Зазначимо, що подібні піраміди пріоритетності розробляються, наприклад, у Великій Британії. В Україні наразі склалася ситуація, яка існувала у Великій Британії ще у 80-х рр. XX ст., коли уряд вважав себе винятковим користувачем статистичної інформації. У 1990-х рр. там було проведено ряд досліджень широкого кола ринкових користувачів статистичної інформації. Ці дослідження показали, що офіційна статистична інформація, призначена для задоволення потреб ринкової економіки Великої Британії, була переважно оперативною та деталізованою, і до того ж офіційна статистика виробляла лише близько 10% такої інформації. Проте бізнес потребував також широкого спектра інформації. Таким чином, фахівці зрозуміли хибність традиційного підходу, вжили необхідних заходів для зміни ситуації та розробили підходи до задоволення потреб ринкових користувачів.

Обстеження задоволеності користувачів є важливим засобом для оцінювання їх потреб та ступеня задоволеності. Ці обстеження дозволяють встановити, які характеристики продукції є дійсно важливими для користувачів і наскільки вони усвідомлюють якість наданої продукції та послуг. На жаль, в Україні методологія таких обстежень все ще залишається нерозвинутою. Проблемним є саме поняття задоволеності користувачів, досі не встановлено, як це поняття має відображатись у запитаннях анкети.

Отримана з обстежень задоволеності користувачів інформація дозволяє визначити їхні потреби у статистичній інформації та вимоги до неї. Вимоги користувачів поділяються на: 1) поточні та перспективні; 2) загальні та специфічні. Зауважимо, що дослідження наявних і потенційних користувачів статистичної інформації є маркетинговим, тобто потребує опрацювання всіх необхідних елементів останнього. Обстеження задоволеності користувачів повинні проводити фахівці, які мають високий рівень відповідної компетенції та пройшли курс навчання з методології проведення таких обстежень, інакше існує значний ризик низької якості отриманих результатів, їх неправильної інтерпретації, високого рівня невідповідей тощо.

Оскільки багато статистичних продуктів є взаємозалежними (для проведення обстежень, а також побудови національних рахунків використовуються дані з адміністративних та статистичних джерел інформації, короткотермінова статистика використовує дані структурної статистики),

Рис. 1. Пріоритетність зовнішніх користувачів статистичної інформації для структурного обстеження підприємств

якість одного статистичного продукту не може бути ізолюваною від якості інших. Результати одного статистичного спостереження можуть надаватися користувачам разом із результатами інших спостережень. Наприклад, статистичний щорічник України містить дані, отримані майже з усіх спостережень, що проводяться органами державної статистики. Тому при обстеженні задоволеності якістю результатів одного конкретного спостереження користувачам буває складно вирізнити дані цього спостереження від даних інших.

Варто зазначити, що у величезному потоці офіційної статистичної інформації її користувачам часто буває досить складно орієнтуватися: навіть якщо статистичною службою розроблено описи статистичних спостережень із зазначенням вихідних публікацій результатів, зазначені публікації містять інформацію з багатьох джерел. Тому при оцінюванні задоволеності користувачів необхідно брати до уваги непряме використання статистичних даних.

На наш погляд, обстеження задоволеності користувачів як самостійний засіб вимірювання якості статистичної інформації в Україні є мало-ефективним через недостатній рівень статистичної розвиненості суспільства.

Внутрішнє оцінювання якості вимагає об'єктивності у проведенні самооцінювання, досягти якої досить складно. Ефективність застосування цього підходу передусім залежить від адек-

ватності обраних критеріїв, які мають відображати визначальні фактори задоволеності користувачів.

У результаті проведеного дослідження можна зробити такі висновки. Якість офіційної статистики є дуже складним поняттям, що охоплює диференційований набір вимог користувачів до статистичної інформації. Задоволення цих вимог вимагає проведення діалогу між користувачами та виробниками статистики, в результаті якого визначається статистична робоча система, що включає статистичну програму, а також продукти й процеси. Через діалог досягається домовленість стосовно реалізації спеціальних вимог до якості конкретного користувача.

Для оцінювання задоволеності користувачів потрібно проводити регулярні опитування основних їх груп: міністерств та відомств, державних дослідницьких та проектних інститутів, профспілок та асоціацій роботодавців, навчальних закладів тощо. На нашу думку, для кожного статистичного продукту потрібно скласти два переліки користувачів: 1) агрегований перелік користувачів за ступенем пріоритетності; 2) деталізований перелік усіх наявних та потенційних користувачів.

Для користувачів статистичної інформації слід створити консультативний центр з питань отримання тієї чи іншої інформації. Звертання користувачів до такого центру необхідно реєструвати. Крім того, можна запропонувати користувачеві анкету щодо його наявних та майбутніх потреб і

вимог. Така співпраця дозволить упроваджувати нові або розширювати поточні спостереження, а також проводити аналіз уже зібраних даних.

Необхідно регулярно оцінювати ефективність статистичної інформації. Для цього можна використовувати такі показники, як кількість проданих статистичних збірників, бюлетенів та інших друкованих видань, кількість інформаційних запитів, відвідувань веб-сайту служби статистики, переданих файлів мікроданих тощо. Можна порекомендувати також розрахунок індексів обсягів продажів. Цю інформацію потрібно оприлюднювати, зокрема у звітах з якості та на веб-сайтах Держста-

ту, його регіональних підрозділів. Такий підхід забезпечує прозорість статистики, викликає інтерес як у користувачів, так і у респондентів інформації, сприяє підвищенню довіри до статистики та налагодженню партнерських відносин у здійсненні статистичної діяльності.

Державною службою статистики України має бути розроблена програма публікацій прес-релізів у національних газетах та журналах на цікаві для користувачів теми: безробіття, інфляція, доходи населення тощо. Популяризація статистики є основою довіри до неї, а отже, підвищення її якості.

Список використаних джерел

1. Juran's quality handbook [Electronic resource] / J. M. Juran, co-editor-in-chief, A. Blanton Godfrey, co-editor-in-chief. [Fifth ed.] McGraw-Hill, 1999. – Access mode : <http://www.pqm-online.com/assets/files/lib/juran.pdf>
2. To the Congress of the United States [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=9108#axzz1lhtlUUzU>
3. Consumer rights and its expansion [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.cuts-international.org/consumer-rights.htm>
4. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН “Руководящие принципы для защиты интересов потребителей” от 09.04.1985 г. № 39/248 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_903
5. Закон України “Про захист прав споживачів” від 12.05.1991 р. № 1024-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>
6. Фейгенбаум А. Контроль качества продукции / Фейгенбаум А. ; сокр. пер. с англ., авт. предисл. и науч. ред. А. В. Гличев. – М. : Экономика, 1986. – 471 с.
7. Эванс Дж. Р. Управление качеством : [учеб. пособ.] / Эванс Дж. Р. ; пер. с англ. под ред. Э. М. Короткова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 671 с.
8. ДСТУ ISO 9000:2007. Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів (ISO 9000:2005; IDT). – [Чинний від 2008-01-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2008. – 36 с. – (Національний стандарт України).
9. ДСТУ ISO 9001:2009. Системи управління якістю. Вимоги (ISO 9001:2008; IDT). – [Чинний від 2009-09-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2009. – 34 с. – (Національний стандарт України).
10. Основные принципы официальной статистики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://unstats.un.org/unsd/methods/statorg/FP-Russian.pdf>
11. European Statistics Code of Practice [Electronic resource]. – Access mode : http://ec.europa.eu/eurostat/cache/ITY_OFFPUB/KS-32-11-955/EN/KS-32-11-955-EN.PDF
12. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Принципи діяльності органів державної статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/prc_dk/prc_ddos.htm
13. Quality and Users. Chapter of the final report of the LEG on Quality [Electronic resource]. – Access mode : http://www.scb.se/Grupp/Produkter_Tjanster/Kurser/Tidigare_kurser/q2001/Session_15.pdf

УДК 339.13.017

А. Я. Кітура,
аспірант,

Тернопільський національний економічний університет

Аналіз функціонування ринкових механізмів Кіотського протоколу

Проаналізовано еволюцію та основні тренди трьох сегментів “кіотського” ринку. Розглянуто головні проблеми функціонування ринкових механізмів Кіотського протоколу, а також відмінності між ними з позиції ринкових гравців. Виявлено ключові фактори, що зумовлюють розвиток ринку, та окреслено характер їхнього впливу.

Ключові слова: Кіотський протокол, вуглецевий ринок, механізм спільного впровадження, механізм чистого розвитку.

З початку 70-х рр. XX ст. в економічній науці активно розробляється так званий ринковий підхід (market-based approach) державної політики в

сфері охорони природного середовища. Головний постулат, який відстоюють прихильники цього підходу, полягає у тому, що лише особиста зацікавленість і можливість одержання реальної фінансової

вигоди ефективно стимулюватимуть економічного суб'єкта до скорочення тиску на природне середовище. Протягом 80–90 рр. минулого століття в кількох розвинених країнах запускалися пілотні програми, що мали на меті скоротити шкідливі викиди за допомогою гнучких ринкових механізмів. Найвідомішим прикладом успішного використання ринкових механізмів є федеральна програма США по боротьбі з кислотними дощами.

Наприкінці 90-х рр. XX ст. уперше було вирішено застосувати ринковий підхід і до вирішення глобальної проблеми – скорочення антропогенних викидів парникових газів. Специфіка та масштаб проблеми зумовили необхідність дещо модифікувати вихідні принципи ринкового підходу та втілились у спеціальній міжнародній угоді – Кіотському протоколі. У цьому документі закладено основи трьох механізмів, що ґрунтуються на законах вільного ринку. Зрештою виникло три сегменти так званого “кіотського”, або міжнародного вуглецевого ринку. Унікальність цього явища, а також виняткове значення принципів, що лежать у його основі, спонукають до глибокого вивчення та аналізу функціонування вуглецевого ринку.

Наукові роботи з означеної проблематики часто зустрічаються в закордонній літературі, зокрема слід виділити таких відомих дослідників вуглецевого ринку, як М. Грабб, К. Кепур, Е. Коссої, К. Нейхофф, В. Нордхауз та ін. В українській науці окреслені питання залишаються недостатньо розробленими; серед учених, які розглядають їх у своїх роботах, зазначимо В. Дюканова, Ю. Туницю, В. Шевчука. Таким чином, різноманітні аспекти функціонування вуглецевого ринку потребують подальшого опрацювання.

Метою дослідження є статистичний аналіз якісних і кількісних аспектів функціонування сегментів міжнародного вуглецевого ринку для виявлення їхнього взаємозв'язку, факторів впливу та перспектив подальшого розвитку.

Кіотським протоколом, з одного боку, встановлено кількісні зобов'язання для ряду країн щодо обмеження викидів ними парникових газів, а з іншого боку, передбачено три механізми торгівлі вуглецевими одиницями (carbon units):

1. Механізм чистого розвитку (ст. 12 Кіотського протоколу). Йому відповідає сегмент сертифікованих одиниць скорочення викидів (Certified Emission Reduction, CER), далі – ринок CER.

2. Механізм спільного впровадження (ст. 6 Кіотського протоколу). Йому відповідає сегмент одиниць скорочення викидів (Emission Reduction Unit, ERU), далі – ринок ERU.

3. Механізм торгівлі квотами на викиди парникових газів (ст. 17 Кіотського протоколу). Йому відповідає сегмент одиниць встановленої кількості (Assigned Amount Unit, AAU), далі – ринок AAU.

Механізми чистого розвитку і спільного впровадження належать до так званих проектних меха-

нізмів Кіотського протоколу. Товаром тут виступає зменшення викидів парникових газів у результаті реалізації реальних проектів модернізації існуючих чи створення нових виробничих потужностей. Ринок проектів у рамках механізму чистого розвитку, або ринок CER, є найбільшим сегментом “кіотського” ринку без урахування вторинного ринку CER, на якому перепродають вуглецеві одиниці, згенеровані в попередні роки (рис. 1, за даними [1; 2]). Покупцями на цьому ринку є уряди країн, що представлені у Додатку В Кіотського протоколу (39 країн, в основному, це розвинені країни), а також приватні компанії, яким одиниці CER необхідні для виконання обов'язкових (наприклад, у ЄС) або добровільних зобов'язань (США, Японія) зі зменшення викидів. Пропозиція товару на ринку представлена економічними суб'єктами (незалежно від форми власності), що володіють підприємствами на території країн, які ратифікували Кіотський протокол, але не ввійшли до Додатку В (до цієї групи належать майже всі країни, що розвиваються).

Перші операції у сегменті CER глобального ринку відбулись у 2002 р. Найвищі обсяги торгів були зафіксовані в 2007 р. (551 млн. т CO₂-еквівалента, або 93% “кіотського” ринку на зазначену дату) [3; 4]. Таким чином, простежується чітка тенденція – з 2002 до 2008 р. ринок стрімко і впевнено зростає, а у кінці 2008 р. намітився спад як обсягів торгів, так і ціни товару. Найуспішнішим періодом функціонування ринку CER були перші десять місяців 2008 р., коли щомісяця з'являлося в середньому 116 нових проектів [4, с. 38–40].

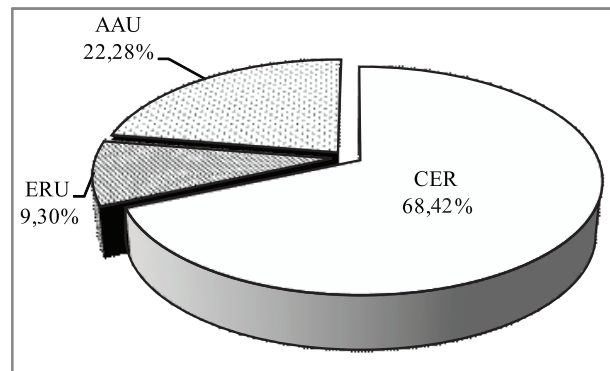
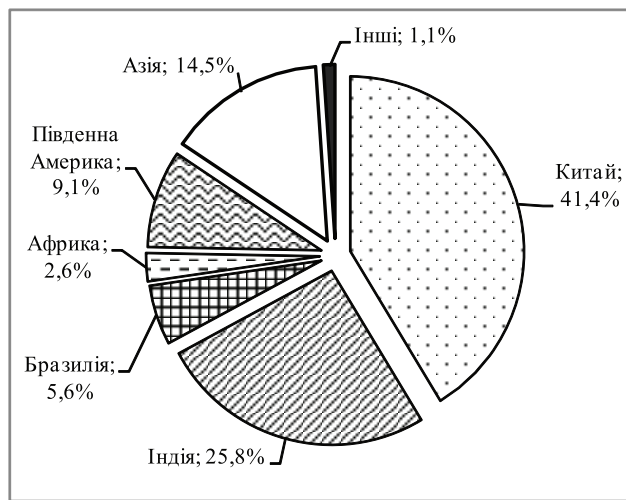

Рис. 1. Структура “кіотського” ринку станом на 01.03.2012 р.

Зміну тенденцій розвитку ринку можна пояснити дією ряду чинників. Так, з кінця 2008 р. фундаментальним фактором динаміки ринку CER стала світова економічна криза, а точніше – скорочення попиту на проектні вуглецеві одиниці внаслідок зменшення економічної активності та викидів парникових газів у розвинених країнах. Не менш важливим чинником, який не сприяв би зростанню ринку навіть за економічного піднесення, є політична і нормативна невизначеність у цій сфері. У 2009 р. переговори щодо продовження дії Кіотсько-

го протоколу чи заміни його іншим документом зайшли у глухий кут, тобто після 2012 р. одиниці CER можуть узагалі стати незатребуваними.

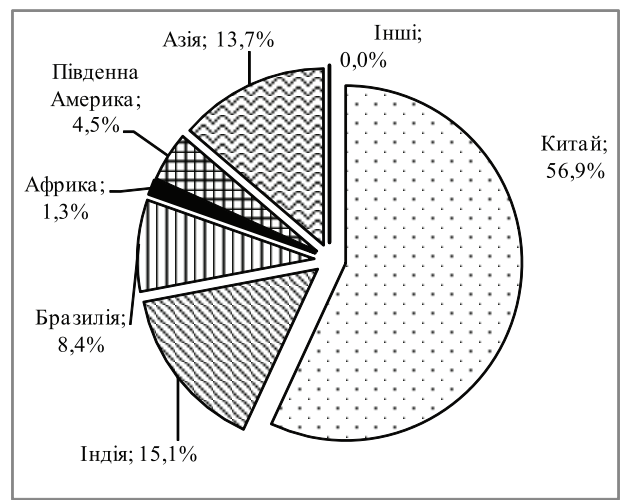
Негативно на ситуацію вплинули рішення Європейської Комісії, якими було суттєво зменшено ліміт імпорту одиниць ERU і CER на європейський ринок та взагалі заборонено вуглецеві одиниці від ряду типів проектів (наприклад, зменшення викидів закису азоту та перфторвуглеводнів). Так, на період 2008–2012 рр. ліміт становив 1,4 млрд. т CO_2 -еквівалента, а протягом 2008–2020 рр. – 1,7 млрд. т CO_2 -еквівалента. Крім того, урядам країн – членів ЄС установлено обмеження на імпорт одиниць CER і ERU – не більше 3% обсягу викидів парникових газів у 2005 р. (з деякими винятками), що становить приблизно 700–800 млн. т CO_2 -еквівалента в 2013–2020 рр. [3, с. 27; 4, с. 18–19].

а) за кількістю проектів

В останні роки стала особливо відчутною не-ефективність роботи органів, що відповідають за оцінку якості проектів у рамках механізму чистого розвитку. Показовими тут є дані про середню тривалість проходження реєстрації проекту. Так, у 2007 р. для цього необхідно було витратити 373 дні, а в 2010 р. – уже 572 дні. Часовий лаг між реєстрацією проекту та отриманням перших одиниць CER також суттєво зріс – з 313 днів у 2007 р. до 505 днів у 2010 р. Отже, для того, щоб утілити проект, необхідно затратити в середньому три роки [4, с. 41–42].

Як видно з рис. 2 (за даними [1; 4–6]), незмінним лідером щодо пропозиції на ринку CER є Китай. Проте в останні роки спостерігається тенденція до посилення ролі інших учасників, зокрема в 2010 р. подвоїлася частка країн Африки та Центральної Азії.

б) за обсягом вуглецевих одиниць

Рис. 2. Географічна структура пропозицій на ринку CER станом на 01.03.2012 р.

Найбільшими покупцями на ринку є підприємства та уряди країн ЄС (наприклад, у 2010 р. вони купили 237 з 283 млн. т CO_2 -еквівалента), серед яких виділяється Велика Британія [4, с. 40]. Щоправда, це пов'язано не стільки з реальним попитом на одиниці CER, як з тим, що Лондон є “вуглецевою” столицею ЄС: тут зареєстрована більшість торговців вуглецевими одиницями, а також знаходиться найбільша “вуглецева” біржа. Варто також зазначити, що більша частина попиту (понад 60%) на ринку CER має приватне походження. Географічна структура попиту на ринку CER наведена на рис. 3 (за даними [1; 4–6]).

В останні роки суттєво змінилися пріоритети інвесторів у рамках механізму чистого розвитку. До 2007 р. на ринку домінували проекти зі зменшення викидів промислових газів (HFC , N_2O), а в теперішній час – проекти підвищення енергоефективності та проекти у сфері відновлювальної енергетики. Докладніше структура трансакцій у галузевому розрізі відображена на рис. 4 (за даними [1; 4; 6]). Паралельно спостерігається тенденція до зменшен-

ня середнього масштабу (тобто обсягів зменшення викидів парникових газів) одного проекту.

Ще однією характерною рисою ринку CER (як і ринку ERU) є те, що чим ближче до завершення проекту, тим вищою є ціна вуглецевих одиниць. Це пов'язано з ризиками, які на початкових стадіях проектного циклу завжди істотно вищі.

Другим проектним механізмом Кіотського протоколу є спільне впровадження, або ринок ERU. Покупцями і продавцями в цьому сегменті можуть бути економічні суб'єкти країн із Додатку В Кіотського протоколу. Перший проект спільного впровадження (зазначимо, що ним став вітчизняний проект переходу на сухий спосіб виробництва цементу на ВАТ “Івано-Франківськцемент” [7]) був зареєстрований 10 лютого 2007 р., а вже наступного року відбулися перші трансакції з одиницями ERU. Основними продавцями на цьому ринку є країни Східної Європи, зокрема Україна (рис. 5, за даними [2; 8]). На відміну від ринку CER, найбільший інтерес до одиниць ERU виявляють уряди західноєвропейських країн, а не представники приватного бізнесу.

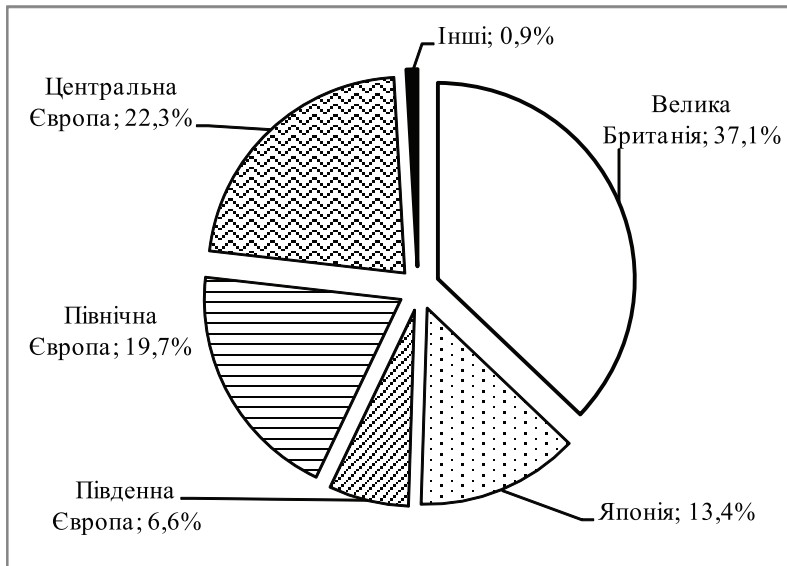

Рис. 3. Географічна структура попиту за обсягом вуглецевих одиниць на ринку CER станом на 01.03.2012 р.

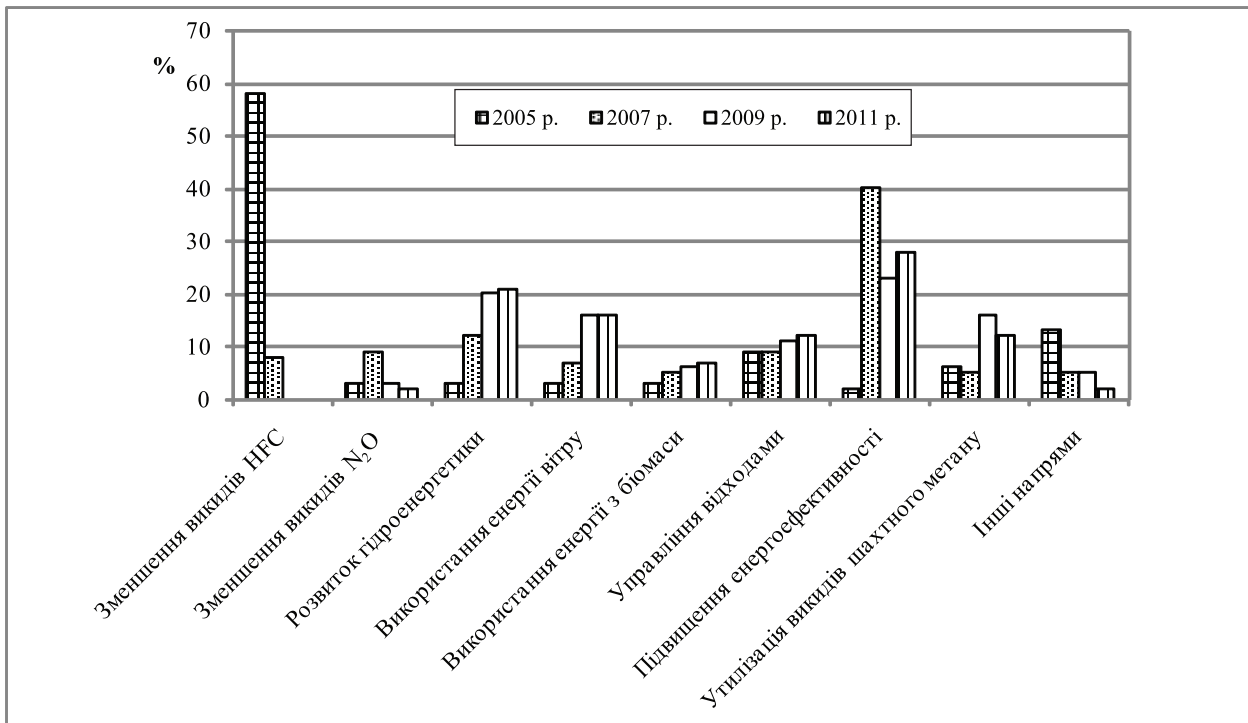

Рис. 4. Галузева структура трансакцій на ринку CER у 2005–2011 рр.

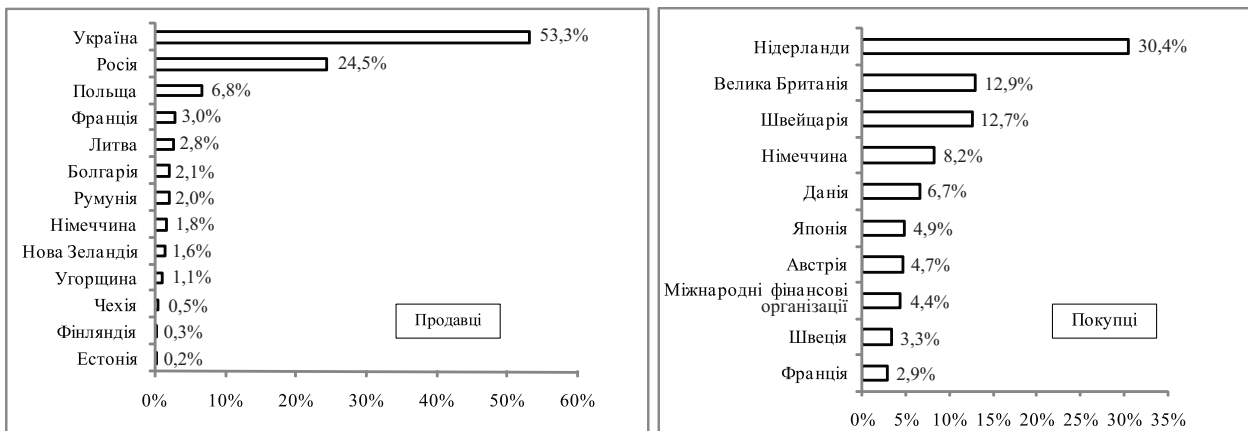

Рис. 5. Частки головних покупців та продавців на ринку ERU станом на 01.03.2012 р.

На нашу думку, ринок ERU суттєво поступається ринку CER за рівнем зрілості та ліквідності, хоча загальний тренд розвитку в обох сегментах дуже схожий: зростання у 2005–2008 рр., яке з кінця 2008 р. змінилося спадом, що триває дотепер. Значне відставання ринку ERU пояснюються рядом причин. По-перше, ринок CER має значно більший економічний потенціал, насамперед завдяки низькій енергоефективності економік більшості країн, що розвиваються. Частка цих країн у світових викидах парникових газів перевищує 35%, тоді як частка країн з перехідною економікою – 15%.

По-друге, ринок CER почав значно швидше розвиватися. Ще на одинадцятій Конференції сторін (КС-11) Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату в 2001 р. (Марракеш, Марокко) було дозволено зараховувати як виконання зобов'язань у межах Кіотського протоколу зменшення викидів, досягнуте в рамках проектів чистого розвитку (CER) до 2008 р. (пізніше схожа норма була прийнята і щодо одиниць ERU) [9]. Одразу після КС-11 був створений Виконавчий комітет механізму чистого розвитку – керівний міжнародний орган, що забезпечує регулятивний і нормативний супровід проектів (аналогічний орган для механізму спільного впровадження був створений тільки в 2006 р.). Як виявилось, цей початковий імпульс став визначальним у боротьбі між двома альтернативними механізмами емісії вуглецевих одиниць.

По-третє, країни, що не входять до Додатку В (насамперед Китай та Індія), виявилися значно ефективнішими від країн Додатку В (особливо Росії та України) в аспекті стимулювання іноземних інвестицій у зменшення викидів парникових газів. Показовим є той факт, що у період, коли в Україні та Росії ще точилися гострі дискусії щодо доцільності ратифікації Кіотського протоколу, Китай вже активно позиціонував себе на ринку.

Таким чином, програвши конкурентну боротьбу за покупця проектних вуглецевих одиниць, ринок ERU наразі є низьколіквідним і слабозвиненим. Щороку на ринок постачається відносно незначна кількість нових одиниць ERU і достат-

ньо одного великого проекту, щоб змінити ринковий обсяг та середню ціну. Одиниці ERU традиційно дешевші від одиниць CER, що спричинено вищими ризиками та неефективним національним законодавством у країнах Східної Європи порівняно з Китаєм та Індією, а також двохвідсотковим податком на емісію одиниць CER, який, зрозуміло, підвищує кінцеву ціну товару (одиниці ERU поки що таким податком не обкладаються).

Третім сегментом “кіотського” ринку є ринок одиниць встановленої кількості. Його учасниками можуть виступати лише уряди країн із Додатку В Кіотського протоколу. Тільки Японія дозволила своїм компаніям купувати одиниці AAU, для всіх інших представників приватного бізнесу цей ринок фактично закритий. Особливістю цього сегмента глобального ринку, яка справляє визначальний вплив на його розвиток, є наявність проблеми так званого “гарячого повітря”. Основна маса надлишкових одиниць AAU зумовлена економічним спадом у постсоціалістичних країнах, а не цілеспрямованим обмеженням викидів. Такий стан справ викликає занепокоєння у потенційних покупців щодо реальності представленого товару (одиниць AAU), звідки й низький ринковий попит, і неліквідність товару. Частково проблему вдалося вирішити з упровадженням Схеми зелених інвестицій, яка передбачає, що всі надходження від продажу одиниць AAU обов'язково будуть використанні на “зелені проекти”, в першу чергу – на скорочення викидів парникових газів. Щоправда, до 2009 р. помітних успіхів у цьому напрямі не вдавалося досягти жодній країні.

Справжній бум на ринку одиниць AAU спостерігався в 2009 р., коли обсяги торгів на тлі значного падіння ринків CER&ERU зросли майже в 7 разів і досягли 155 млн. т CO₂-еквівалента, або 1,4 млрд. євро [3, с. 23–25; 4, с. 51]. Найбільшими постачальниками на ринку сьогодні є Чехія, Естонія та Україна, а покупцями – Японія та Іспанія (рис. 6, за даними [2]). Більшість угод з одиницями AAU здійснювалися за цінами, близькими до 10 євро/т CO₂-еквівалента, що приблизно відповідає рівню цін на ринках CER&ERU.

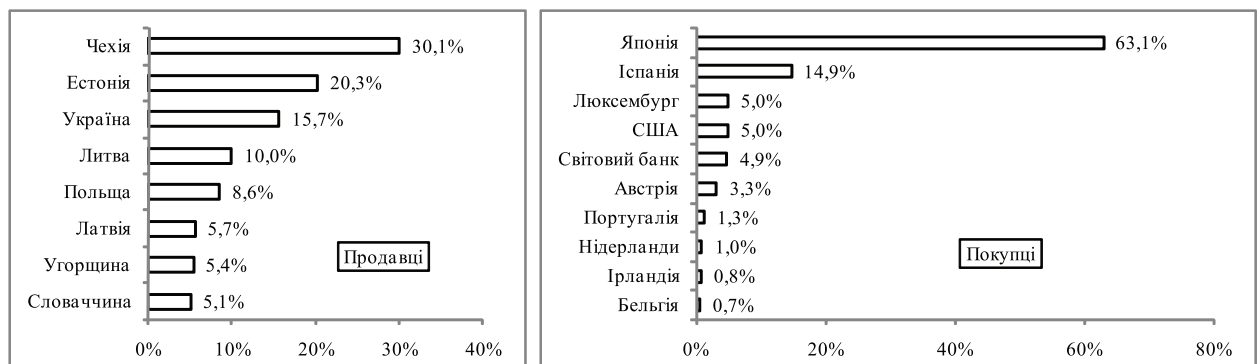

Рис. 6. Частки головних покупців та продавців на ринку AAU станом на 01.03.2012 р.

Три розглянуті ринкові механізми Кіотського протоколу є прямими конкурентами, що яскраво підтвердилося у 2009 р., коли спостерігалися протилежні зміни на ринках CER&ERU та AAU. Аналізуючи новітні тенденції розвитку вуглецевого ринку, необхідно зазначити інновацію, що запропонувала Україна на ринку одиниць AAU. Так, у 2009 р. надлишкові одиниці AAU почали використовувати як заставу (гарантії) для проектів спільного впровадження. За таким принципом було укладено контракт на постачання одиниць ERU з інвесторами з США. З українського боку контрагентом виступив НАК “Нафтогаз України”, а проект був пов’язаний з реконструкцією частини газотранспортної інфраструктури. Якщо проект зазнає невдачі, американська сторона одержує одиниці AAU, якщо виявиться успішним – одиниці ERU, а заставлені одиниці AAU будуть повернені Україні [4, с. 51].

Дослідження стану і динаміки “кіотських” ринків дозволило констатувати, що механізми Кіотського протоколу так і не стали взаємозамінни-

ми, однак активно конкурують між собою. Якщо у 2005–2008 рр. стрімке зростання демонстрували проектні ринки, особливо сегмент одиниць CER, то під час економічної кризи пріоритети покупців частково змістилися на користь одиниць AAU. Найбільшим сегментом вуглецевого ринку залишається ринок одиниць CER. Позитивними тенденціями функціонування цього сегмента глобального ринку є підвищення рівня конкуренції та частки інвестицій в енергозбереження й розвиток відновлювальної енергетики. На цьому тлі низьколіквідними залишаються ринки одиниць ERU і AAU, що пов’язано, насамперед, з неефективним нормативно-інституційним забезпеченням трансакцій з вуглецевими одиницями та недостатньою інвестиційною привабливістю країн-продавців.

У подальшому необхідно зосередити увагу на дослідженні функціонування національних і регіональних вуглецевих ринків та їхньої ролі для досягнення країнами цілей зі зменшення викидів парникових газів.

Список використаних джерел

1. CDM Pipeline overview [Electronic resource] // UNEP Risoe CDM / JI Pipeline Analysis and Database. – Access mode : <http://www.cdmpipeline.org/publications/CDMPipeline.xlsx>
2. JI Pipeline overview [Electronic resource] // UNEP Risoe CDM / JI Pipeline Analysis and Database. – Access mode : <http://www.cdmpipeline.org/publications/JiPipeline.xlsx>
3. Capoor K. State and trends of the Carbon Market 2009 [Electronic resource] / Capoor K., Ambrosi P. – Washington : World Bank, 2009. – Access mode : <http://go.worldbank.org/D2V9XWYHM0>
4. Kossoy A. State and trends of the Carbon Market 2010 [Electronic resource] / Kossoy A., Ambrosi P. – Washington : World Bank, 2010. – Access mode : <http://go.worldbank.org/YJNCGAEUN0>
5. Issuance Certified Emission Reductions (CERs) [Electronic resource]. – Access mode : http://cdm.unfccc.int/Issuance/cers_iss.html
6. Tvinnereim E. Carbon 2010 – Return of the sovereign [Electronic resource] / Tvinnereim E., Roine K. – Amsterdam : Point Carbon, 2010. – 48 p. – Access mode : <http://www.pointcarbon.com/research/resources/analysis/1.1414367>
7. Switch from wet-to-dry process at Podilsky Cement, Ukraine [Electronic resource] / UNFCCC, JI Projects. – Access mode : http://ji.unfccc.int/JI_Projects/DB/BPTY5S44EIX1J50RM66G4QOACHEV2G/Determination/TUEV-SUED1169913262.47/viewDeterminationReport.html
8. JI Project Overview [Electronic resource]. – Access mode : http://ji.unfccc.int/JI_Projects/ProjectInfo.html
9. Principles, nature and scope of the mechanisms pursuant to Articles 6, 12 and 17 of the Kyoto Protocol [Electronic resource] // Report of the Conference of the Parties on its seventh session, Marrakesh, 29 Oct. – 10 Nov. 2001. – Access mode : <http://unfccc.int/resource/docs/cop7/13a02.pdf#page=2>

Багатомірний порівняльний аналіз в оцінюванні бідності

Розглянуто методи та методики оцінювання бідності, а також відповідні розрахунки, що здійснюються міжнародними та національними установами й організаціями. Запропоновано використання для таких оцінок результатів статистичного аналізу соціально-економічного розвитку територій. Доведено взаємозв'язок індикаторів розвитку території з оцінкою бідності їх населення.

Ключові слова: бідність, показники бідності та соціальної нерівності, соціально-економічний розвиток, багатомірна оцінка, індикатори.

В усі часи оцінки багатства та бідності супроводжували одна одну як у коментарях можновладців та офіційних осіб, так і серед науковців, пересічного населення, у публікаціях засобів масової інформації. В інформатизованому суспільстві XXI століття ці оцінки легко можуть отримати теоретичне й інформаційне обґрунтування, враховуючи як методологічну засаду сприйняття того, що багатство й бідність є взаємопов'язаними поняттями. У такому разі для їх характеристики мають бути застосовані схожі методи та підходи.

Водночас слід зауважити, що якщо для визначення стану та тенденцій соціально-економічного розвитку територій наразі зазвичай використовують ряд статистичних методів, то для оцінювання бідності пропонується розрахунок та порівняння рівнів певних показників, методики обчислення яких були розроблені ще за тих часів, коли отримати вичерпну й оперативну інформацію щодо окремих територій було досить складно та дорого, а сама вона була недостатньо надійною.

Питання соціальної нерівності та бідності населення досить широко представлені у публікаціях вітчизняних і зарубіжних економістів, соціологів та політологів. Серед них, зокрема, слід назвати В. Броніцьку, В. Добренькову, С. Лавриненко, Е. Лібанову, В. Опалько, А. Реут, С. Тютюнникову, Н. Холода, Т. Цихан, О. Чернегу, Л. Шангіну, Л. Шевченко, В. Шишкіна, В. Юрчишина, Л. Яценко та ін. [1; 4; 5; 7; 9–12]. У їх дослідженнях для оцінювання бідності пропонується ряд показників, розрахунок яких базується на даних щодо рівня та структури доходів і витрат населення. Базою для розрахунків можуть бути медіанні витрати, середні, модальні, квартильні або децильні рівні доходу, а також фізіологічний та прожитковий мінімум. У соціальній статистиці це, насамперед:

1. Рівень бідності (масштаб бідності, межі бідності, коефіцієнт бідності) – частка населення, що

має середньодушові доходи, нижчі за певний стандарт (найчастіше – за прожитковий мінімум).

2. Дефіцит доходу – загальна сума грошових коштів, необхідних суспільству для покриття різниці між існуючими доходами бідних і встановленим стандартом.

3. Коефіцієнт глибини бідності (зазор бідності) – дефіцит доходу у розрахунок на одного бідного [5].

Використання одного показника для оцінювання такого багатогранного явища, як бідність, трактування змісту і ролі якої не є однозначним ані теоретиками, ані практиками, не може вважатися достатньо обґрунтованим. Також слід зауважити, що в працях більшості вказаних авторів практично не розглядалися залежності між рівнем економічного розвитку країни та бідністю її населення, характеристики якої дозволили додати до оцінок самої бідності також кількісні оцінки її взаємозв'язків з індикаторами економічного стану. Більше того, сама по собі оцінка бідності мало чого варта, якщо не приймаються відповідні рішення з метою її зменшення. Прийняття таких рішень потребує для свого обґрунтування відповідного інформаційного забезпечення, що має містити характеристики оточення населення у взаємозв'язку з бідністю.

Прийнято виділяти два види бідності: абсолютну та відносну. Абсолютна бідність – стан, при якому доходи індивіда або домогосподарства не можуть забезпечити рівень споживання, що відповідає мінімальним нормативам для певного суспільства (ці нормативи можуть бути закріплені на законодавчому рівні чи існувати у масовій свідомості) [5].

Відносна бідність – це нездатність забезпечити гідний для певного суспільства рівень життя. Відносна бідність проявляється при порівнянні індивідом власних можливостей із нинішніми можливостями інших членів суспільства або з його власними можливостями в минулому. Якщо

абсолютна бідність характеризує переважно фізіологічні ознаки, то відносна – соціальні. Відносно бідними можна вважати тих, хто хоча й живе у певному матеріальному достатку, все ж таки відчуває обмеження в соціальній, культурній і політичній сферах, брак вільного часу та можливостей відпочинку. З визначення відносної бідності випливає її принципова неподоланність. У цьому її відмінність від абсолютної бідності, вирішити проблему якої в принципі можливо [5].

Важливим питанням при дослідженні бідності є обґрунтування межі бідності – стандарту, що виступає базою порівняння. За такі стандарти застосовують:

- для абсолютної бідності:
 - прожитковий мінімум (його розмір визначається вартістю споживчого кошика, склад якого кожна країна визначає самостійно);
 - міжнародні критерії, запропоновані ООН (1 дол. США за паритетом купівельної спроможності (далі – ПКС) на день для країн з теплим кліматом, 2,15 дол. США за ПКС на день для країн з помірним кліматом, 4,3 дол. США за ПКС на день для країн Східної Європи та СНД);
- для відносної бідності:
 - 60% медіанного доходу;
 - 50% середньодушового доходу;
 - 75% медіанних витрат (60% медіанних витрат є межею злиденності) [4; 5].

Абсолютно бідними також вважають тих, хто витрачає на харчування понад 60% свого доходу (частка витрат на харчування в загальному обсязі витрат домогосподарств має назву “коефіцієнт Енгеля”) або чия калорійність харчування є меншою за 2100 ккал на добу [4]. Адекватність використання цих підходів обумовлюється ступенем обґрунтованості кількісної міри критеріїв, щодо визначення яких потрібні аналітичні розрахунки не здійснювалися. Користувачам пропонувалося покладатися на авторитет авторів вказаних підходів.

Крім суб’єктивності оцінювання бідності за згадуваними підходами, їх практичне використання обмежене складністю отримання своєчасної, повної та достовірної інформації щодо рівня доходів, витрат і наявних ресурсів домогосподарств. Вирішення проблеми достовірності інформації утруднюється в разі дослідження рівня та джерел доходів населення в країнах зі значним “тіньовим” сектором.

Вважається, що певною мірою вирішити цю проблему можна на основі використання суб’єктивного підходу до оцінки бідності. Останній базується на вивченні результатів самоідентифікації індивідів, перед якими ставиться завдання оцінити споживчі можливості своїх доходів або віднести себе до певної соціальної групи [4]. Але в цьому випадку оцінювання бідності перекладають на плечі населення, значна частина якого, відповідаючи на запитання експертів, виходить зазвичай

не з аналітичної оцінки свого стану, а зі свого настрою та кількості грошей у власному розпорядженні у день опитування.

Існує також підхід, що дозволяє оцінити рівень бідності опосередковано через показники рівномірності розподілу доходів. Зазвичай чим більш нерівномірно розподілені доходи всередині суспільства, тим більша частина населення вважається бідною. Для оцінки рівномірності розподілу доходу найчастіше використовують такі показники [5]:

1. Коефіцієнт Джині (G):

$$G = 1 - 2 \sum_{i=1}^n x_i \text{ cum } y_i + \sum_{i=1}^n x_i y_i,$$

де x_i – частка осіб, які входять до складу i -ї групи; $\text{cum } y_i$ – кумулятивна частка доходу i -ї та попередніх груп населення;

2. Децильний коефіцієнт – співвідношення сукупних доходів 10% населення з найвищими та 10% населення з найнижчими доходами.

Графічно ступінь нерівномірності розподілу доходів ілюструють за допомогою кривої Лоренца.

Для одночасного врахування об’єктивних критеріїв і суб’єктивних думок населення щодо рівня власного добробуту здійснюють оцінювання “бідності за умовами життя” за допомогою індексу консенсусної депривації, який визначається не величиною доходу індивідів, а ступенем задоволення основних потреб людини. Розрахунок цього показника здійснюється за такими етапами [4]:

- респондентам пропонується назвати товари та послуги, без яких нормальне існування людини в цій країні неможливе;
- складається загальний список таких благ;
- респонденти позначають, чи володіють вони благами зі складеного списку;
- визначається частка бідних, до яких належать особи, що не мають трьох або більше благ з переліку (коефіцієнт бідності).

Багатомірний індекс бідності, представлений у звітах Програми розвитку ООН (далі – ПРООН) щодо людського розвитку, дає змогу не лише оцінювати рівень бідності в країні, а й робити міжнародні порівняння. Він є аналогом “показника бідності за умовами життя”, але крім цього, також відображає депривації (позбавлення) домогосподарств у сферах освіти та охорони здоров’я. Добуток інтенсивності бідності (середньої кількості зважених депривацій серед бідного населення) на коефіцієнт бідності визначає багатовимірний індекс бідності. ПРООН пропонує також методику визначення втрат потенціалу людського розвитку за рахунок соціальної нерівності [6].

Як і слід було передбачити, різні методики визначення бідності та соціальної нерівності дають неоднакові результати. Авторами за результатами дослідження стану і тенденцій соціально-економічного розвитку країн [2; 3] була обґрунтована доцільність використання для цьо-

го відповідних методів багатомірного аналізу й отримані оцінки розвитку країн ЄС та України. У роботі здійснено спробу застосувати ці результати також і для оцінювання бідності. Теоретична можливість такого підходу зумовлюється тим, що оцінки бідності, як і оцінки багатства можуть бути отримані лише за результатами порівнянь. Але при цьому слід зауважити, що при здійсненні таких порівнянь є можливість не визначати “бідних” та “багатих”, а щодо населення окремих територій (чи окремих груп населення) виокремити “більш бідних” від “менш бідних”, або, що те саме, “більш багатих” від “менш багатих”. Неоднозначність використання термінів “бідний” і “багатий” досить легко ілюструє такий приклад: вождь якогось з племен корінних мешканців о. Суматри, котрий у своєму житті жодного разу не бачив ні комп’ютера, ні мобільного телефона, може почувати себе не менш багатим, ніж Б. Гейтс.

З метою доведення об’єктивності сформульованого підходу була висунута гіпотеза про відсутність суттєвих розбіжностей в оцінках бідності, що можуть бути отримані за результатами порівняльного аналізу соціально-економічного розвитку територій та визначених за традиційними підходами. Для її перевірки були порівняні рейтинги країн ЄС та України, побудовані за методикою, наведеною у згадуваному дослідженні, з деякими рейтингами, відповідно до оцінок бідності, здійснюваних міжнародними організаціями. Виходячи зі сформульованого вище положення про взаємозв’язок оцінок економічного розвитку та бідності, для порівнянь був використаний також показник нерівномірності економічного розвитку, що є складовим експертного рейтингу “недіеспроможності” держав світу, який розраховують журнал Foreign Policy та Американський фонд миру (табл. 1, за даними [6; 8; 13; 14]).

Таблиця 1

Рейтинги країн ЄС та України за оцінками соціально-економічного розвитку та бідності, визначеними за різними підходами, у 2010 р.

Країни	За кластерним аналізом соціально-економічного розвитку	За коефіцієнтом Джині	За інтегральним показником якості життя	За показником нерівномірності економічного розвитку
Швеція	I кластер	3–4	2	3
Фінляндія		7	1	1
ФРН		14	6	13–15
Австрія		6	10	13–15
Нідерланди		10–11	4	6
Данія	II кластер	9	5	2
Велика Британія		22	7	10–11
Франція		17	8	20
Бельгія		8	11	13–15
Італія		20	13	10–11
Люксембург		16	3	4
Іспанія		21	12	17–18
Греція	III кластер	23	16	12
Ірландія		13	9	5
Кіпр		12	...	28
Словенія		1	14	17–18
Португалія		26	17	7
Мальта		10–11	...	9
Чехія		5	15	8
Словаччина		3–4	19	21–22
Польща		18–19	18	16
Україна	IV кластер	15	26	27
Литва		28	22	24–25
Латвія		27	23	24–25
Естонія		18–19	20	19
Угорщина		2	21	23
Румунія		25	25	21–22
Болгарія		24	24	26

Як можна помітити, склади I та IV кластерів (найбільш та найменш розвинені країни) значною мірою збігаються з переліком країн, що мають, відповідно, найвищі та найнижчі рейтинги за рівнем бідності. Виходячи з мети дослідження, можна дійти обґрунтованого висновку про те, що багатомірний аналіз соціально-економічного розвитку дає надійні результати при оцінюванні багатства і бідності країн. Вони практично збігаються з загальноприйнятими оцінками бідності, але використання індикаторів соціально-економічного розвитку дозволяє, крім констатації факту, виміряти взаємозв'язок з ними, що уможливорює розроблення заходів, які сприятимуть підвищенню рівнів індикаторів і – як наслідок – зниженню рівня бідності.

Водночас слід зауважити, що запропонований підхід може отримати досить обґрунтовані критичні зауваження з боку аналітиків, які застосовують загальноприйняті показники та методи для порівняльної характеристики бідності. Зважаючи на взаємозалежність економічного розвитку та стану соціальної сфери, за рівнями ознак якої зазвичай прийнято визначати ступінь бідності населення, досить легко довести, що при об'єднанні в одній су-

купності показників, які характеризують причини (щодо економічної складової) та наслідки (щодо соціальної складової), порушується одна з вимог до об'єктивності дослідження – незалежність параметрів моделі. Можливий переважний вплив в оцінюванні соціально-економічного розвитку економічної складової призводитиме до помилкового висновку щодо рівня бідності, який залежить не тільки від стану економіки країни, а ще від уміння та бажання влади розпорядитись отриманим від економіки багатством, створюючи справедливі умови для його розподілу.

У зв'язку з зазначеним у подальшому дослідженні було вирішено два завдання:

1) визначено ступінь зв'язку між економічною та соціальною складовими, виходячи з сукупності показників, що використовувались для оцінювання соціально-економічного розвитку країн;

2) здійснено порівняння розподілів країн ЄС та України за оцінкою соціальної складової, з одного боку, та рівнями бідності, визначеними за традиційним підходом, з іншого.

Результати порівнянь складів груп за економічною та соціальною складовими в 2005–2010 рр. подані в табл. 2.

Таблиця 2

Класифікація країн ЄС та України за економічною та соціальною складовими, 2005–2010 рр.

Країни	Економічна складова			Соціальна складова					
	2005 р.	2007 р.	2010 р.	2005 р.	2007 р.	2010 р.			
Франція	I кластер	I кластер	I кластер	I кластер	I кластер	I кластер			
Бельгія					II кластер				
Австрія									
Нідерланди					II кластер		I кластер		
Данія				II кластер					
Фінляндія									
Швеція				II кластер					
ФРН									
Велика Британія			II кластер	I кластер	I кластер				
Люксембург	II кластер	II кластер	I кластер	II кластер	I кластер				
Ірландія					I кластер	II кластер	I кластер		
Італія					II кластер	I кластер	II кластер		
Словенія			II кластер	II кластер	I кластер	II кластер	I кластер		
Кіпр					II кластер		II кластер		I кластер
Мальта									II кластер
Чехія									I кластер
Іспанія					III кластер	I кластер	I кластер	II кластер	
Португалія						I кластер	I кластер	II кластер	
Болгарія	III кластер	III кластер	II кластер	III кластер	III кластер	III кластер			
Греція				II кластер	I кластер	II кластер			
Польща				III кластер		III кластер	I кластер		
Словаччина									
Україна									
Угорщина									
Румунія									
Литва									
Латвія									
Естонія									

Таким чином, навіть без розрахунків будь-яких додаткових показників із табл. 2 видно, що за соціальною складовою до групи бідних країн протягом усіх п'яти років було віднесено ті самі країни, які перебували у групі найменш розвинених країн за соціально-економічним розвитком (див. табл. 1). Так само майже всі вони весь цей час були у найгіршій групі за економічною складовою. Тобто підтверджується припущення про зумовленість низького рівня показників соціальної сфери, що загалом характеризують рівень бідності населення, низьким економічним розвитком країни. Однак щодо певних країн спостерігалися відмінності між вказаними характеристиками (позиції цих країн за результатами кластерного аналізу соціальної складової у табл. 2 виділено жирним). Їх наявність дозволяє нині, через значний проміжок часу після виконання порівняльного оцінювання, обґрунтовано довести, що багатомірний аналіз уможливило також об'єктивну характеристику вмінь влади ефективно управляти країною. Для цього достатньо розглянути рейтинги деяких країн, які за рівнем економічного розвитку включено до різних груп. Так, Греція протягом усього досліджуваного періоду належала до країн з низьким рівнем економічного розвитку. Водночас показники соціальної сфери в ній тривалий час були на тому самому рівні, що і в таких розвинених країнах, як Швеція, Фінляндія, ФРН. Наслідком

вказаних диспропорцій є те, що наразі Греція стала державою-банкрутом. Негативні оцінки щодо якості управління можуть бути виставлені також урядам Іспанії та Португалії.

Про об'єктивність підходів до оцінювання соціального й економічного розвитку, так само, як і бідності, достатньо обґрунтовано можна зробити висновок, розглядаючи варіацію показників, що їх оцінюють, у часі. Як відомо, економічним і соціальним процесам та явищам притаманна інерційність. У зв'язку з цим зміна рейтингів розвинених країн за вказаними оцінками не може бути значною. Це можна помітити, порівнюючи зміст кластера, до якого було віднесено найгірші в 2005–2010 рр. країни ЄС та Україну, за соціальною складовою (див. табл. 2).

Дещо іншу картину спостерігаємо в оцінках бідності, визначених за традиційними підходами, щодо країн, які за результатами кластерного аналізу було віднесено до найбідніших (табл. 3, за даними [6; 8; 13; 14]). Для характеристики об'єктивності таких оцінок до табл. 3 також включено країни, за якими мали місце зазначені вище диспропорції економічного та соціального розвитку. Зауважимо, що в таблиці рейтинг за показником нерівномірності економічного розвитку побудовано за даними 2006 р., оскільки у 2005 р. опубліковано оцінки тільки для 97-ми найгірших країн світу, серед яких країн Європи не було.

Таблиця 3

Рейтинги деяких країн ЄС та України за оцінками бідності в 2005–2010 рр.

Рейтинг Країни	За коефіцієнтом Джині		За інтегральним показником якості життя		За показником нерівномірності економічного розвитку	
	2005 р.	2010 р.	2005 р.	2010 р.	2006 р.	2010 р.
Іспанія	18	21	6	12	9	17–18
Португалія	27	26	9	17	5–8	7
Греція	21	23	23	16	11–15	12
Словаччина	8–9	3–4	21	19	22	22
Польща	24	18–19	24	18	10	13–16
Естонія	22	18–19	17	20	11–15	19
Угорщина	13	2	15	21	21	23
Румунія	17	25	26	25	17	21–22
Болгарія	25	24	22	24	19–20	26
Україна	15	15	28	26	23–24	27
Литва	26	28	25	22	18	24–25
Латвія	25	27	18	23	23–24	24–25

Як бачимо, використання кластерного аналізу дає можливість отримати більш об'єктивні дані щодо рівня бідності. Адже при застосуванні традиційних підходів, на відміну від розподілу країн за кластерним аналізом:

- спостерігалася значна варіація щодо рейтингів окремих країн;
- деякі країни за окремими показниками бідності у певні роки отримали високі рейтинги (Угорщина, Іспанія, Португалія), хоча сучасна фінансово-економічна ситуація в них свідчить про

помилковість таких оцінок. Водночас оцінки бідності Греції однозначно відносять її до бідних країн.

Зважаючи на результати дослідження і на те, що раніше авторами була запроваджена система показників для оцінювання соціально-економічного розвитку та доведена обґрунтованість її застосування [2], а також враховуючи висновки про існування залежності між оцінками багатства та бідності, слід визнати доцільним використання для оцінювання й аналізу бідності показників соціально-економічного розвитку, що розглядаються як певні часткові індикатори бідності.

Список використаних джерел

1. Безпека людського розвитку: економіко-теоретичний аналіз : [моногр.] / [Шевченко Л. С., Гриценко О. А., Камінська Т. М. та ін.] ; за ред. Л. С. Шевченко. – Х. : Право, 2010. – 448 с.
2. Герасименко С. С. Україна в сучасному світі: порівняльна багатомірна оцінка / С. С. Герасименко, О. А. Чуприна, О. О. Чуприна // Статистика України. – 2010. – № 4. – С. 31–36.
3. Герасименко С. С. Формування ознакової множини для порівняльного оцінювання соціально-економічного розвитку / С. С. Герасименко, О. А. Чуприна, О. О. Чуприна // Статистика України. – 2011. – № 3. – С. 4–8.
4. Демографічні чинники бідності : [моногр.] / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2009. – 184 с.
5. Добренєв В. І. Соціологія: Соціальна структура і стратифікація / Добренєв В. І. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 536 с.
6. Офіційний сайт ООН. Доклад о развитии человека 2010 года [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/development/hdr/2010/>
7. Холод Н. М. Розподіл доходів та бідність у перехідних економіках : [моногр.] / Холод Н. М. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 442 с.
8. Центр гуманітарних технологій. Рейтинг недееспособности государств мира 2010 года [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/news/state/2010/06/22/2579>
9. Чернега О. Б. Глобальна бідність: масштаби, тенденції і загрози розвитку : [моногр.] / Чернега О. Б., Опалько В. В. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2010. – 235 с.
10. Шангіна Л. Структура доходів і витрат домогосподарств “не відчула” кризи / Л. Шангіна, В. Юрчишин // Макроекономічний огляд України. – 2009. – грудень. – С. 1–4.
11. Юрчишин В. Консервація розбіжності у рівнях номінальних доходів населення [Електронний ресурс] / В. Юрчишин. – Режим доступу : http://dialogs.org.ua/dialog.php?id=112&op_id=1694
12. Яценко Л. Д. Рівень та якість життя населення України: міжнародні порівняння / Л. Д. Яценко, С. І. Лавриненко, Т. В. Цихан // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 3 (4). – С. 103–111.
13. Eurostat Official Site. Gini Coefficient [Electronic resource]. – Access mode : http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di12&lang=en
14. Eurostat Official Site [Electronic resource]. – Access mode : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/> – Screen title.

УДК 314.14-048.35

Н. О. Рингач,
доктор наук з державного управління,
старший науковий співробітник,
Інститут демографії та соціальних досліджень
імені М. В. Птухи НАН України

Демографічна модернізація в Україні: трансформація режиму смертності

Оцінено відповідність режиму смертності в Україні тенденціям демографічної модернізації та алгоритму соціальної модернізації взагалі. Ґрунтуючись на аналізі динаміки кількісних і якісних змін смертності населення України, а також визначенні особливостей її рівнів та структури порівняно з країнами Європейського Союзу, доведено незавершеність процесу модернізації смертності в Україні. Сформульовано основні причини відставання у зниженні смертності від розвинених країн світу.

Ключові слова: демографічна модернізація, епідеміологічний перехід, модернізація смертності, режим смертності, надсмертність.

Демографічна модернізація є однією зі складових багатовимірної суспільної модернізації, причому це стосується всіх основних демографічних процесів – народжуваності, смертності та міграції населення.

Якщо сфокусуватися на смертності, то сучасні трансформації відображаються не тільки і не стільки у зниженні її рівня, скільки у перенесенні часу настання смерті від певних причин на більш пізній вік або навіть повному її виключенні [1]. Кількісні та якісні зміни у структурі смертності зумовлені різними факторами. Люди навчилися попереджувати та лікувати певні хвороби. На-

приклад, рак і діабет у минулому були вироком, а нині смерть унаслідок них можна відвернути або відтермінувати. Через більш безпечні умови існування і праці меншими стали, зокрема, розповсюдженість професійної патології і смертність від неї. Так, божевільня капелюшника, яскраво змалюваного Л. Керролом у “Алісі в Країні Чудес”, було наслідком отруєння ртуттю, яке і призводило до прогресуючого фатального психічного розладу. У теперішній час майстрам завдяки зміні технології обробки фетру така патологія не загрожує. Практично неможливими у розвинених країнах стали випадки смерті від голоду.

© Н. О. Рингач, 2012

З іншого боку, розширюється спектр можливих причин смерті, оскільки з'являються нові знання і можливості визначити її причину (як приклад – можливості діагностики та підвищення кваліфікації медичного персоналу), виникають і досліджуються нові патології, а відповідно, до існуючих класифікацій додаються нові пункти. Так, раніше серед причин смерті не фігурували наявні в Міжнародній статистичній класифікації хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я 10-го перегляду (МКХ-10) “Нещасні випадки, пов'язані з космічним транспортом” або ВІЛ / СНІД. З інтенсифікацією міграційних процесів серед причин смерті на певних територіях можуть з'являтися раніше невідомі патології. Навряд чи у минулому на території України спостерігалися випадки смерті від екзотичних інфекційних і паразитарних хвороб, характерних для країн Азії та Африки.

А. Вишневський [2] вважає демографічну модернізацію однією з трьох ключових взаємопов'язаних складових процесу модернізації поряд з промисловим переворотом і урбанізацією, а зниження смертності (і зростання тривалості життя) – системною реакцією суспільства на сукупність соціально-економічних змін і водночас однією з найбільш беззаперечних підстав розглядати ці зміни як модернізацію в широкому сенсі, як історичний прогрес.

Одне з головних досягнень цивілізації у XX ст. – зміни смертності, що привели до зростання тривалості життя людей. Сукупність процесів, що докорінно змінили хід вимирання поколінь, отримали назву “епідеміологічний перехід” [3]. Суть його полягає в тому, що за умови досягнення суспільством певного рівня розвитку йде зміна одного типу патології (визначального для характеру захворюваності та смертності населення) іншим її типом. Відбувається заміна екзогенних детермінант смертності ендегенними, відповідних змін зазнає структура хвороб і причин смерті. Незважаючи на різноманітність умов і факторів, що впливають на здоров'я населення в різних країнах, у XX ст. ці закономірні зміни поширились у глобальному масштабі. Причому незалежно від рівня розвитку конкретної країни подібні тенденції простежуються у динаміці показників смертності та тривалості життя, однотипних змінах структури патології, причин смерті й патогенних чинників. Таке зниження смертності відбулось у результаті економічних та організаційних суспільних змін, розвитку сучасної системи охорони здоров'я, зокрема санітарно-епідеміологічної служби. Передусім суттєво вплинули заходи боротьби з інфекційними захворюваннями та імунопрофілактика, що охопили практично все населення; санітарно-гігієнічна просвіта; розвиток медичної науки і техніки та досягнення сучасної фармацевтики; збіль-

шення забезпеченості медичним персоналом на одну особу населення і покращання його кваліфікації; безпечніші умови проживання і праці. Все це у сукупності давало змогу запобігати ще нещодавно смертельним недугам або ж “зсувати” настання смерті на дещо пізніший час.

Мета роботи – висвітлити сучасні зміни режиму смертності в Україні, визначити їх основні відмінності порівняно з відповідними процесами у країнах Європейського Союзу (ЄС), оцінити завершеність демографічної модернізації українського суспільства в царині смертності.

Вищеназвані процеси “осучаснення” смертності як відображення епідеміологічного переходу (тією чи іншою мірою, з певними особливостями і закономірностями) стосуються всіх країн світу, в тому числі України. Однак зміни смертності впродовж минулого сторіччя і дотепер у нашій країні характеризувалися нерівномірністю (спостерігались як підйоми, так і спади рівнів), непослідовністю та відмінностями процесу залежно від вікової групи або статі тощо. На відміну від розвинених європейських країн, де поступове зниження рівня смертності відбувалось практично однаковими темпами в усіх вікових групах, в Україні це явище було неоднорідним. На зростанні тривалості життя у середині XX ст. суттєво позначилося зниження смертності дітей віком 0–14 років (передусім за рахунок зменшення втрат унаслідок інфекційних хвороб і хвороб органів дихання). Звичайно, далися взнаки і послідовна пріоритетна реалізація політики, спрямованої на вдосконалення допомоги матері та дитині, і поступове зниження народжуваності в країні. Натомість накопичувалися несприятливі зміни щодо зростання смертності у працездатному віці, особливо чоловіків. У результаті цього, якщо ще у 1965 р. за показником тривалості життя Україна була практично на одному рівні з розвиненими країнами, то пізніше на тлі його стійкого зростання у західних країнах різниця між показниками почала стрімко збільшуватися через стагнацію, а з кінця 1980-х рр. – і через зниження тривалості життя в нашій країні.

Саме передчасна смертність визначала наприкінці минулого сторіччя (і визначає досі!) розрив у тривалості життя українців і мешканців країн ЄС, причому досить значна його частина зумовлена неприродними причинами смерті. Зазначимо, що основна частка передчасної смертності (73%) припадає на працездатний вік.

В Україні, як і в інших країнах колишнього соціалістичного табору, рівні передчасної смертності є значно вищими (майже у 2,5 раза), ніж у країнах ЄС, а порівняно зі “старими” членами ЄС (наприклад Швецією) – майже учетверо (рис. 1, за даними [4]; зазначимо, що для Російської Федерації наведено дані за 2009 р.).

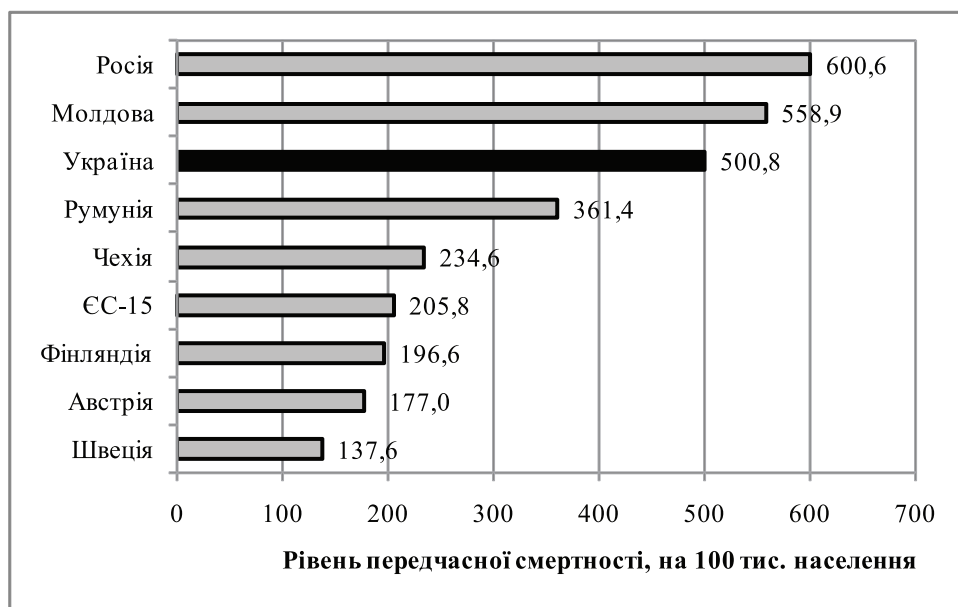

Рис. 1. Передчасна смертність (0–64 рр.) у країнах Європи, 2010 р.

Аналіз динаміки рівнів передчасної смертності свідчить про поступове зростання відмінності між показниками в Україні та ЄС, особливо виразне з огляду на невинне і послідовне зниження смертності до досягнення 65 років у європейських країнах (рис. 2, за даними [5]). Ступінь переважання

показника передчасної смертності українських чоловіків є вищим, ніж жінок. Зазначена диспропорція дещо зменшилася порівняно з 2005 роком (з 3,3 раза – до 2,9), однак залишається недопустимо великою.

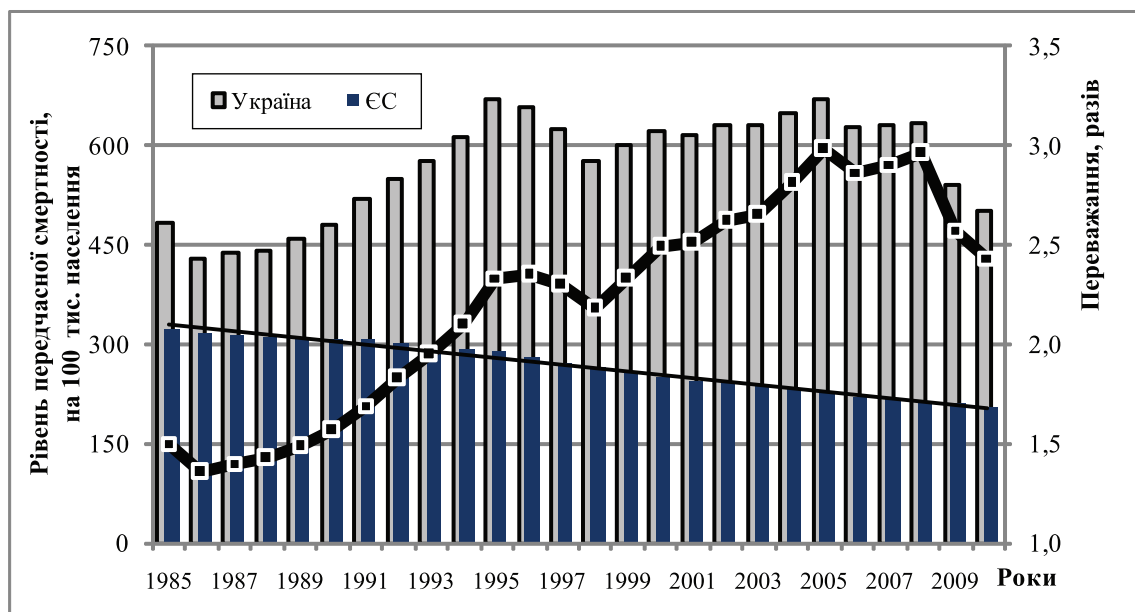

Рис. 2. Зміни рівнів і ступеня переважання передчасної смертності в Україні порівняно з країнами Європейського Союзу, 1985–2010 рр.

Порівняно з розвиненими країнами спостерігаються відмінності не лише у величині індексу надсмертності чоловіків, але й у спрямованості його динаміки. Так, у європейських країнах уже з 1970-х років спостерігається поступове зниження або стабілізація зазначеного показника (у США – серед білих чоловіків). В Україні процес переважання смертності чоловіків над смертністю жінок прогресує, індекс надсмертності чоловіків до 65 років в Україні зріс упродовж останніх 25-ти ро-

ків з 2,5 до 3 разів (у країнах ЄС він практично не змінився, коливаючись у межах 2–2,1 раза). Надсмертність українських чоловіків ілюструє відмінність у ймовірності дожити до 65 років. Порівняно з жінками вони мають набагато нижчі шанси не вмерти передчасно. Навіть з огляду на певне зниження смертності в останні роки, розрив у ризику настання передчасної смерті зі співгромадянками вражає.

Вивчаючи передчасну смертність, європейські фахівці у процесі створення атласу, що містив дані щодо смертності у 27 державах – членах ЄС, а також у Норвегії, Ісландії, Швейцарії та Хорватії, проаналізували ситуацію за переліком так званих “вибраних причин”, які склали Eurostat shortlist [6]. Зазначимо, що критеріями відбору цих причин була зумовлена ними частка у загальній смертності, важливість для громадського здоров’я, можливість запобігання, відносно низька ймовірність помилок при кодуванні, наявні або очікувані регіональні відмінності та можливість порівняння з попередніми атласами. Частка загальної смертності внаслідок певних причин смерті за цим списком відрізняється (у бік зменшення) від такої смертності у віці до 65 років. Нами було здійснено від-

повідний аналіз для України і країн – членів ЄС до 2004 року (далі – ЄС-15). Виявилося, що в Україні внесок окремих причин з цього списку у передчасну смертність є більшим, ніж у Європейському регіоні Всесвітньої організації охорони здоров’я (далі – ВООЗ) у цілому, особливо порівняно з країнами ЄС-15 (табл. 1, авторські розрахунки за даними [5]). Зазначене стосується насамперед туберкульозу і СНІДу, раку матки (і це попри те, що частка всіх новоутворень є майже вдвічі нижчою!). Серцево-судинні хвороби зумовлюють кожну третю смерть до досягнення 65 років, тоді як у “старих” країнах ЄС – лише 18,5%. Тобто частка передчасних смертей, більшості яких можна було б уникнути, в Україні є значно вагомішою.

Таблиця 1

Частка окремих причин у структурі загальної та передчасної смертності в Україні та країнах ЄС-15, 2009 р.

(%)

Причина смерті	Код за МКХ-10	Україна		ЄС-15	
		Загальна смертність	Передчасна смертність	Загальна смертність	Передчасна смертність
Усі причини	A00–Y89	100	100	100	100
Інфекційні та паразитарні хвороби, у т. ч.:	A00–B99	2,1	6,8	1,7	2,0
– туберкульоз	A15–A19, B90	1,1	3,5	0,1	0,1
– СНІД	B20–B24	0,8	2,8	0,2	0,6
Новоутворення, у т. ч. злоякісні новоутворення:	C00–C97	12,7	18,9	30,7	38,7
– гортані, трахеї, бронхів і легень	C32–C34	2,3	3,9	6,7	9,6
– грудної залози (жінки)	C50	2,2	6,2	4,3	7,8
– матки (жінки)	C53–C55	1,2	3,7	1,05	1,7
– простати (чоловіки)	C61	1,3	0,7	3,8	1,2
Хвороби системи кровообігу, у т. ч.:	I00–I99	66,6	35,5	32,6	18,5
– ішемічна хвороба серця	I20–I25	45,1	21,5	12,2	8,6
– цереброваскулярні хвороби	I60–I69	14,5	7,6	7,6	3,4
Зовнішні причини, у т. ч.:	V01–Y89	6,3	17,7	5,9	13,6
– дорожньо-транспортні пригоди	V01–V99	0,8	2,5	1,2	3,6
– самогубства і самоушкодження	X60–X84	1,3	3,5	1,7	4,8

“Хвороби цивілізації”, або хронічні неінфекційні хвороби, що визначають більшість смертей у країнах ЄС, становлять у структурі передчасної смертності українців дещо меншу частку. Так, новоутворення, що зумовлюють основну частку смертності до 65 років у розвинених країнах, у 2010 р. спричинили всього 18,9% випадків смерті в Україні, тоді як в Євросоюзі їх частка вдвічі вища – 38,7%. В Україні найбільшу частку у структурі передчасної смертності зумовлюють хвороби системи кровообігу (понад третину, а саме 35,5%). Натомість за рівнем передчасної смертності від інфекційних захворювань Україна перевищує показники ЄС у 10 разів, причому понад дві третини смертей припадає на чоловіків.

Відрізняється і структура смертності українців, старших за 65 років: абсолютна більшість смертей припадає на хвороби системи кровообігу

(79%), тоді як частки інших характерних для похилого віку захворювань (хвороби органів дихання, органів травлення та новоутворення) у 3–4 рази нижчі, ніж у країнах ЄС. Широкий спектр решти причин смерті становить набагато меншу частку; складається враження, що літні українці практично ні на що, крім хвороб системи кровообігу, не страждають. При цьому тривалість здорового життя в Україні також набагато менша, ніж у розвинених країнах. За оцінкою ВООЗ, очікувана тривалість здорового життя, тобто життя без тимчасової та стійкої (інвалідність) непрацездатності й функціональних порушень, у нас становила 59,8 року, що майже на 12 років менше, ніж у країнах ЄС (71,7 року). У середньому майже 10 років життя пересічний український громадянин проживає з тим або іншим порушенням здоров’я.

Таким чином, в Україні (як і в інших країнах СНД – Росії, Білорусі, Молдові, Казахстані) результативність трансформації смертності, попри подібність тенденцій, виявилася меншою, ніж у розвинених країнах. Незавершеність демографічної модернізації, передусім модернізації смертності, А. Вишневський оцінює як суть національної демографічної проблеми Росії. А. Подлазов вважає, що внаслідок зростаючого тренду вживання спиртного модернізація смертності в Росії не просто зупинилася, а змінилась демографізацією [1]. Причиною вбачається те, що відбулася “революція антибіотиків”, але не здійснилася “революція здорового способу життя” [2]. Успіхи пов’язують із упровадженням сучасних технологій, однак вони не ґрунтуються ні на відповідних економічних механізмах, ані на соціокультурних змінах, що є необхідною базою для постійного оновлення й удосконалення стратегій боротьби зі смертністю у західних країнах [2, с. 258]. Ще на початку ХХ сторіччя соціальне бачення проблем охорони здоров’я часто підмінялося на медико-технологічне, ця тенденція спостерігається і дотепер. У сучасному українському суспільстві більш прийнятним здається “всім миром” збирати гроші, віддати останні кошти на операцію або “чудодійні ліки” високої вартості, а регулярний профілактичний огляд чи постійний прийом необхідних медикаментів, будь-яка активність щодо збереження та зміцнення здоров’я для значної частини українців залишаються непотрібними, неактуальними та обтяжливими заняттями.

При цьому українці усвідомлюють цінність здоров’я. Так, під час опитування домогосподарств за значущістю найбільших соціальних та особистих цінностей пріоритет було віддано здоров’ю (82%), далі йшли сім’я та діти (65%), матеріальний добробут (50%) [7]. Коли було запропоновано визначити три пріоритетні напрями спрямування можливих додаткових коштів, 56% домогосподарств відповіли, що у разі значного збільшення доходів спрямували б додаткові кошти на лікування та відпочинок. Однак дуже часто це залишається декларацією, лише незначна частка дотримується здорового способу життя, відмовляється від шкідливих звичок, інвестує кошти і витрачає час на оздоровлення, заняття спортом, раціональне харчування тощо. Парадокс полягає в тому, що чільне місце на шкалі життєвих цінностей, яке українські громадяни відводять здоров’ю (за даними численних соціологічних обстежень), неприродним чином поєднується зі значною поширеністю факторів ризику і схильністю до нездорового способу життя. Так, незважаючи на досить високий рівень незадоволеності власним здоров’ям, з одного боку, та усвідомлення ризику тютюнопаління для здоров’я – з іншого, цю шкідливу звичку має близько чверті населення у віці, старшому за 12 років. Наявні проблеми зі здоров’ям зазвичай

спонукають звертатися по допомогу запізно, коли потенційний вплив втручання стає менш ефективним і більш економічно витратним. Водночас як на державному, так і на галузевому рівнях усе більше усвідомлюють, що лікування на ранніх етапах дозволяє зменшити навантаження на систему охорони здоров’я. Це, у свою чергу, змушує переносити акцент з лікувальної допомоги на профілактичну, що приводить до значного економічного ефекту. Важливо, щоб ця теза була осмислена і пересічними українцями, причому не просто взята до уваги, але й щоб спонукала до конкретних дій, формуючи мотивацію на збереження здоров’я як джерела соціально-економічного благополуччя в умовах конкуренції.

Нещодавні опитування серед української молоді, що навчається, підтвердили: майже кожен третій респондент оцінює власне здоров’я як середнє (28%), однак значна частина молодих людей веде такий спосіб життя та дотримується таких форм поведінки, що можуть зашкодити їх здоров’ю [8].

За результатами дослідження серед чоловіків 1913 року народження, вчені Сальгренської академії (Гьотеборг, Швеція) дійшли висновку, що тривалість життя більшою мірою залежить від способу життя, ніж від спадковості [9]. У 1963 році 855 50-річних чоловіків після обстеження у кардіолога, оцінювання функціонального стану серцево-судинної і дихальної систем та опитування з метою з’ясування сімейного анамнезу й соціально-економічного статусу було включено до проекту. Цю групу послідовно обстежували у віці 54, 60, 67, 75, 80 і 90 років. До 2003 р., тобто до 90-річного віку, дожили 111 осіб (13%). З’ясувалося, що незалежно від спадковості, більшу тривалість життя мали ті чоловіки, які не палили, мали низькі рівні артеріального тиску і холестерину крові, досягли до 50 років доволі високого добробуту (зокрема, мали власне дороге житло). Тобто чоловіків 90-річного віку характеризують низький рівень кардіоваскулярних факторів ризику, високий соціально-економічний статус і гарні функціональні можливості, незалежно від тривалості життя батьків. Отже, за влучним висловом академіка О. Богомольця, довгого і продуктивного людського віку можна досягти розумним управлінням своїм життям [10].

Варто наголосити, що наріжним каменем модернізації суспільства є формування соціальної відповідальності та позитивного соціально-психологічного клімату. Одним із шляхів досягнення визначеної загальнодержавною програмою “Здоров’я 2020: український вимір” на 2012–2020 рр. мети зі збереження та зміцнення здоров’я є розроблення стратегії з питань формування усвідомленого та відповідального ставлення населення до власного здоров’я та особистої безпеки [11].

Таким чином, на сучасному етапі Україна має істотні резерви, зумовлені епідеміологічним переходом і модернізацією смертності, для подовження тривалості життя, передусім за рахунок зниження передчасної смертності населення. Однак потрібно також усвідомлювати, що модернізація смертності поряд зі збільшенням тривалості життя сприяє подовженню життя невиліковно хворих, а це призводить до накопичення хронічної патології та зростання частки людей, які потребують довготривалого догляду і лікування. Зазначене, у свою чергу, ставить нові вимоги перед системами охорони здоров'я і соціального захисту, потребуючи безперервно зростаючих фінансових і людських ресурсів.

Зі зниженням смертності та старінням населення підвищується попит і зростають витрати на охорону здоров'я, забезпечення належного рівня та якості медичного обслуговування населення, а також послуг у сфері довгострокового догляду за літніми людьми. Додаткове навантаження на наявні обмежені ресурси системи охорони здоров'я, спричинене швидким старінням населення, для таких країн, як наша, виявляється більш обтяжливим.

Процес демографічної модернізації у царині смертності в Україні залишається незавершеним. Порівняно з країнами ЄС смертність у нашій країні має такі особливості:

- зростаюче переважання рівня передчасної смертності;
- вища ймовірність передчасної смертності;

– істотна статевая диференціація, що проявляється у надсмертності чоловіків працездатного віку;

– поєднання у структурі смертності як сучасних, так і архаїчних рис – високі рівні смертності внаслідок екзогенних чинників та надмірна частка (особливо в працездатному віці) таких хронічних неінфекційних захворювань, як хвороби системи кровообігу;

– більш раннє настання смерті через хронічні неінфекційні хвороби;

– обмежений спектр причин, особливо для населення похилого віку.

Основними причинами відставання у прогресі зі зниження смертності та зростання величини тривалості життя порівняно з розвиненими країнами є низька схильність населення до дотримання здорового способу життя, неготовність суспільства й системи охорони здоров'я до ефективної боротьби з чинниками ризику хронічних неінфекційних хвороб і реалізації задекларованого профілактичного принципу, в тому числі через переоцінку важливості медичних технологій та фармацевтики за недооцінювання соціальних і культурних передумов, відсутність усвідомлення відповідальності за власне здоров'я і здоров'я дітей, осмисленого здорового вибору населенням.

Зусилля і заходи соціально-економічної політики мають бути сфокусованими не на зростанні тривалості життя українських громадян узагалі, а на максимально можливому подовженні періоду здорового життя (або життя у компенсованому стані, без потреб у допомозі та сторонньому догляді).

Список використаних джерел

1. Подлазов А. В. Демографическая демодернизация и алкоголизация России [Электронный ресурс] / А. В. Подлазов. – Режим доступа : <http://nonlin.ru/files/uploads/podlazov/Alco/Alco.pdf>
2. Демографическая модернизация России, 1900–2000 : [кол. моногр.] / [под ред. А. Г. Вишневого]. – М. : Новое издательство, 2006. – 608 с.
3. Omran A. R. The epidemiological transition: A theory of the epidemiology of population change / A. R. Omran // The Milbank Memorial Fund Quarterly 49, – 1971, – № 4, Pt. 1. – P. 509–538.
4. European mortality database (MDB). WHO, Regional Office for Europe [Electronic resource]. – Access mode : <http://data.euro.who.int/hfamdb/> – Screen title.
5. European health for all database (HFA-DB). World Health Organization Regional Office for Europe [Electronic resource]. – Access mode : <http://data.euro.who.int/hfadbf/> – Screen title.
6. Atlas on mortality in the European Union. – Luxembourg : EUROSTAT, European Commission, 2009. – 215 p.
7. Розподіли домогосподарств за оцінками найбільш значущих для них суспільних та особистих цінностей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2010/gdn/sdrsd/dod_4.htm
8. Стан та чинники здоров'я українських підлітків : [моногр.] / [О. М. Балакірева, Т. В. Бондар, О. А. Артюх та ін.] ; ред. О. М. Балакірева. – К. : ЮНІСЕФ, Укр. ін-т соц. досліджень ім. О. Яременка, 2011. – 172 с.
9. Factors associated with reaching 90 years of age: a study of men born in 1913 in Gothenburg, Sweden / [L. Wilhelmsen, K. Svärdsudd, H. Eriksson et al.] // Journal of Internal Medicine. – 2011. – № 269 (4). – P. 441–451.
10. Богомолец А. А. Продление жизни / Богомолец А. А. – К. : Изд-во АН УССР, 1940. – 143 с.
11. Концепція Загальнодержавної програми “Здоров'я 2020: український вимір” на 2012–2020 рр. (проект) ; схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31.10.2011 р. № 1164-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/ua/portal/Pro_20110706_1.html

Інвестиційний фактор впливу на збалансованість фінансової системи на регіональному рівні

Проаналізовано вплив окремих факторів на збалансованість фінансової системи на регіональному рівні, при цьому особливу увагу приділено визначенню впливу інвестиційного фактора. За результатами проведених досліджень автором зроблено висновок, що лише обґрунтовані заходи щодо залучення та використання прямих іноземних інвестицій сприятимуть отриманню бажаного результату – відновленню рівноважного стану фінансової системи України.

Ключові слова: *інвестиційний фактор, збалансованість, фінансова система, показники впливу на фінансову систему, рівень збалансованості, регіон.*

Сучасна динаміка світових фінансових взаємовідносин, спрямованість на все вищий рівень розвитку світових тенденцій в економічній сфері, поглиблення глобалізаційних процесів, нарощування темпів комплексного розвитку території тощо посилюють актуальність вирішення проблеми досягнення достатнього рівня збалансованості фінансової системи на регіональному рівні. І в цьому контексті визначальним (зважаючи на попередні дослідження автора [2; 3]) стає інвестиційний фактор впливу на збалансованість.

Слід зазначити, що поряд із наявністю у багатьох наукових дослідженнях (як вітчизняних, так і зарубіжних) численних звернень до термінів “фінансова система”, “збалансованість”, “рівновага” досі не проводилися комплексні дослідження збалансованості фінансової системи території та факторів впливу на останню. До того ж вищевказані терміни часто вживаються з різним змістовим наповненням. Зокрема, фінансова система, як правило, ототожнюється з бюджетною, у різних джерелах можна зустріти суперечливі визначення цього терміна, чітко не окреслено склад та структуру фінансової системи тощо. Щодо “збалансованості” та “рівноваги”, то ці терміни часто згадуються лише у контексті Державного бюджету України, бюджетів регіонів, балансу окремих підприємств або ж визначають певні абстрактні поняття, які не завжди мають логічне економічне підґрунтя [5–8; 10].

Серед науковців, які певною мірою наблизилися до визначення сутності збалансованості фінансової системи, слід назвати Н. Бак, О. Василюк, О. Ковалюка, М. Крупку, В. Опаріна, В. Прядка, В. Родіонову, О. Сліпущо та ін. Ситуацію щодо іноземного інвестування можна простежити у численних виданнях із цієї проблематики, зокрема йдеться про праці І. Бланка, А. Загороднього, В. Марціна, А. Пересади, Г. Строкович, О. Ястремської та ін. Так, на думку В. Борщевського, “формування цілісної стратегії залучення іноземних інвестицій на регіональному рівні є дієвим важелем не лише розвитку окремих територій, а й повноцінної реалізації економічного потенціалу держави загалом” [1, с. 117]. Останнє твердження є додатковим аргументом щодо необхідності про-

ведення досліджень впливу інвестиційного фактора на збалансованість. Зазначимо, що цей напрям наукових розвідок досі залишається недостатньо розглянутим і потребує уваги фахівців.

Метою статті є дослідження впливу наявних факторів на загальнодержавну збалансованість, а також визначення впливу інвестиційного фактора на збалансованість фінансової системи території.

Дослідження впливу наявних факторів (зокрема, інвестиційного) на загальнодержавну збалансованість охоплює вибір відповідного інформаційного забезпечення (одним із вагомих складових елементів якого об’єктивно могла б слугувати база показників Державної служби статистики України), а також розробку методики вибору показників для розрахунку рівня їх впливу на величину вищезгаданої збалансованості. Для ефективного вирішення поставленої проблеми, перш за все, необхідно розглянути всі наявні чинники впливу на формування фінансової системи території з метою подальшого поділу їх на групи та виділення пріоритетів у межах кожної із груп. Тобто об’єктивно існують показники більшого та меншого впливу на фінансову систему, при цьому, швидше за все, не можна досліджувати всі території держави (у тому числі й України), а тим більше – різні держави за допомогою однакових наборів показників, розроблених для розгляду фінансової системи лише однієї з вищевказаних територій, оскільки у такому разі є небезпека знехтувати певним важливим фактором у формуванні фінансової системи саме цієї території. Тому перед застосуванням приведених нижче класифікацій та пріоритетів їх необхідно додатково переглянути з урахуванням особливостей конкретної території.

Отже, з огляду на реально обраховувані та ті, які можна (та / або необхідно) додатково вирахувати, показники впливу на фінансову систему пропонується поділити на такі групи: фінансові, економічні, соціальні й інші показники. Зазначимо, що автор, виділяючи саме ці групи показників, керується переконанням, що стратегічною метою існування будь-якої держави є забезпечення гідних умов життєдіяльності населення. Відповідно, всю сукупність показників, що акумулюються статистичними органами, запропоновано поділити

на групи, які б характеризували ті чи інші ключові аспекти життєдіяльності населення. При цьому фінансові показники – це показники впливу на фінансову сферу діяльності досліджуваної території (ціни і тарифи, співпраця з міжнародними фінансовими інституціями тощо). Економічними вважаються показники впливу на економічний сектор функціонування території (праця та заробітна плата, торгівля тощо). До соціальних показників належать ті, що відображають життєдіяльність соціуму (населення) території, а також пов'язані з забезпеченням останньої (чисельність, природний рух населення, освіта, культура, охорона здоров'я, соціальний захист тощо). І нарешті, інші показники містять невраховані у попередніх групах чинники функціонування фінансової системи території, що розглядається (навколишнє середовище, адміністративні правопорушення тощо). У кожній із виділених груп показники за пріоритетністю пропонується поділити на умовно-постійні, змінні, випадкові та експертні. При цьому умовно-постійні показники характеризуються відносною сталістю та низькою схильністю до змін із плином часу (тобто можливе їх прогнозування з високим рівнем точності). Змінні показники відображають поточний стан фінансової системи території та прогнозуються з низьким рівнем точності. Випадковими вважаються показники, що виникають несистематично, або ж невластиві для цієї території (вони взагалі не прогнозуються). Говорячи про експертні показники, слід вказати на можливість їх визначення лише за допомогою експертних оцінок (потреба в експертних показниках може виникати у зв'язку з неможливістю врахування іншим способом украй важливих для досліджуваної території факторів, що суттєво впливають на регіональну збалансованість). На нашу думку, найбільшу увагу варто приділяти змінним показникам кожної з груп, оскільки вони найточніше відображають поточний рівень збалансування фінансової системи, дозволяють простежувати динаміку зміни цього показника, а значить, сприятимуть вчасному та адекватному оцінюванню виявленого впливу на регіональну збалансованість.

З метою відповідного поділу на групи основних статистичних показників, що збирають на території регіонів України, перелік показників та характеристики виділених груп у межах представленної класифікації було надано експертам (викладачам фахових дисциплін Львівської державної фінансової академії). Після ґрунтовного аналізу експертних рекомендацій класифікація набула остаточного вигляду. Для прикладу наведемо деякі показники та сфери, що вони характеризують, для кожної із виділених груп:

1. Фінансові показники:

- умовно-постійні: бюджети сімей (доходи та витрати населення);
- змінні: ціни й тарифи;

- випадкові: співпраця з міжнародними фінансовими інституціями;
- експертні: рівень довіри населення до кредитних установ.

2. Економічні показники:

- умовно-постійні: праця та заробітна плата (стан умов праці зайнятих у галузях економіки), транспорт (залізничний транспорт незагального користування);
- змінні: праця та заробітна плата (оплата праці зайнятих в економіці, використання робочого часу та рух чисельності працівників у економіці), торгівля, платні послуги, основні макроекономічні показники, промисловість, сільське господарство і заготівлі (рільництво, тваринництво, рибне господарство, основні засоби та технічне оснащення, діяльність господарств, заготівлі), будівництво, транспорт (залізничний транспорт загального користування, повітряний транспорт, автомобільний транспорт, пасажирський електротранспорт, трубопровідний транспорт), зовнішньоекономічна діяльність;
- випадкові: інноваційна діяльність;
- експертні: рівень ризикованості економічних заходів.

3. Соціальні показники:

- умовно-постійні: населення (чисельність, природний рух населення);
- змінні: наука, житлові умови населення, комунальне господарство, освіта, культура, охорона здоров'я, соціальний захист;
- випадкові: населення (міграційний рух населення);
- експертні: рівень задоволення населення доходами.

4. Інші показники:

- умовно-постійні: навколишнє середовище;
- змінні: матеріальні та енергетичні ресурси, легалізовані об'єднання громадян;
- випадкові: адміністративні правопорушення;
- експертні: рівень отриманих моральних збитків у результаті стихійних лих.

Перед початком безпосереднього розрахунку необхідно також урахувати знак кожного з показників, оскільки вони можуть як позитивно, так і негативно впливати на остаточний рівень збалансованості. Зважаючи на запропоновану класифікацію та вартість збирання даних, найраціональніше досліджувати показники впливу на збалансованість за групами. Зокрема, позитивним впливом характеризується додатна динаміка за показниками чисельності населення, кількості зайнятих, обсягу вітчизняних та прямих іноземних інвестиційних вкладень, дебіторської заборгованості та грошових доходів населення. Водночас негативно впливає на збалансованість зростання показників чисельності зареєстрованих безробітних, кредиторської заборгованості, грошових витрат насе-

лення тощо. Як зазначалося вище, подібний поділ є лише рекомендованим і раціональним виключно на певний період часу для певної території.

Чинники впливу на загальнодержавну збалансованість можуть переглядатися залежно від зміни економічної ситуації в країні, зростання вартості збирання певних показників чи появи додаткових, непередбачених факторів, що суттєво впливають на існуючий рівень загальнодержавної збалансованості. Зазначимо, що серед сучасних форм інформаційного забезпечення оцінки впливу різнопланових чинників на регіональну збалансованість слід виділити саме ті, що безпосередньо характеризують кількісні та якісні фінансові потоки у регіоні. Це можуть бути звіти підприємств, матеріали одноразових чи суцільних обстежень, статистичні збірники. Вагомими формами інформаційного забезпечення вищезгаданої оцінки безперечно є засоби масової інформації (далі – ЗМІ) – радіо, телебачення, періодична преса: журнали, газети, вісники тощо та Інтернет, а також монографії, підручники, посібники та інші фахові джерела. Ще одним джерелом інформаційного забезпечення є усна інформація. Охарактеризуємо вказані форми інформаційного забезпечення детальніше.

Одне з перших місць серед форм інформаційного забезпечення посідають звіти підприємств. Дослідників впливу на регіональну збалансованість у першу чергу цікавлять ті форми звітності (місячні, квартальні, річні), в яких вони можуть простежити джерела створення, формування і рух потоків фінансових ресурсів на підприємстві протягом усього періоду його діяльності. Наступне важливе джерело інформаційного забезпечення – дані вибіркового (одноразового) чи суцільного обстеження, що повинні підтверджувати інформацію, надіслану підприємствами, фірмами, організаціями про їхній фінансовий стан, фінансові потоки. Маючи такі дані (результати вибірових обстежень), фінансовий менеджер залежно від обсягу інформації та поставленого перед ним завдання може розробити стратегію фінансової політики підприємства чи регіону.

Найпопулярнішими серед дослідників є різноманітні статистичні збірники, зокрема щорічне видання, в якому подана інформація про розвиток держави та регіонів, формування фінансових потоків тощо. Інколи для підтвердження розрахунків необхідно користуватися додатковими показниками, які слід отримувати (з огляду на достовірність) лише зі щорічного статистичного збірника.

Серед засобів масової інформації окремо виділимо радіо і телебачення. Ці два найпоширеніші види ЗМІ практично забезпечують потрібне поточне відстежування ознак появи нових факторів впливу на збалансованість, а отже, активно сприяють об'єктивному оцінюванню такого впливу. Важливими різновидами інформаційного забез-

печення є монографії, підручники та посібники. На особливу увагу в інформаційному забезпеченні заслуговує Інтернет, який нині набуває все більшого поширення. Так, у країнах Західної Європи за допомогою Інтернету платники податків заповнюють свої податкові декларації та надсилають їх до податкових інспекцій.

Складові інформаційного забезпечення оцінки впливу вищезгаданих чинників на величину збалансованості фінансової системи території, існуючих взаємозв'язків між ними та наявних сфер фінансової системи наведено на рис. 1.

У загальному вигляді рівень рівноваги (збалансованості) фінансової системи обчислюється за формулою:

$$\text{Рівень рівноваги (збалансованості) фінансової системи} = \frac{\text{Відносна узагальнена величина факторів позитивного впливу} - \text{Відносна узагальнена величина факторів негативного впливу}}{\text{Відносна узагальнена величина порівняльного показника}}.$$

Деталізовану методологію розрахунку показника збалансованості фінансової системи автором було представлено у періодичних виданнях [2; 4]. Визначаючи рівень збалансованості фінансової системи території загалом, необхідно додатково враховувати той факт, що насправді у динамічному середовищі стан ідеальної збалансованості (повної відповідності впливів позитивних та негативних чинників на фінансову систему) є майже недосяжним. Тобто можна вести мову про перебування вищезазначеного рівня у певних межах розбалансованості. Зазначимо, що ці межі не є сталими і можуть змінюватися залежно від об'єкта та періоду дослідження. Так, для західного регіону України межі розбалансованості наразі становлять від –5 до 5%, а для України в цілому – від –0,5 до 0,5%.

Результуючі рівні збалансованості фінансової системи для областей західного регіону України представлено на рис. 2 (розрахунки здійснено за даними [9]), де наочно відображено загальну тенденцію областей західного регіону України до негативного розбалансування. Як випливає з рисунка, графік набуває спадного характеру, починаючи з 2005 р., причому ситуація із року в рік лише загострюється. Отже, в найближчій перспективі варто звернути увагу на пошук джерел покриття наявних потреб розвитку зазначених областей. У випадку збереження виявлених тенденцій майбутні довготривалі короткотермінові прогнози щодо західного регіону України залишаться невтішними.

На нашу думку, необхідно виокремити поняття негативного та позитивного розбалансування (за яких величина збалансованості перетинає відповідно нижню чи верхню межу допустимої розбалансованості). Вважаємо, що оперативне та адекватне реагування з боку органів державного управління на кожне зі згаданих проявів дисбалансу приведе до загального покращання економічної ситуації в країні. Так, негативний дисбаланс фактично озна-

чає нестачу фінансових можливостей для розвитку певної території, а позитивний свідчить про неспроможність своєчасного розподілу та повного використання наявних можливостей. Ефективна

ліквідація позитивного дисбалансу сприятиме підвищенню рівня економічного розвитку території, а в іншому випадку можна вести мову про втрачені можливості.

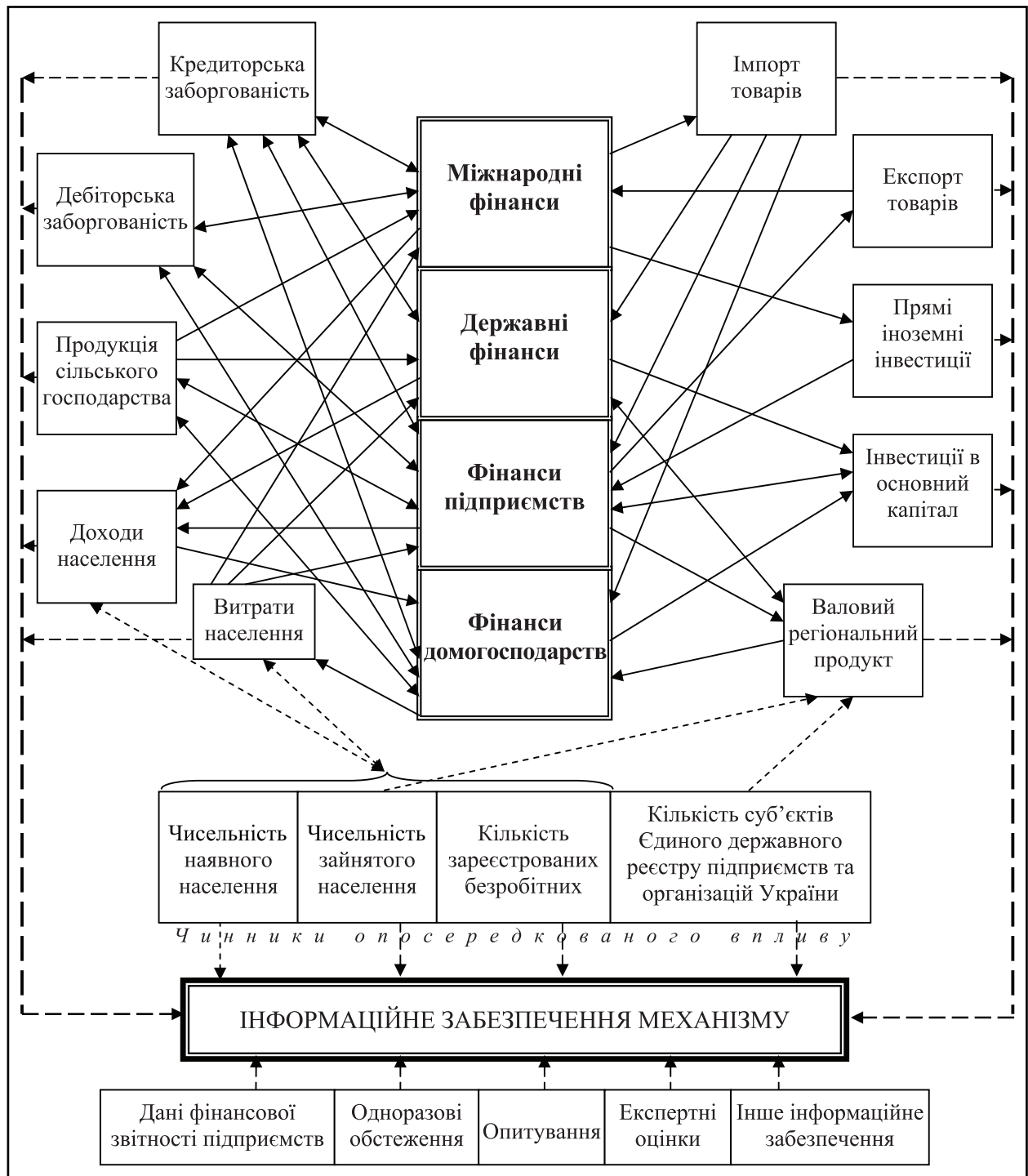

Рис. 1. Інформаційна складова механізму управління збалансованістю фінансової системи території

За результатами деталізації кожної з кривих рис. 2, приклад якої представлено на рис. 3, виявлено переважний вплив на характер збалансованості фінансової системи областей західного регіону України зовнішніх чинників. Йдеться про показники імпорту товарів та іноземних інвести-

ційних вкладень. Таким чином, саме коливання рівня зазначених факторів потребує від органів державного управління вжиття заходів з метою збалансування фінансової системи відповідної території.

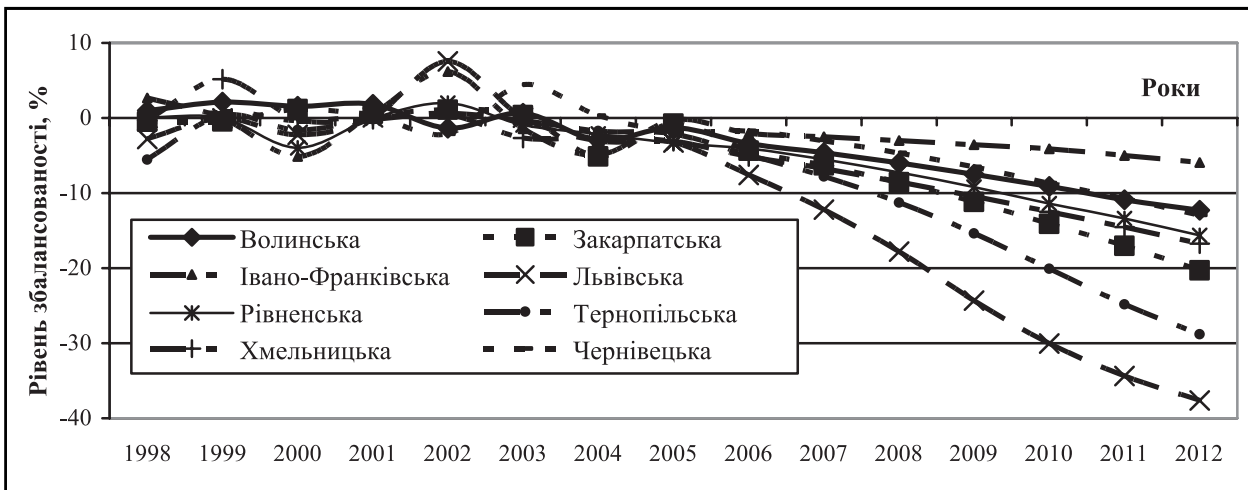

Рис. 2. Рівень збалансованості фінансової системи за областями західного регіону України

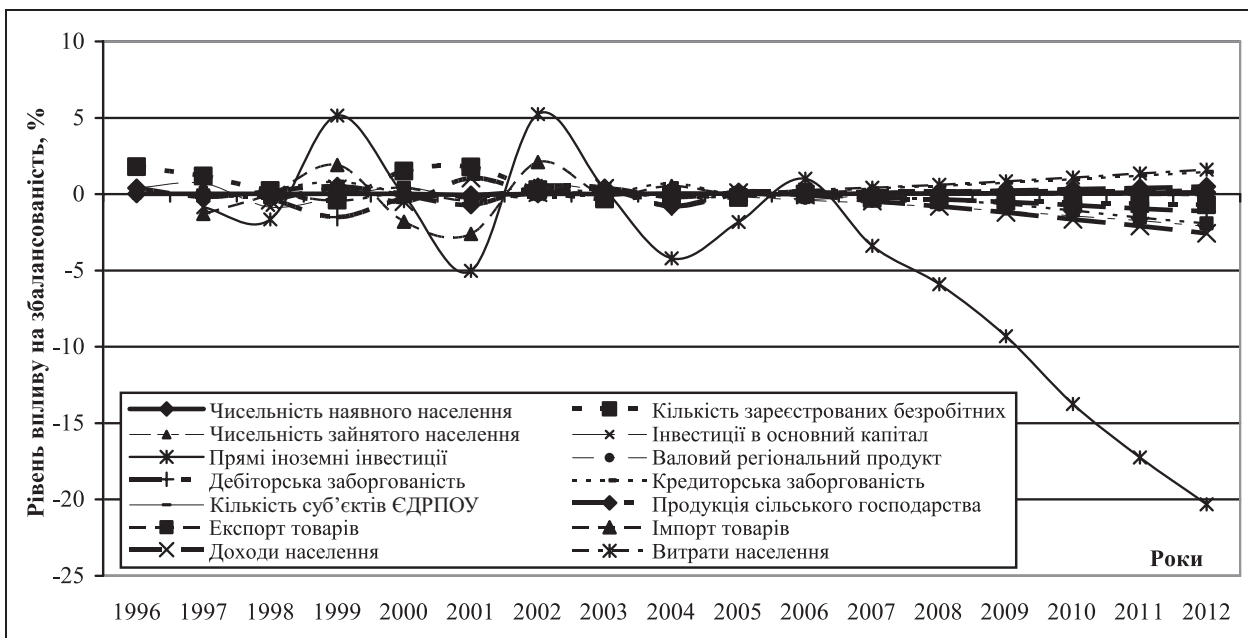

Рис. 3. Динаміка впливу групи досліджуваних показників на кінцевий результат збалансованості фінансової системи Львівської області

На загальнодержавному рівні залежність між показниками збалансованості фінансової системи України та обсягами надходжень до неї прямих іноземних інвестицій зображено на рис. 4.

Спостерігається така залежність: зі зростанням обсягу надходжень прямих іноземних інвестицій збільшується негативне розбалансування фінансової системи держави. Автор вважає подібну тенденцію результатом нераціонального використання інвестиційних вкладень, у результаті чого фінансова система відчуває зростаючу потребу в

ефективних засобах відновлення рівноваги. Обґрунтовано впливаючи на обсяги та напрями використання прямих іноземних інвестицій, можна буде отримати бажаний результат за короткий часовий проміжок у вигляді відновлення рівноважного стану фінансової системи кожного з регіонів та держави в цілому. В подальшому можна задіяти відповідні механізми забезпечення економічної стійкості регіонів та держави у точці досягнутої рівноваги.

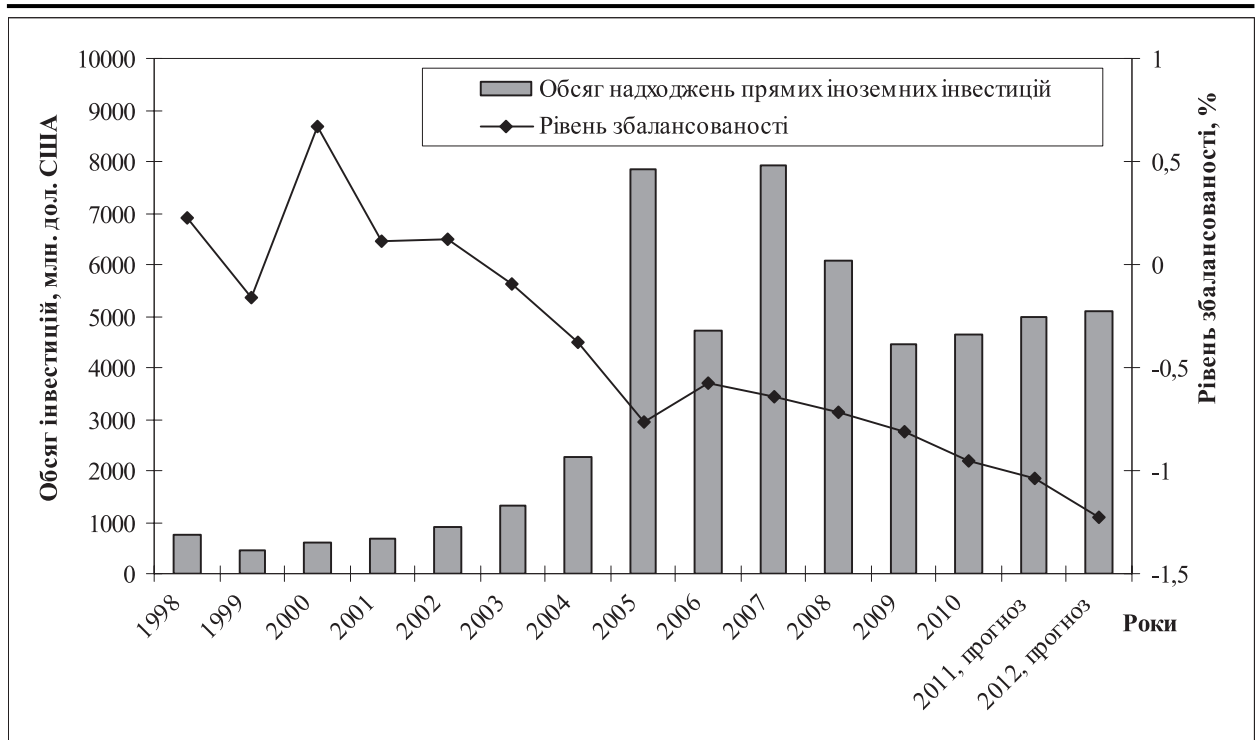

Рис. 4. Порівняльна динаміка величини збалансованості фінансової системи України та обсягу надходжень прямих іноземних інвестицій

Отже, оцінювання впливу інвестиційного чинника на збалансованість фінансової системи на регіональному рівні є досить складним та багатofакторним процесом, що потребує постійної скрупульозної роботи щодо оперативного й об'єктивного відстежування наслідків перебігу

інвестиційних процесів. Серед перспектив подальших розвідок у цьому напрямі слід назвати розробку переліку конкретних альтернативних заходів, здатних елімінувати негативний вплив інвестиційного фактора на збалансованість фінансової системи території в режимі реального часу.

Список використаних джерел

1. Борщевський В. В. Іноземні інвестиції як чинник регіонального розвитку / В. В. Борщевський // Фінанси України. – 2003. – № 10. – С. 108–117.
2. Герасименко О. В. Збалансованість фінансової системи: можливості досягнення та перспективи державного управління / О. В. Герасименко // Ефективність державного управління : зб. наук. праць Львівського РІДУ НАДУ при Президентіві України. – 2007. – Вип. 13. – С. 319–324.
3. Герасименко О. В. Механізм державного управління і оцінка збалансованості регіональної фінансової системи / О. В. Герасименко // Інноваційна економіка. – 2012. – № 3 (29). – С. 246–249.
4. Карпінський Б. А. Збалансованість фінансової системи території: механізм формування та державного управління / Б. А. Карпінський, О. В. Герасименко // Статистика України. – 2007. – № 4. – С. 99–104.
5. Карпінський Б. А. Фінансова система : [навч. посіб.] / Карпінський Б. А., Герасименко О. В. – [2-ге вид.]. – Львів : Магнолія Плюс, 2006. – 272 с.
6. Карпінський Б. А. Фінансово-інвестиційний словник : [навч. посіб.] / Карпінський Б. А., Герасименко О. В. – Львів : Магнолія Плюс, 2006. – 304 с.
7. Луніна І. О. Проблеми й перспективи розвитку системи державних фінансів в Україні / І. О. Луніна // Фінанси України. – 2010. – № 2. – С. 3–12.
8. Писаренко В. Правові аспекти формування фінансової системи місцевого самоврядування в Україні в контексті застосування міжнародних та європейських стандартів і врахування зарубіжного досвіду / В. Писаренко // Право України. – 2009. – № 11. – С. 207–211.
9. Сайт Держстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> – Назва з титул. екрана.
10. Фінансово-економічні механізми інноваційно-інвестиційного розвитку України : [кол. наук. моногр.] / [Кириченко О. А., Єрохін С. А., Герасименко О. В. та ін.] ; під наук. ред. О. А. Кириченко. – К. : Національна академія управління, 2008. – 252 с.

Статистичне прогнозування загального фонду видатків на охорону здоров'я Державного бюджету України на 2014 рік

Визначено необхідність дослідження показників Державного бюджету України. На основі виявлених тенденцій розвитку бюджетної системи держави проведено статистичне прогнозування. Показано, що моделі, побудовані за показниками обсягів видатків попередніх бюджетних періодів, уможливають визначення структури видатків на охорону здоров'я у 2014 році.

Ключові слова: Державний бюджет України, загальний фонд видатків, охорона здоров'я, прогнозування, екстраполяція.

У сучасних умовах розвитку економіки країни важливе місце посідає процес формування основних показників Державного бюджету України на наступні періоди, важливою складовою якого є прогнозування. Необхідність вивчення бюджетних процесів у русі та розвитку є одним із визначальних положень наукової методології. За допомогою спеціальних статистичних методів фахівці виявляють характер динаміки питомої ваги видатків на охорону здоров'я, оцінюють інтенсивність цих змін, передбачають подальший розвиток бюджетної системи країни.

З огляду на гостроту проблем соціальної сфери в Україні особливої актуальності набувають питання дослідження бюджетних видатків соціального спрямування. Видаткова частина Державного бюджету України сформована із загального та спеціального фондів. Загальний фонд державного бюджету призначений для фінансування загальних видатків, тобто тих, які не мають визначеного спрямування на конкретну мету. Водночас спеціальний фонд державного бюджету формується для забезпечення фінансовими ресурсами певної передбаченої мети. Таким чином, показник загального фонду видатків на охорону здоров'я показує частку витрат, що безпосередньо виділяються в загальній сумі видатків держбюджету на фінансування галузі, а питома вага спеціального фонду визначає обсяг видатків, отриманих від трансфертів із місцевих бюджетів, дотацій, субвенцій тощо, які спрямовуються в галузь транзитом через державний бюджет [1].

Згідно з Законом України "Про Державний бюджет України" (додаток 3 цього закону за будь-який рік, наприклад [2]), до загального фонду видатків на охорону здоров'я входять витрати на: керівництво та управління у сфері охорони здоров'я; фундаментальні дослідження у сфері профілактичної та клінічної медицини; прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням, фінансову підтримку підготовки наукових кадрів у сфері охорони здоров'я; стаціонарне медичне обслуговування; державний санітарно-епідеміологічний нагляд, дезінфекційні заходи, заходи з імунопрофілактики, транспланта-

ції органів, тканин, купівлю вакцин; організацію та регулювання діяльності медичних установ, їх капітальний ремонт, а також за багатьма іншими напрямками і медичними програмами галузі.

Для побудови прогнозів питомої ваги загального фонду видатків Держбюджету, зокрема на охорону здоров'я, пропонується застосувати статистичний метод екстраполяції [3]. Під прогнозуванням бюджетних процесів розуміють спосіб науково обґрунтованого передбачення основних напрямів розвитку бюджетної системи України або її окремих елементів. Це – важливий етап дослідження Державного бюджету України, необхідний для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо майбутніх значень відповідних показників. Слід зазначити, що питаннями статистичного прогнозування займаються такі вітчизняні науковці, як З. Бараник, А. Головач, А. Єріна, І. Манцуров та ін. Проблематика фінансування сфери охорони здоров'я розглядається у роботах Г. Астапової, С. Булгакової, А. Єпіфанова, В. Федосова тощо. Водночас, незважаючи на важливість цього питання, статистичне прогнозування питомої ваги загального фонду видатків на охорону здоров'я Державного бюджету України раніше у науковій літературі не проводилося.

Метою статті є прогнозування показника загального фонду видатків на охорону здоров'я Держбюджету України на 2014 рік на основі статистичного методу екстраполяції.

Підґрунтям наукового прогнозу в системі державного бюджетування є попередньо побудована модель бюджетного процесу, що надає спрощене, схематичне відображення реальності. На основі моделі здійснюється кількісна оцінка впливу найістотніших чинників на бюджетний розвиток. Водночас використання моделей дослідження стохастичних процесів для передбачення перспектив подальшого розвитку в умовах невизначеності забезпечує адекватність і надійність висновків, необхідних для прийняття ефективних управлінських рішень у сфері державного бюджетування.

Основними етапами розробки прогнозу значень бюджетних показників є:

1. Окреслення періоду (горизонту) прогнозу.

2. Добір і аналіз чинників, що впливають на формування, розподіл та використання держбюджету.

3. Кількісне оцінювання ступеня впливу цих чинників.

4. Моделювання процесу розвитку держбюджету.

5. Прогнозування бюджетних показників [4].

При цьому використовують такі методи прогнозування:

- метод експертних оцінок системи бюджетування, що базується на досвіді вчених-фінансистів, учених-статистиків і спеціалістів-практиків, які розробляють альтернативні оцінки і гіпотези, ідеї та концепції з визначенням способів їх реалізації;

- нормативний метод бюджетної статистики, що вказує на можливі способи та строки досягнення необхідного перспективного рівня бюджетних показників відповідно до цільових нормативів;

- інформаційно-статистичні методи дослідження Державного бюджету України:

- екстраполяція на основі числових рядів значень бюджетних показників;
- екстраполяція структур;
- економіко-математичне моделювання в системі державного бюджетування тощо.

Останні методи є найпоширенішими з огляду на ймовірнісну природу прогнозів бюджетних процесів. За допомогою рівняння тренду $y_t = f(t)$ описують тенденцію розвитку бюджетної системи України на основі рядів динаміки значень відповідних показників. Функціональний вигляд рівняння тренду відображає притаманний ряду характер динаміки [4]. При цьому перевага надається функціям, параметри яких характеризують абсолютну чи відносну швидкість розвитку, зокрема:

- лінійна: $y = a_0 + a_1 t$;
- парабола (крива другого порядку): $y = a_0 + a_1 t + a_2 t^2$;
- експонента: $y = a_0 \exp(a_1 t)$.

Параметр a_1 у лінійній функції відображає приріст, в експоненті – стабільний темп приросту; у параболі a_1 характеризує початковий абсолютний приріст, a_2 – прискорення. В усіх цих функціях t – порядковий номер бюджетного періоду, a_0 – рівень ряду бюджетних показників початкового (базисного) періоду.

Для визначення придатності рівнянь тренду використовують середню квадратичну похибку [5]:

$$S_\varepsilon = \sqrt{\frac{1}{n-m-1} \sum (Y_t^f - Y_t^c)^2}, \quad (1)$$

де n – кількість членів динамічного ряду бюджетних показників; m – кількість параметрів функції; Y_t^f – емпіричне (фактичне) значення бюджетного показника; Y_t^c – розрахункове (теоретичне) значення бюджетного показника, обчислене за рівнянням тренду.

Моделювання розвитку бюджетної системи передбачає якісну однорідність динамічного ряду статистичних показників Держбюджету України [6].

Зважаючи на характер ряду динаміки питомої ваги загального фонду видатків Державного бюджету України на охорону здоров'я, у процесі аналізу показник, що описується рівнянням $y_t = f(t) + e_t$, умовно поділяється на дві складові: тенденцію $f(t)$ і коливання e_t . Така умовна конструкція дозволяє, залежно від напрямку бюджетного дослідження, вивчати тенденцію, елімінуючи коливання, або аналізувати коливання, елімінуючи тенденцію. При прогнозуванні бюджетних показників обчислені значення різних елементів зведено в один кінцевий прогноз.

Необхідно підкреслити, що тренду властива невизначеність, передусім через похибки параметрів. Джерелом цих похибок є обмежена сукупність спостережень бюджетної системи України y_t , кожне з яких містить випадкову компоненту e_t . Випадкова компонента буде присутня і за межами динамічного ряду бюджетних показників, а отже, її необхідно враховувати. На практиці, як правило, визначають довірчі межі прогнозного рівня з певною ймовірністю $(1 - \alpha)$. Чим довший період передісторії, тим похибка менша, а збільшення бюджетного періоду упередження, навпаки, призводить до зростання похибки прогнозу відповідного показника.

Лінійний тренд $y = a_0 + a_1 t$ описує бюджетні процеси, що рівномірно змінюються у часі та мають стабільні абсолютні прирости. Вибір типу функції базується на результатах аналізу ланцюгових характеристик інтенсивності динаміки бюджетних показників (у цьому випадку – видатків на охорону здоров'я). На основі динамічного ряду вищезазначених показників можна стверджувати, що ланцюгові абсолютні прирости рівнів ряду видатків на охорону здоров'я практично стабільні, тому тенденцію можна описати лінійною функцією тренду. Як метод бюджетного прогнозування пропонується використати екстраполяцію тренду. Прогнозований рівень Y_{t+k}^c є функцією бази екстраполяції Y_t^c та періоду прогнозу k :

$$Y_{t+k}^c \pm t_{1-\alpha} \cdot S_p,$$

де $t_{1-\alpha}$ – довірчий коефіцієнт для ймовірності $p = 1 - \alpha$ (при $p = 0,683$ $t_{1-\alpha} = 1$, при $p = 0,954$ $t_{1-\alpha} = 2$, при $p = 0,997$ $t_{1-\alpha} = 3$); S_p – похибка прогнозу бюджетного показника, що залежить від середньої квадратичної похибки S_ε , довжини аналітичного ряду n та періоду прогнозу k :

$$S_p = S_\varepsilon \sqrt{1 + \frac{1}{n} + \frac{3(n+2k-1)^2}{n(n^2-1)}}. \quad (2)$$

Методи статистичного аналізу та прогнозування бюджетних показників доцільно використовувати на всіх рівнях обґрунтування управлінських рішень – від окремого напрямку (галузі) розподілу видатків до загального розподілу обсягу видатків Держбюджету України. Так, базою прогнозування

значень питомої ваги показників загального фонду видатків на охорону здоров'я держбюджету на наступні періоди є виявлення тенденцій бюджетної системи під впливом таких основних чинників:

- законодавчо визначені норми щодо функціонування галузі охорони здоров'я у державі;
- поточні показники видатків на охорону здоров'я;
- зміна значень питомої ваги загального фонду видатків у минулих періодах.

При цьому слід урахувати специфіку аналізованої галузі. Для відстеження процесу розподілу за фондами загального обсягу видатків Держбюджету України на охорону здоров'я треба досліджувати зміни обсягів загального фонду видатків, оскільки цей показник окреслює плановий обсяг вищезазначених видатків, а потім коригується на обсяги видатків спеціального фонду [7].

Довгострокові прогнози значень бюджетних показників у цілому й обсягів видатків на охорону здоров'я зокрема мають на меті моделювати струк-

туру бюджетної системи України на перспективу з урахуванням зміни відповідних показників для загального і спеціального фондів. У разі середньострокового прогнозування застосовуються методи екстраполяції та коефіцієнти еластичності, для довгострокових прогнозів – методи економіко-статистичного моделювання. Моделі, побудовані за даними щодо обсягів видатків попередніх бюджетних періодів, дають змогу визначити структуру видатків у розподілі за окремими галузями, у тому числі й на охорону здоров'я, тобто передбачити значення обсягів видатків у цьому напрямі в наступні бюджетні періоди, а також оцінити можливий грошовий фонд, що буде виділений на охорону здоров'я. Це є дуже важливим для системи управління галуззю [5].

Проведемо статистичне прогнозування питомої ваги показників загального фонду видатків на охорону здоров'я держбюджету у 2014 році з імовірністю 0,683 (табл. 1, за даними [2; 8–13]).

Таблиця 1

Зведена таблиця для розрахунку параметрів тренду і прогнозу частки загального фонду видатків Державного бюджету України на охорону здоров'я

Роки	Фактична частка, Y_t^f , %	t	t^2	$Y_t^f \cdot t$	Розрахункова частка, $Y_t^c = a_0 + a_1 t$, %	$Y_t^f - Y_t^c$	$(Y_t^f - Y_t^c)^2$
2005	73,75	1	1	73,75	75,75	-2,00	3,98
2006	74,76	2	4	149,52	76,39	-1,63	2,65
2007	80,03	3	9	240,09	77,03	3,00	8,99
2008	82,30	4	16	329,20	77,68	4,62	21,38
2009	75,08	5	25	375,40	78,32	-3,24	10,49
2010	79,70	6	36	478,20	78,96	0,74	0,54
2011	78,11	7	49	546,77	79,61	-1,50	2,24
Разом	x	28	140	2192,93	x	x	50,28

За методом найменших квадратів обраховуємо $a_0 = 75,10$; $a_1 = 0$. Побудоване рівняння тренду $Y_t^c = 75,10 + 0,64t$ свідчить про те, що середньорічний абсолютний приріст загального фонду видатків Держбюджету України на охорону здоров'я становить 0,64 в. п. На основі цього рівняння розрахуємо теоретичні значення досліджуваного показника за відповідні роки (див. табл. 1).

Визначимо середню квадратичну похибку трендової функції за формулою (1): $S_\varepsilon = 3,55$. Розрахуємо середню похибку апроксимації:

$$\bar{\varepsilon} = \frac{1}{n} \sum \left| \frac{Y_t^f - Y_t^c}{Y_t^c} \right| \cdot 100\% = 0,031\%.$$

Отримані результати свідчать про незначні відхилення теоретичних значень від фактичних, тому можна вважати, що лінійна функція адекватно описує тенденцію ряду показників питомої ваги загального фонду видатків Державного бюджету України на охорону здоров'я.

Екстраполяція тренду на 2014 рік. Слід зазначити, що принципова можливість екстрапо-

ляції ґрунтується на припущенні, що умови, які визначили тенденцію зміни питомої ваги загального фонду видатків держбюджету на охорону здоров'я у минулому, не зазнають істотних змін у майбутньому. Для трирічного горизонту прогнозу $t + k = 7 + 3 = 10$, а $Y_{2014}^c = 75,10 + 0,64 \cdot 10 = 81,54\%$.

Визначимо довірчий інтервал прогнозного рівня:

$$(Y_{t+k}^c - t_{1-\alpha} \cdot S_p) \leq Y_{np}^c \leq (Y_{t+k}^c + t_{1-\alpha} \cdot S_p)$$

Для цього розрахуємо похибку прогнозу питомої ваги загального фонду видатків Державного бюджету України на охорону здоров'я (S_p), скориставшись формулою (3): $S_p = 5,53$.

З імовірністю 0,683 квантиль розподілу Стюдента $t_{1-\alpha} = 1$. Звідси:

$$(81,54 - 1 \cdot 5,53) \leq Y_{np}^c \leq (81,54 + 1 \cdot 5,53);$$

$$(76,01) \leq Y_{np}^c \leq (87,07).$$

Отже, з ймовірністю 0,683 у 2014 році питома вага загального фонду видатків Державного бюджету України на охорону здоров'я буде знаходитися в межах від 76,01% до 87,07%.

Результати проведеного дослідження підтверджують необхідність і доцільність використання статистичного методу екстраполяції для аналізу системи державного бюджетування, що дає змогу

розробляти управлінські рішення з підвищення ефективності розподілу та використання видатків на охорону здоров'я Державного бюджету України у наступних бюджетних періодах.

Список використаних джерел

1. Єліфанов А. О. Бюджет України : [моногр.] : у 2 кн. / Єліфанов А. О., Д'яконова І. І., Сало І. В. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – 440 с.
2. Закон України “Про Державний бюджет України на 2011 рік” від 23.12.2010 р. № 2857 – VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2857-17>
3. Управління державним бюджетом України : [підруч.] / заг. ред. М. Я. Азарова. – К. : Міністерство фінансів України, 2010. – 816 с.
4. Статистичне забезпечення управління економікою. Прикладна статистика з використанням аналітичних можливостей програмного середовища Microsoft Excel : [навч. посіб.] / [Головач А. В., Захожай В. Б., Манцуров І. Г., Головач Н. А.]. – К. : КНЕУ, 2006. – 328 с.
5. Єріна А. М. Статистика : [підруч.] / Єріна А. М., Пальян З. О. – К. : КНЕУ, 2010. – 351 с.
6. Статистика ринків / [Манцуров І. Г., Бараник З. П., Головач А. В. та ін.] ; за заг. ред. І. Г. Манцура. – К. : КНЕУ, 2010. – 498 с.
7. Закон України “Про внесення змін до Бюджетного кодексу України та деяких інших законодавчих актів України” від 07.07.2011 р. № 3614-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3614-17>
8. Закон України “Про Державний бюджет України на 2005 рік” від 23.12.2004 р. № 2285-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2285-15>
9. Закон України “Про Державний бюджет України на 2006 рік” від 20.12.2005 р. № 3235-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3235-15>
10. Закон України “Про Державний бюджет України на 2007 рік” від 19.12.2006 р. № 489-V [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/489-16>
11. Закон України “Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України” від 28.12.2007 р. № 107-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/107-17>
12. Закон України “Про Державний бюджет України на 2009 рік” від 26.12.2008 р. № 835-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=835-17>
13. Закон України “Про Державний бюджет України на 2010 рік” від 27.04.2010 р. № 2154-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2154-17>

УДК 378.147:331

С. О. Матковський,
кандидат економічних наук,
професор кафедри;
О. С. Гринькевич,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри;

Львівський національний університет імені Івана Франка

Статистична підготовка фахівців у вищій школі: актуальні питання ефективності та розвитку

Узагальнено та систематизовано основні проблеми статистичної підготовки фахівців у вищій школі. Сформульовано рекомендації щодо їх вирішення. За мету вивчення дисципліни “Статистика” визначено підвищення фахових компетенцій студентів на рівні статистичної грамотності, міркування та мислення. На засадах комплексного підходу окреслено вимоги до формування дидактичних засобів та матеріалів.

Ключові слова: статистична підготовка, компетенції, комплексний підхід, статистична грамотність, статистичне міркування, мислення, методика, дидактичні матеріали.

Розвиток статистичної науки і практики визначається комплексом чинників внутрішнього і зовнішнього середовища її функціонування. Зо-

внішні чинники пов'язані з динамікою та якісними змінами у традиційних та появою нових соціокультурних, економічних, політичних явищ глобалізованого суспільства, кількісну оцінку, ана-

© С. О. Матковський, О. С. Гринькевич, 2012

ліз і прогнозування яких покликана забезпечувати статистика. Зростаючі можливості та потреби різних категорій користувачів у доступі до статистичних даних та обміні ними, підвищення інформаційної культури населення загалом ставлять перед статистикою нові завдання щодо менеджменту та маркетингу на ринку інформаційних послуг.

Серед внутрішніх чинників розвитку статистики провідне місце, на нашу думку, належить фаховому рівню людських ресурсів. Саме від рівня спеціальних компетенцій керівників, професіоналів та фахівців у галузі статистичної науки і практики залежить якість статистичної інформації, а відповідно – прийнятих на її основі управлінських рішень. У формуванні цих компетенцій основна роль належить вищій школі, а саме: підготовці фахівців у галузі прикладної статистики та за іншими напрямками економіки і менеджменту у сфері статистичної освіти.

За останні роки відбулися суттєві зміни у структурі, змісті та обсягах підготовки фахівців у вищій школі. З 1996 року в Україні розпочалася підготовка кадрів з прикладної статистики (попередня назва спеціальності – “Економічна статистика”), яку наразі здійснюють вищі навчальні заклади (далі – ВНЗ) практично в усіх регіонах України (Донецький національний університет, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Національна академія статистики, обліку та аудиту, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, Луцький національний технічний університет, Львівський національний університет імені Івана Франка, Одеський державний економічний університет, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Харківський національний економічний університет, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, перелік складено за даними Інформаційної системи “Конкурс”). Серед ВНЗ I–II рівнів акредитації значний досвід підготовки фахівців з прикладної статистики має Самбірський технікум економіки та інформатики, на базі якого з 1945 року здійснюється підготовка кадрів для органів державної статистики всієї України.

Сучасна структура підготовки фахівців зі статистики розширюється за рахунок введення додаткових спеціалізацій “економіст-бухгалтер”, “економіст-демограф”, магістерських програм з орієнтацією на розвиток професійних компетенцій у галузі аналізу, моделювання та прогнозування соціально-економічних процесів. Разом з тим, скорочення наборів до вітчизняних вищих навчальних закладів за спеціальністю “Прикладна статистика” свідчить про зменшення популярності зазначеного напрямку підготовки. Причиною цього є не лише негативний вплив демографічного чинника. Спілкування з батьками та абітурієнтами

під час роботи приймальної комісії у нашому навчальному закладі приводить до висновку, що однією з причин невисокої популярності статистики є “ринкова непривабливість” назви спеціальності.

Негативною тенденцією стає суттєве зменшення обсягу аудиторних годин зі статистики у навчальних планах підготовки фахівців з економіки та менеджменту. Значною мірою це відбувається за рахунок нових курсів, які часто дублюють один одного і, на жаль, не сприяють формуванню у студентів основних професійних компетенцій. У тих ВНЗ, де працюють кафедри статистики, поглиблення статистичної освіти та культури майбутніх фахівців за напрямками “Економіка підприємства”, “Облік і аудит”, “Фінанси”, “Економічна теорія” забезпечується за рахунок вивчення таких дисциплін, як “Економічна статистика”, “Статистика підприємств”, “Статистика фінансів”, “Система національних рахунків”, однак це є швидше винятком, аніж правилом. Вибір зазначених курсів для кожного з напрямів залежить від сфери майбутньої професійної діяльності та функціональних обов’язків фахівців.

Узагальнення та систематизація проблем статистичної підготовки економістів і менеджерів у ВНЗ, у тому числі фахівців у галузі “Прикладна статистика”, дає підстави для такого групування:

- проблеми розробки нового покоління стандартів вищої освіти у галузі статистики (насамперед, освітньо-кваліфікаційна характеристика та освітньо-професійна програма підготовки) з урахуванням компетентнісного підходу у навчанні, використання сучасних інформаційних технологій, зближення змісту та форм підготовки фахівців зі статистики в Україні та у провідних ВНЗ Європи і світу;

- проблеми забезпечення ринкової привабливості існуючої назви напряму підготовки і спеціальності “Прикладна статистика”, а також розробки нових спеціалізацій, магістерських програм, актуальних і конкурентних для сучасного та майбутнього ринку праці України;

- проблеми працевлаштування бакалаврів, спеціалістів і магістрів з прикладної статистики, у тому числі шляхом цільового замовлення на підготовку таких фахівців для органів державної статистики, інформаційно-аналітичних підрозділів органів державного управління та місцевого самоврядування;

- методичні проблеми викладання загальної теорії статистики та її галузей для студентів різних економічних та управлінських спеціальностей, використання інноваційних методик, комплексних засобів діагностики, модульних технологій та відповідних їм дидактичних матеріалів.

Окреслені вище та ряд інших проблем якості та конкурентоспроможності статистичної підготовки у багатьох країнах світу наразі активно обговорюються на сторінках міжнародних і національних

фахових видань у галузі статистики. Міжнародна асоціація зі статистичної освіти (International Association for Statistical Education, IASE) декларує, що в сучасних умовах завданням статистичної освіти є підготовка не лише висококваліфікованих економістів-статистиків, але й споживачів статистичної інформації [1]. На сторінках російського науково-інформаційного журналу “Вопросы статистики” у рубриці “Наука и образование” практично у кожному номері піднімаються актуальні питання розробки інноваційних освітніх програм статистичної підготовки, викладання статистики для різних економічних спеціальностей у класичних університетах та галузевих ВНЗ [2–6], використання нових наукових знань у програмах навчальних дисциплін зі статистики загалом та її галузей.

В аналогічних вітчизняних виданнях таких публікацій украй мало. Так, С. Герасименко й О. Чуприна окреслюють актуальні для української статистичної освіти проблеми та вказують, що їх вирішення потребує значно більшої уваги статистиків-науковців, освітян і практиків [7].

Ураховуючи багатогранність проблем статистичної освіти, за мету статті автори визначили узагальнення теоретичних підходів і практичного досвіду щодо розробки дидактичних матеріалів з вивчення дисципліни “Статистика” студентами економічних та управлінських спеціальностей. Основним завданням є формулювання практичних рекомендацій з удосконалення навчальних матеріалів, методик і технологій статистичної підготовки фахівців з економіки та менеджменту.

За останні роки у науковій та науково-методичній літературі все більше уваги приділяється проблемам якості підготовки дидактичних матеріалів у вищій школі, орієнтованих на результати навчання у вигляді системи компетенцій. Компетенції – це очікувані й вимірювані конкретні досягнення, які визначають, що буде здатний робити випускник після завершення опанування всієї або частини освітньої програми [8]. Компетентнісний підхід у навчанні передбачає формування системи загальних і спеціальних компетенцій. Перші пов’язані з універсальними знаннями, вміннями та навиками, якими має володіти фахівець будь-якої спеціальності. До таких компетенцій належать системність та аналітичність мислення, здатність знаходити рішення у нестандартних ситуаціях, критично оцінювати набутий досвід у мінливих умовах. Спеціальні компетенції пов’язані зі сферою майбутньої професійної діяльності студента і формуються в процесі вивчення кожної з дисциплін програми підготовки фахівця у вищій школі. Особливе місце у підготовці майбутніх економістів і менеджерів належить курсу “Статистика”. За рахунок саме цієї дисципліни формується комплекс як загальних, так і спеціальних компетенцій, пов’язаних з умінням оцінювати, аналізувати та

прогнозувати різноманітні масові явища суспільного життя.

Розвитком компетентнісного підходу у статистичній освіті можна вважати ініціативу міжнародних організацій у галузі статистики щодо використання для позначення і розмежування рівнів статистичної освіти таких понять, як “статистична грамотність” (statistical literacy), “статистичне міркування” (statistical reasoning), “статистичне мислення” (statistical thinking) [1; 3; 9].

Статистична грамотність означає розуміння та використання основних статистичних понять і методів статистики. Основи такої грамотності в окремих країнах світу (Швеція, Литва, Латвія, Естонія, Канада) формуються відповідно до національних освітніх стандартів ще у шкільних курсах статистики. Статистичне міркування і судження є вищими рівнями статистичної освіти та передбачають уміння пояснити статистичні закономірності й виявити у них взаємозв’язки, а також розуміння всього процесу статистичного дослідження і залежності його результатів від обраних цілей та методик. Очевидно, що основні прийоми статистичного міркування та мислення можуть формуватися в результаті послідовного й комплексного застосування різних дидактичних матеріалів і методик навчання, а їх обсяг залежатиме від профілю та рівня підготовки.

Комплексний підхід до формування дидактичних матеріалів передбачає, насамперед, відповідність їх змісту та структури навчальним цілям і завданням відповідної дисципліни. Метою вивчення курсу “Статистика” є набуття компетенцій, пов’язаних з володінням і грамотним використанням понять та інструментів збирання, обробки, аналізу та прогнозування інформації про розвиток масових явищ і процесів різних сфер суспільного життя.

Вивчення дисципліни передбачає формування та розвиток у студентів:

- знань про різноманітні джерела статистичної інформації у галузі економіки та соціальної сфери, а також способи її отримання;
- знань суті та принципів побудови основних статистичних показників оцінки й аналізу соціальних та економічних явищ і процесів суспільного життя;
- умінь користуватися розробленими у статистиці методами збирання, обробки та аналізу даних;
- умінь застосовувати інформаційні, зокрема комп’ютерні, технології збирання, обробки та аналізу даних;
- навиків грамотного використання системи статистичних показників і класифікацій у роботі з офіційною статистичною інформацією;
- інформаційної культури у процесі аналітичної роботи.

Отже, при розробці дидактичних засобів і матеріалів для формування й діагностики компетенцій зі статистики важливо враховувати визначені вище освітню мету та завдання. Наступною важливою умовою є необхідність урахування кредитно-модульної організації навчального процесу. Успішне оволодіння професійними компетенціями у

частині збирання, обробки й аналізу інформації можливе за рахунок виконання різних видів навчальної та наукової роботи, у тому числі на індивідуальній, самостійній основі. Організаційну структуру навчальної дисципліни “Статистика” в умовах реалізації кредитно-модульної системи навчання подано у табл. 1.

Таблиця 1

Організаційна структура навчальної дисципліни “Статистика” за модульною системою

Модуль	Види робіт та контролю
I Аудиторна робота	Усне бліц-опитування Письмове опитування (диктант) Виступ за результатами індивідуальної самостійної роботи у формі аналітичної роботи, реферату, дайджесту Тестування Розв’язування практичних завдань Контрольні заходи (модульний та підсумковий контроль)
II, III Самостійна, індивідуальна робота	Підготовка до практичних і семінарських занять Виконання індивідуальних розрахункових завдань Виконання групових та індивідуальних робіт у формі планів спеціальних статистичних спостережень, їх проведення та підготовка звітів
IV Самостійна наукова, пошуково-аналітична робота	Підготовка рефератів, дайджестів, аналітичних робіт Участь у наукових заходах (семінарах, конференціях), конкурсах наукових робіт

Основні цілі та завдання вивчення дисципліни “Статистика”, механізми поєднання для їх реалізації аудиторної та самостійної роботи студентів визначають відповідний комплекс дидактичних засобів і матеріалів, що були використані авторами у розробці навчального практикуму зі статистики [10]. Його зміст і структура зумовлені також відповідними компетенціями, що необхідно сформулювати за результатами такого вивчення (табл. 2).

Підготовлений на основі окреслених вище методичних підходів практикум покликаний забезпечити ефективне оволодіння студентами статистичних методів оцінки й аналізу масових суспільних явищ шляхом виконання тестових, практичних, індивідуальних розрахункових завдань різних типів, пошуково-аналітичної та наукової роботи. Тестові та практичні завдання з кожного змістового модуля у практикумі розподілені за рівнями складності й передбачають різний обсяг, глибину знань і витрати часу для їх виконання. Основна дидактична мета цього виду завдань – формування та контроль рівня засвоєння основних понять, статистичних методів і показників у межах відповідного змістового модуля курсу. Важливе значення при цьому має методика застосування тестових технологій. З метою забезпечення зворотного зв’язку з аудиторією студенти самі можуть перевіряти правильність виконання тестів, з’ясовувати й аналізувати свої помилки. Для реалізації тестових технологій на цьому етапі важливо використовувати порівняно невелику кількість тестів і ставити

за мету не лише оцінити знання, але й здійснити аналіз типових помилок.

У розвитку знань понятійного апарату, особливо їх комплексного засвоєння, ефективною виявилася практика використання навчальних кросвордів. На завершальному етапі вивчення дисципліни “Статистика”, на нашу думку, студентам доцільно не лише розв’язувати готові навчальні кросворди, але й складати їх самостійно у групах. Такий методичний прийом значною мірою активізує навчальний процес, формує систему понять і категорій у конкретній навчальній моделі.

Основна навчальна мета індивідуальних розрахункових завдань – забезпечити розуміння взаємозв’язку методів і показників статистичного дослідження та сформувати вміння їх комплексно використовувати на індивідуальній основі. Таким чином, мова йде про розвиток статистичного міркування та мислення. Наприклад, кожному студенту пропонується база первинних даних про певні одиниці (підприємства, працівники, продукти тощо), що розглядаються як статистична сукупність. Індивідуальні завдання передбачають комплексне вивчення цієї сукупності, а саме: побудову та графічне представлення розподілів одиниць за різними ознаками, формування вибірки й оцінку на її основі невідомих параметрів генеральної сукупності, обчислення відповідних похибок вибірки, перевірку наявності та щільності взаємозв’язку між окремими ознаками розподілів.

Таблиця 2

Характеристика цілей, дидактичних засобів і матеріалів у вивченні навчальної дисципліни “Статистика”

Ціль	Дидактичні засоби досягнення	Дидактичні матеріали
Формування і розвиток статистичної грамотності		
Засвоєння основних понять і термінів	Усне бліц-опитування Письмові статистичні диктанти Тестування Розв’язування кросвордів	Контрольні запитання Тестові завдання 1-го рівня складності Термінологічні кросворди (на завершальному етапі вивчення курсу)

Ціль	Дидактичні засоби досягнення	Дидактичні матеріали
Розвиток навиків застосування статистичних методів збирання інформації	Складання плану спеціального статистичного спостереження на задану тематику Розробка анкети та її апробація	Тематика спеціальних статистичних спостережень
Засвоєння методики розрахунку статистичних показників, їх основних властивостей	Усне бліц-опитування Тестування Розв'язування практичних завдань у межах певного змістового модуля	Контрольні запитання Тестові завдання 2-го рівня складності Практичні завдання
Розвиток навиків використання статистичних методів обробки та аналізу даних на конкретних прикладах	Розв'язування практичних завдань у межах певного змістового модуля	Комплексні практичні завдання у межах певного змістового модуля
Розвиток статистичної грамотності та формування навиків статистичного міркування і мислення		
Розвиток навиків самостійного та комплексного застосування різних груп статистичних методів обробки та аналізу даних	Виконання індивідуальних розрахункових робіт наскрізного характеру	Завдання для індивідуальних розрахункових робіт наскрізного характеру
Формування умінь самостійного вивчення окремих питань статистичної науки і практики проблемного характеру	Написання рефератів, дайджестів	Тематика рефератів, дайджестів
Формування навиків застосування статистичних методів і показників в аналізі конкретного суспільного явища	Написання аналітичної роботи з використанням офіційних статистичних видань та електронних ресурсів	Тематика аналітичних робіт

Науково-дослідна робота студентів з курсу “Статистика” має передбачати поглиблене вивчення окремих питань розвитку статистичної науки та практики, зокрема в оцінюванні нових соціально-економічних явищ і процесів, розробці та використанні сучасних статистичних продуктів. Прикладний характер наукової праці має забезпечити виконання студентами аналітичних робіт, основна мета яких – виявлення та кількісна оцінка закономірностей структури, динаміки, взаємозв'язків у вивченні конкретних суспільних явищ на основі використання статистичних методів і показників. З позиції мотивації до виконання цього виду робіт важливо, щоб визначені викладачем об'єкти дослідження відповідали сфері майбутньої професійної діяльності студентів, а самі роботи базувалися на використанні різноманітних статистичних продуктів – друкованих видань органів державної статистики України, електронних банків статистичних даних, розміщених на офіційних сайтах як вітчизняних, так і міжнародних статистичних організацій, національних статистичних служб інших країн тощо.

Підсумовуючи результати узагальнення та критичного переосмислення проблем подальшого розвитку та вдосконалення статистичної підготовки фахівців у вищій школі, важливо зробити такі висновки:

1. Прискорений розвиток в Україні та світі організацій, основним ресурсом яких є інформація та знання, потребує фахівців, які володіють високим рівнем компетенцій у галузі збирання, обробки, аналізу та прогнозування інформації. Статистика у вищій школі була і залишається саме тією дисципліною, що формує такі компетенції. У цьому контексті з урахуванням сучасних вимог ринку праці важливо забезпечити не лише високу якість статистичної підготовки фахівців різних спеціальностей, але й зберегти та посилити ринкову конкурентоспроможність випускників спеціальності

“Прикладна статистика”. На нашу думку, кафедри статистики у вищих навчальних закладах мають стати базовими у реалізації магістерських програм з підготовки аналітиків, фахівців у галузі інформаційно-аналітичних систем в економіці та управлінні. Актуальним залишається й питання привабливості назви спеціальності на ринку освітніх послуг України. Як варіант для обговорення пропонуємо назву “Інформаційна економіка і статистика”.

2. Розвитку аналітичних здібностей та інформаційної культури фахівців з економіки і менеджменту суттєво сприятиме, на нашу думку, збільшення кількості кредитів зі статистичної підготовки шляхом виділення у навчальній дисципліні “Статистика” двох базових залікових модулів: Статистика-1 (Теорія статистики) і Статистика-2 (Соціально-економічна статистика). Зауважимо, що зміст другого залікового модуля має обов'язково враховувати специфіку напряму підготовки, а відповідно – сферу майбутньої професійної діяльності фахівця. Наприклад, для спеціальностей “Економіка підприємства”, “Облік і аудит” важливими є змістові модулі економічної статистики, статистики підприємств, для майбутніх фінансистів – модулі зі статистики фінансів тощо.

3. Ефективність статистичної підготовки фахівців залежить як від змістової (Що читають?), так і від організаційно-методичної складової, відповідних дидактичних матеріалів і технічних засобів (Як і за допомогою чого?). Зважаючи на це, зміст, структура та обсяг навчальних розробок зі статистики мають базуватися на попередньо визначених спеціальних компетенціях фахівця у галузі збирання, обробки й аналізу інформації. Такі компетенції повинні враховувати не лише володіння відповідними статистичними методами, але й уміння їх застосовувати під час навчання у вивченні конкретних об'єктів – явищ і процесів

майбутньої сфери професійної діяльності. Можливості використання сучасних інформаційних технологій значною мірою мають сприяти вивільненню частини аудиторного часу для підвищення рівня компетенцій студентів у галузі не лише кількісного оцінювання, але й комплексного якісного аналізу масових явищ у їх взаємозв'язку і взаємозалежності.

4. Якість та ефективність формування компетенцій зі статистики значною мірою залежить від методів навчання на різних етапах вивчення дисципліни. Важливо не переоцінювати роль тестових технологій, що здебільшого орієнтовані на репродуктивний тип мислення й оперативний контроль сукупності набутих знань і навиків щодо вирішення завдань стандартного характеру. Нагромадження сукупності таких знань та навиків є важливим на початкових етапах навчання, а на рубіжних і підсумкових необхідно використовувати модульні технології, відповідні комплексні

завдання, що дають змогу сформувати у студента комплексне уявлення про можливості статистичних методів дослідження об'єктів, реалізувати ці методи на практиці.

5. З метою підвищення якості статистичної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах та вивчення доцільності формування основ такої підготовки ще у середній школі пропонуємо розширити тематику публікацій науково-інформаційного журналу "Статистика України" шляхом введення спеціальної рубрики, присвяченої науково-методичним проблемам розвитку статистичної освіти в Україні. Сподіваємось, що публікації науково-педагогічних працівників кафедр статистики, професіоналів, усіх небайдужих до майбутнього статистичної підготовки сприятимуть розробці нового покоління стандартів вищої освіти у галузі статистики та загалом – якості й конкурентоспроможності фахівців зі статистики на ринку праці України.

Список використаних джерел

1. Official site of International Association for Statistical Education (IASE) [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.stat.auckland.ac.nz/~iase/> – Screen title.
2. Гохберг Л. М. Статистика в Государственном университете – Высшей школе экономики: развитие образовательного и научного направлений / Л. М. Гохберг, В. С. Мхитарян // Вопросы статистики. – 2008. – № 10. – С. 74–81.
3. Громыко Г. Л. К вопросу о формировании инновационных образовательных программ статистической подготовки экономистов / Г. Л. Громыко, И. Н. Матюхина, И. В. Тимофеев // Вопросы статистики. – 2010. – № 6. – С. 67–72.
4. Елисеева И. И. От чего планируем отказаться / И. И. Елисеева // Вопросы статистики. – 2007. – № 1. – С. 54–55.
5. Рафикова Н. Т. Некоторые вопросы преподавания статистики для экономических специальностей в аграрных вузах / Н. Т. Рафикова, Р. Р. Бакирова // Вопросы статистики. – 2010. – № 6. – С. 72–75.
6. Юзбашев М. М. Проблема включения новых научных достижений в учебные курсы статистических дисциплин / М. М. Юзбашев // Вопросы статистики. – 2007. – № 1. – С. 55–58.
7. Герасименко С. С. Статистика для нестатистиків: навчання без страху / С. С. Герасименко, О. А. Чуприна // Статистика України. – 2009. – № 4. – С. 4–7.
8. Головенкін В. П. Компетентнісний підхід – нова парадигма вищої освіти / В. П. Головенкін // Болонський процес: стан і перспективи розвитку вищої освіти в Україні : зб. тез доповідей IX всеукр. наук.-метод. конф. (Київ, 18–19 листоп. 2010 р.) / М-во освіти і науки України, НТУУ "Київ. політехн. ін-т", Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : НТУУ "КПІ", 2010. – Ч. 1. – С. 46–48.
9. Васечко О. О. Статистичне мислення і суспільство / О. О. Васечко // Статистика України. – 2008. – № 4. – С. 4–7.
10. Статистика: практикум : [навч. посіб.] / [Матковський С. О., Гальків Л. І., Гринькевич О. С., Сорочак О. З.]. – Львів : Новий світ-2000, 2011. – 140 с.

Абсолютні статистичні показники: історичні та теоретичні аспекти. Частина 2. Розвиток теорії абсолютних статистичних показників

Розглянуто історію зародження і формування основних понять щодо абсолютних статистичних показників. Критично проаналізовано та методологічно узагальнено наявні у статистичній літературі визначення абсолютних статистичних показників, їх основні одиниці вимірювання і класифікації.

Ключові слова: статистичні спостереження, статистичні дані, абсолютні статистичні величини, відносні статистичні величини, середні статистичні величини.

Новий підхід до дослідження теоретичних і прикладних питань абсолютних статистичних показників запропоновано у працях доктора економічних наук, професора, завідувача кафедри статистики Всесоюзного заочного фінансово-економічного інституту М. Ряузова (1907–1989 рр.). У його навчальному посібнику “Банківська статистика” (перше видання датоване 1956 р. [1], друге – 1961 р. [2]) розділ “Середні та відносні величини” містить окремий параграф “Поняття про узагальнюючі показники”, де поняття абсолютних статистичних величин уперше розглядається в контексті системи узагальнюючих статистичних показників, до якої автор включає абсолютні, відносні та середні величини. Вчений зазначає, що показники, якими статистика характеризує сукупності фактів у цілому або за групами, називаються *узагальнюючим показниками*. Вони мають вид абсолютних, середніх і відносних величин. Первісним видом є *абсолютні* величини, що характеризують розміри досліджуваних явищ, а також обсяги кількісних ознак. На основі абсолютних величин обчислюються середні та відносні величини (курсив М. Р.) [1, с. 47]. У другому параграфі цього розділу “Значення абсолютних статистичних величин” розкривається значення і роль абсолютних величин у статистиці, зокрема наголошується, що багато статистичних показників, які характеризують економіку та культуру будь-якої держави, виражаються в абсолютних величинах [1, с. 48].

Таким чином, у зазначеній роботі автор не дає повного і розгорнутого визначення поняття “абсолютні статистичні величини”. Разом з тим, він розкриває їхню сутність шляхом визначення їх характерних особливостей. М. Ряузов зазначає, що в системі зведених показників значне місце займають сумарні показники обсягу або розмірів суспільних явищ. Науковець уточнює, що статистичні абсолютні показники – завжди іменовані числа: вони виражають розміри якісно визначених суспільних явищ у притаманних їм одиницях вимірювання, які можуть бути натуральними або грошовими. Натуральні одиниці вимірювання можуть бути *простими* і *складними* (наприклад, перерахунок натурального палива в умовне, питома теплота згоряння якого становить 7000 ккал/кг, тракторів – в умовні 15-сильні, вагонів – в умовні двовісні та ін.) (курсив М. Р.) [1, с. 49]. Однак

варто зазначити, що таке трактування поняття “складні” не відповідає змісту наведених прикладів, які стосуються умовно-натуральних одиниць вимірювання.

Розробка теоретичних і прикладних питань щодо абсолютних статистичних величин була продовжена М. Ряузовим у навчальному посібнику “Узагальнюючі показники у статистиці”, опублікованому в 1961 р. [3], та в підручнику “Загальна теорія статистики”, що витримав чотири видання у період 1963–1984 рр. [3–7]. У цих працях автор розглядає абсолютні статистичні величини як одну зі складових системи статистичних показників і вносить певні зміни та доповнення в їх тлумачення.

Поряд із виокремленням у складі абсолютних статистичних величин показників чисельності сукупності й об’єму ознак, про які йшлося в попередніх виданнях, у навчальному посібнику “Узагальнюючі показники у статистиці” М. Ряузов доповнив класифікацію абсолютних статистичних величин. Він зазначив, що абсолютні статистичні величини вимірюють рівні, які характеризують: 1) *стан явищ на певний момент*; 2) *зміну стану або підсумки функціонування за певний період*. Такий поділ абсолютних статистичних величин за типом досліджуваних явищ покладено в основу класифікації динамічних рядів у статистиці на ряди моментні та ряди інтервальні (курсив М. Р.) [3, с. 6].

Замість наведеного в попередніх виданнях поділу натуральних одиниць вимірювання на прості й складні пропонується розрізняти прості та складені, наприклад: потужність електродвигунів вимірюється в кіловатах, а кількість спожитої ними електроенергії – у складених одиницях (кіловат-годинах), перевезення вантажів (обсяг роботи транспорту) – у тонно-кілометрах тощо. Крім того, автор указує, що в статистиці поряд з натуральними та грошовими одиницями вимірювання застосовуються умовні одиниці вимірювання, ілюструючи це на прикладі методики перерахунку фізичних тракторів і продукції консервного заводу в умовні одиниці вимірювання. М. Ряузов також зазначає, що крім абсолютних показників, отриманих у результаті зведення статистичних даних, у статистиці застосовуються абсолютні показники, визначені розрахунковим шляхом, і описує три методи таких розрахунків:

1) перерахунок в інші одиниці вимірювання (грошова оцінка продукції у порівнянних цінах);

2) розрахунок обсягу продукції за його середнім значенням і загальним розміром (середня врожайність і зібрана площа);

3) розрахунок відсутнього показника з використанням балансового методу [3, с. 7–9].

У четвертому виданні підручника М. Рязов указує, що абсолютні величини як узагальнюючі показники в статистиці можна класифікувати за ознакою характеристики самої досліджуваної сукупності на *показники чисельності сукупності* (кількість підприємств, робітників, чисельність населення) і *показники об'єму ознак* (заробітна плата робітників, продукція підприємств і т. д.), а також за ознакою характеристики процесу розвитку – на *моментні й інтервальні* показники (курсів М. Р.) [7, с. 127–128]. При цьому вчений у своїх працях або зовсім не визначає ознаки, за якими здійснюється класифікація абсолютних статистичних величин, і подає їх без чітких і зрозумілих обґрунтувань [1, с. 48; 3, с. 5; 4, с. 144], або окреслює їх досить неоднозначно, нечітко [7, с. 127]. Так, для виділення у складі абсолютних статистичних величин показників чисельності сукупності й об'єму ознак М. Рязов пропонує застосовувати ознаку характеристики самої досліджуваної сукупності, що, на наш погляд, є доволі невизначеним, оскільки саме поняття “характеристика” передбачає багатоманітність тлумачень щодо спільних і відмінних особливостей (властивостей) досліджуваних явищ. Для виділення у складі абсолютних статистичних величин моментних та інтервальних показників учений пропонує використовувати дві ознаки: тип явища, що вивчається [3, с. 6], і характеристику процесу розвитку [7, с. 127]. Аналізуючи розвиток явищ у часі, загальноприйнято розрізняти, залежно від ознаки часу, характеристики двоякого роду: стану явищ і процесу розвитку. У першому випадку йдеться про характеристику стану явища на певну дату як результату певного процесу розвитку, при цьому можна спостерігати хід цього процесу, а в іншому випадку маємо справу лише з характеристикою сумарного результату розвитку явища за певний період часу. Отже, запропонована М. Рязовим класифікаційна ознака дає змогу виділити лише інтервальні показники.

На нашу думку, застосування терміна “інтервальний” у цьому разі не можна визнати доцільним, оскільки він не відображає адекватно специфічні особливості цього виду абсолютних статистичних показників. Більш обґрунтованим є використання терміна “періодичні”, оскільки він тісно пов'язаний з поняттям часу, тому безпосередньо визначає суть і особливості цього виду абсолютних статистичних показників. Крім того, термін “інтервальний” уже вкоренився і зазвичай використовується на позначення одного з видів статистичних рядів – рядів розподілу.

Значним кроком уперед у розробці теоретичних і прикладних питань абсолютних статистичних показників мали праці професора І. Суслова [8–10], який з погляду сучасних уявлень про систему статистичних показників теоретично обґрунтував вибір класифікаційних ознак, що мають бути покладені в основу класифікації статистичних показників узагалі та абсолютних величин зокрема. Науковець зазначає, що найбільш загальним є розподіл статистичних показників за змістом на групу *екстенсивних (об'ємних)* показників і групу *інтенсивних або показників відношень* (курсів І. С.) [9, с. 201]. Розкриваючи суть першої групи, він наголошує, що екстенсивні (об'ємні) статистичні показники характеризують об'єм, масу суспільних явищ, їх отримують як підсумок безпосереднього підрахунку або підсумовування статистичних даних, які належать як до індивідуальних явищ або сукупності в цілому, так і до окремих їх частин. Об'ємні статистичні показники є нічим іншим як абсолютними величинами, з якими статистиці доводиться мати справу в першу чергу. В умовах конкретного дослідження екстенсивні статистичні показники можуть бути підрозділені на два види: *чисельність одиниць сукупності й об'єм ознаки одиниці сукупності або сукупності в цілому* (курсів І. С.) [9, с. 201–202].

Щодо другого напрямку класифікації статистичних показників, на думку науковця, будь-який процес розвивається від одиничного (окремого) до особливого, а потім до загального. Не є винятком і статистичні показники, де як одиничне виступають індивідуальні показники, як особливе – часткові, як загальне – загальні показники. Тому одним із напрямів класифікації статистичних показників є розподіл їх за ступенем узагальненості на індивідуальні, часткові та загальні. Якщо індивідуальні показники обчислюються за окремими одиницями сукупності, то часткові та загальні, що разом складають групу загальних показників, обчислюються за сукупностями соціальних явищ [9, с. 200].

У своїх працях І. Суслов детально виклав сутність самого процесу вимірювання, основні передумови його здійснення, особливості та способи вимірювання суспільних явищ, історію виникнення і розвитку одиниць вимірювання, їх систем, принципи й передумови їх правильного застосування при вимірюванні статистичних показників. Він констатує, що вибір тих або інших одиниць вимірювання визначається природою, матеріальним змістом об'єктів, що вимірюються, завданнями, поставленими у дослідженні, та практичною доцільністю. Цілком очевидно, що худобу не можна (та й немає необхідності) зважувати за допомогою аптекарських ваг. Найважливішою вимогою правильного застосування одиниць вимірювання є їх незмінність у процесі вимірювання. Це, а також порівнянність одиниць вимірювання робить

зіставляюваними в просторі та часі явища, що вимірюються постійними одиницями [9, с. 88].

Оскільки головним чинником, що визначає вибір одиниці вимірювання, є матеріальний зміст, природа вимірюваних суспільних явищ, І. Суслов виділяє за цією ознакою п'ять груп показників і відповідні їм одиниці вимірювання (табл. 1, за даними [9, с. 99]).

Таблиця 1

Групування статистичних показників за ознакою природи суспільних явищ

Групи показників	Одиниці вимірювання
1. Показники натурально-речовинних природних і виробничих ресурсів та послуг	Натуральні й умовно-натуральні, кількість послуг, в окремих випадках – бали
2. Трудові та демографічні показники	Людино-години, людино-дні, людино-місяці, людино-роки, кількість працівників, чисельність населення тощо
3. Вартісні показники ресурсів і результатів матеріального виробництва	Одиниці собівартості, ціни (карбованці), поточні, порівнянні
4. Показники ресурсів і зареєстрованих результатів діяльності установ надбудови	Ті самі, що в р. 1–3, кількість подій
5. Показники, що характеризують суб'єктивний світ людини (інтереси, схильності, настрої, думки, мотиви і т. д.)	Бали, одиниці неметричних шкал

Учений розкриває сутність і умови застосування кожного зазначеного виду одиниць вимірювання. Зокрема, на його думку, умовно-натуральні одиниці використовуються переважно при вимірюванні взаємозамінних продуктів. Науковець указує основні напрями визначення коефіцієнтів переведу, що виражають співвідношення між натуральними одиницями вимірювання різних продуктів:

1) перевідні міри маси – умовне паливо (у перерахунку на паливо з теплотою згоряння 7000 ккал / кг), руда з визначеним вмістом металу (скажімо, концентрат міді в перерахунку на 15-відсотковий вміст міді), цукровий буряк з обліком цукру, молоко з обліком жирності тощо;

2) перевідні міри довжини – кіно- або фотоплівка в погонних метрах у перерахунку на 35 мм, асбоцементні труби умовного діаметра 200 мм у погонних метрах і т. ін.

3) перевідні штуки – консерви в умовних банках, шифер в умовних плитках і т. д.;

4) перевідні міри потужності – трактори в перерахунку на 15-сильні, електродвигуни в перерахунку на 100-кіловатні та ін.

Пізніше у працях російських і українських учених-статистиків не дослівно, у різних варіаціях, але з однаковим змістом повторювалися вищерозглянуті теоретичні та прикладні положення щодо абсолютних статистичних показників. Варто зазначити, що до теперішнього часу в статистичній літературі, зокрема в навчальній, немає єдиного, загальноприйнятого визначення цієї статистичної

категорії, лише наводяться її різні тлумачення і навіть найменування. Отже, впродовж тривалого часу застосовувався термін “абсолютна величина”, потім поряд ним з'явилися терміни “абсолютна статистична величина” й “абсолютний статистичний показник”, чи просто “абсолютний показник”. На наш погляд, уживання терміна “абсолютні величини” зовсім не виправдано.

Вищевикладене й аналіз сучасних досліджень щодо абсолютних статистичних показників уможливорює узагальнене визначення цієї статистичної категорії та її класифікацію за системою ознак.

На нашу думку, абсолютні статистичні показники – це форма кількісного вираження в певних одиницях вимірювання розмірів (рівнів, обсягів) масових явищ і процесів та їх ознак у конкретних умовах місця і часу. У цьому визначенні акцентуємо увагу на двох найважливіших особливостях цієї статистичної категорії: по-перше, абсолютні статистичні показники завжди є іменованими, тобто мають певну розмірність та одиниці вимірювання; по-друге, вони характеризують розміри досліджуваних масових явищ у конкретних умовах місця і часу.

Аналіз позитивних і негативних аспектів класифікацій абсолютних статистичних показників, запропонованих різними авторами, дає підстави поділити їх за такими ознаками: предмет дослідження масових явищ (сукупностей), ступінь узагальнення (агрегування), спосіб обчислення, ознака часу, функції, що виконуються (рис. 1).

Щодо трактування одиниць вимірювання абсолютних статистичних показників, то проведене дослідження дозволяє виділити такі їх види:

1. Натуральні одиниці вимірювання – одиниці вимірювання, що застосовуються для визначення кількості окремих видів матеріальних благ у їх натуральному вираженні, тобто як певних споживчих вартостей із застосуванням загальноприйнятих одиниць вимірювання ваги, об'єму, довжини, часу, простору, потужності та інших природних (фізичних) властивостей речей і предметів. Натуральні одиниці вимірювання можуть бути простими (т, кг, м, км тощо) і комбінованими, що утворюються шляхом комбінування декількох різнойменних одиниць вимірювання та застосовуються для всебічного визначення розмірів деяких явищ (т-км, кВт-год. та ін.).

2. Умовно-натуральні одиниці вимірювання – одиниці, що застосовуються для одержання загального підсумку близьких за своїм споживчим і виробничим призначенням видів продукції. Для цього насамперед визначаються так звані коефіцієнти переведу, що виражають співвідношення між натуральними одиницями вимірювання різних видів продукції за будь-якою характерною ознакою (наприклад, споживчими властивостями). У вітчизняній статистиці часто застосовуються такі умовно-натуральні одиниці вимірювання:

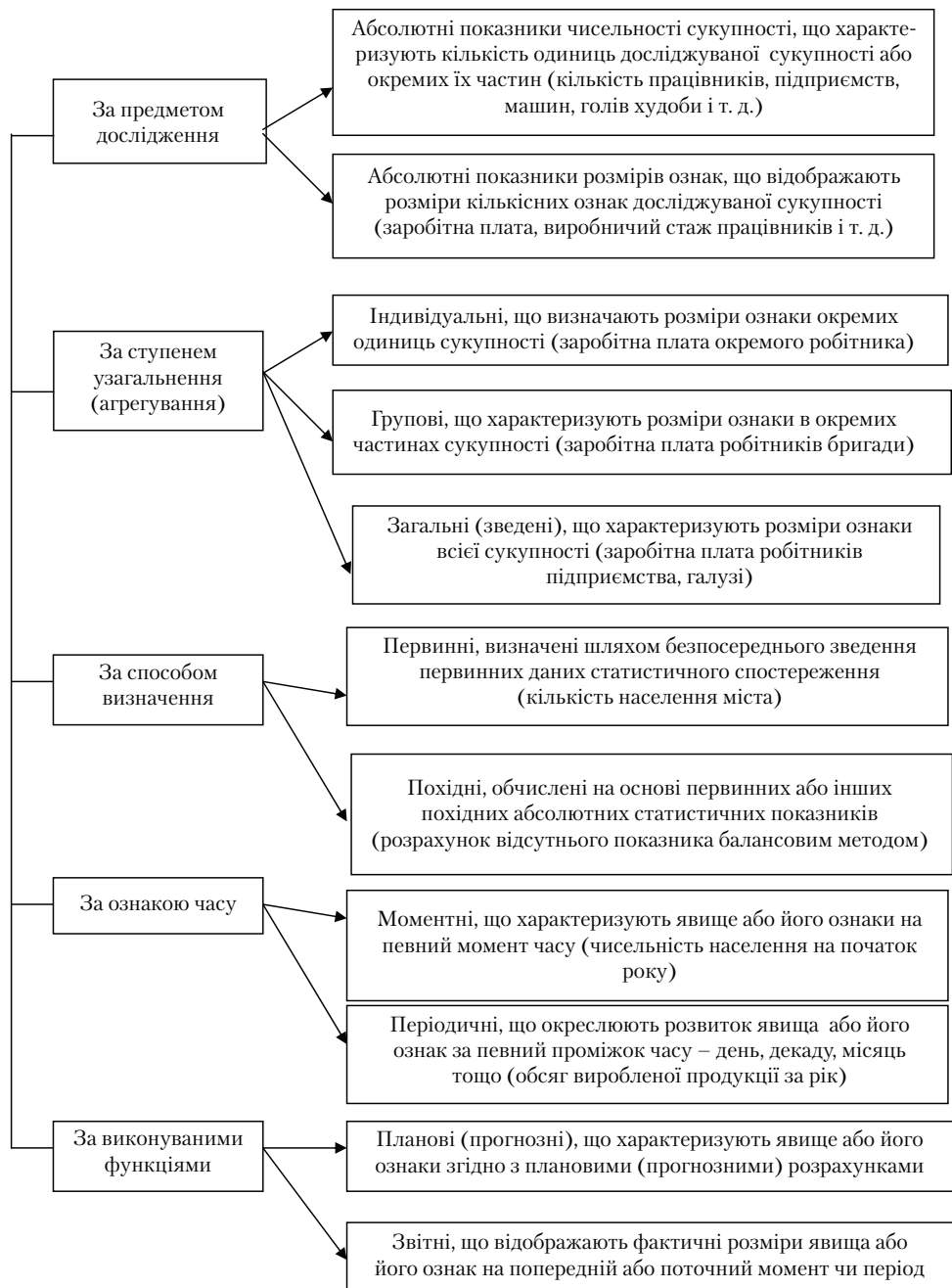

Рис. 1. Види абсолютних статистичних показників

а) умовне паливо, теплоємність якого приймається рівною 29,3076 МДж/кг, що еквівалентно 7000 ккал/кг;

б) умовні консервні банки, об'єм яких становить 353,4 см³;

в) умовне мило, що містить 40% жирних кислот;

г) умовне поголів'я, що застосовується для загальної характеристики стану і розвитку тваринництва, при цьому за умовну взято голову дорослої рогатої худоби;

д) кормова одиниця (к. о.), що застосовується для узагальненого обліку обсягу різних видів кормів з урахуванням їх поживної цінності;

е) умовний вміст поживних речовин у мінеральних добривах різних видів (у перерахунку на 100% поживних речовин) та ін.

3. Вартісні одиниці вимірювання – одиниці вимірювання, що дають грошову оцінку соціально-економічним явищам і процесам. Вони уможливають визначення розмірів різних за своїм змістом явищ, які не можна порівняти у натуральних одиницях вимірювання, а також оцінювання результатів діяльності підприємств, галузей та економіки країни в цілому. Вартісними одиницями вимірювання може бути як національна валюта, так і валюта інших держав.

При статистичному дослідженні динаміки соціально-економічних явищ у грошовому вира-

женні потрібно враховувати, що ціни змінюються в часі. Тому для характеристики динаміки вартісних показників у часі використовуються так звані порівнянні, або незмінні ціни, тобто ціни певного року, що застосовуються до ряду років для оцінки продукції. Застосування порівнянних цін дає змогу усунути вплив зміни цін і одержати характеристику зміни фізичного обсягу продукції. Так, наразі для вивчення динаміки фізичного обсягу продукції сільськогосподарства України за порівнянні ціни взято середньорічні ціни 2005 р.

4. Трудові одиниці вимірювання – одиниці, що застосовуються для визначення обсягу затрат робочого часу на виробництво продукції, виконання певної роботи та оцінювання ефективності його використання; вони можуть бути простими та комбінованими. Так, затрати робочого часу на виробництво продукції можуть виражатись у чисельності робітників, зайнятих на виробництві (проста натуральна одиниця вимірювання), людино-годинах, людино-днях (комбіновані натуральні одиниці вимірювання).

5. Одиниці лічби (вимірювання) – окрема одиниця статистичної сукупності (підсумок підприємств, шкіл і т. д.) або окремий факт, подія, випадок (факт народження двох, трьох і більше дітей).

6. Бали – одиниці, за допомогою яких оцінюється ступінь, стан, інтенсивність якої-небудь властивості або явища.

Застосовуючи одиниці вимірювання, треба мати на увазі, що однакові за назвою одиниці вимірювання мають різні значення, наприклад, морська миля й англійська, кіньська сила метрична та англійська. Якщо однойменні одиниці вимірювання належать до різних систем вимірювання,

то їх потрібно приводити до однієї системи. Слід зауважити, що в багатьох країнах прийнята стандартна метрична система вимірювання – система міжнародна, SI. Однак США за традицією продовжують дотримуватися своїх колишніх систем вимірювання. У зв'язку з цим і дотепер у світі співіснують дві основні системи вимірювання: метрична й англосаксонська. При цьому в деяких країнах у практичній діяльності використовуються також старі національні системи вимірювання. До того ж, самі назви однойменних одиниць вимірювання у країнах розрізняються: те число, яке в Україні називають мільярдом (10^9), у Франції називають білльйоном, а те, що в Україні розуміють під трильйоном (10^{12}), в Англії називають білльйоном, а трильйоном – число 10^{18} .

На думку автора, питання удосконалення методології вивчення абсолютних статистичних показників потребують належної і постійної уваги вчених-статистиків. Здійснений аналіз сучасних поглядів щодо трактування абсолютних статистичних показників, їх одиниць вимірювання і класифікацій свідчить, що до теперішнього часу не існує науково обґрунтованої теорії абсолютних статистичних показників, хоча окремі наведені вище характеристики і визначення, вочевидь, дуже близькі до правильного розуміння сутності та ролі цих показників у процесі статистичного дослідження. Велика кількість різних позицій за окресленою проблематикою та явні розбіжності у тлумаченні окремих основних понять зумовлюють необхідність постановки й опрацювання методологічних питань, пов'язаних з дослідженням цієї статистичної категорії на основі найновіших досягнень статистичної науки.

Список використаних джерел

1. Рязов Н. Н. Банковская статистика : [учеб. пособ. для учетно-кредитных техникумов] / Рязов Н. Н., Тертус А. Ф. — М. : Госфиниздат, 1956. — 232 с.
2. Рязов Н. Н. Банковская статистика : [учеб. пособ. для учетно-кредитных техникумов] / Рязов Н. Н., Тертус А. Ф. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Госфиниздат, 1961. — 236 с.
3. Рязов Н. Н. Обобщающие показатели в статистике : [учеб. пособ. по курсу “Общая теория статистики”] / Рязов Н. Н. — М. : Всес. заоч. фин.-экон. ин-т, 1961. — 112 с.
4. Рязов Н. Н. Общая теория статистики : [учеб. для экон. вузов и фак.] / Рязов Н. Н. — М. : Госстатиздат ЦСУ СССР, 1963. — 295 с.
5. Рязов Н. Н. Общая теория статистики : [учеб. для экон. спец. вузов] / Рязов Н. Н. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Статистика, 1971. — 368 с.
6. Рязов Н. Н. Общая теория статистики : [учеб. для студ. экон. спец. вузов] / Рязов Н. Н. — [3-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Статистика, 1971. — 344 с.
7. Рязов Н. Н. Общая теория статистики : [учеб. для экон. спец. вузов] / Рязов Н. Н. — [4-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Финансы и статистика, 1984. — 343 с.
8. Сулов И. П. Общая теория статистики / Сулов И. П. — М. : Статистика, 1970. — 276 с.
9. Сулов И. П. Теория статистических показателей / Сулов И. П. — М. : Статистика, 1975. — 264 с.
10. Сулов И. П. Общая теория статистики : [учеб. пособ.] / Сулов И. П. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Статистика, 1978. — 392 с.

Зарубіжні гості

З метою гармонізації зі стандартами ЄС національної методології вимірювання структури заробітної плати та розробки заходів з її вдосконалення в рамках реалізації Проекту Twinning № UA10/ENP-PCA/SI/26 “Розробка нових статистичних методологій та показників в окремих галузях статистики відповідно до статистичних стандартів ЄС” з 23 до 26 квітня 2012 року в Держстаті України перебували експерти з питань статистики оплати праці Проекту Twinning Сепо Кувонен і Марія Бойє, які працювали з фахівцями департаменту статистики праці.

З метою надання методологічної допомоги з питань розрахунку індексу середніх цін в зовнішній торгівлі, вартості страхування і фрахту в імпорті товарів, сезонних коливань та обліку давальницької сировини й продукції з неї з 24 до 26 квітня 2012 року в Держстаті України перебував фахівець Національного інституту статистики та економічних досліджень (INSEE) Французької Республіки Генрі Тірман, який працював з фахівцями департаменту статистики торгівлі.

З метою оцінки статистики туризму в Україні в рамках реалізації Проекту Twinning № UA10/ENP-PCA/SI/26 “Розробка нових статистичних методологій та показників в окремих галузях статистики відповідно до статистичних стандартів ЄС” з 24 до 27 квітня 2012 року в Держстаті України перебували короткострокові експерти з питань методології складання Сателітного рахунку туризму (СРТ) Проекту Twinning Фернандо Кортіна і Альфредо Крістобаль, які працювали з фахівцями департаменту статистики послуг.

З метою оцінки сучасної системи національного спостереження щодо капітальних інвестицій та прямих іноземних інвестицій в рамках реалізації Проекту Twinning № UA10/ENP-PCA/SI/26 “Розробка нових статистичних методологій та показників в окремих галузях статистики відповідно до статистичних стандартів ЄС” з 24 до 27 квітня 2012 року в Держстаті України перебували короткострокові експерти з питань вибіркового обстеження капітальних інвестицій та обстеження прямих іноземних інвестицій Проекту Twinning Тіна Орусід і Райан Льош, які працювали з фахівцями департаменту статистики виробництва.

З метою обміну досвідом з питань підготовки та проведення сільськогосподарського перепису 2010 року та Національного перепису населення Республіки Польща 2011 року, організації та проведення інших статистичних спостережень 16, 17 та 22 травня 2012 року в Держстаті України перебували представники Польсько-Української Господарчої Палати Кшиштоф Плага і Яцек Пехота, які працювали з керівництвом Держстату України, директором департаменту статистики сільсько-

го господарства та навколишнього середовища О. М. Прокопенком, директором департаменту статистики цін О. С. Калабухою і фахівцями департаменту статистики населення та регіональної статистики.

З метою розгляду концептуальних питань розрахунку індексів споживчих цін (ІСЦ), ознайомлення з методологічними підходами щодо процедури вибірки, збирання даних, розрахунку елементарних індексів, індексів високого рівня та прийомів поширення даних з 21 до 23 травня 2012 року в Держстаті України перебували експерти з питань ІСЦ країн Східної Європи, Кавказу і Центральної Азії, Королівства Норвегія та Швейцарської Конфедерації Гурген Мартирисян, Маріам Яриця, Рашид Валієв, Катерина Грікханова, Олексій Ярковець, Гела Даржанья, Ліван Карсаулідзе, Алія Рахметджанова, Ірина Разживіна, Айнура Нурбаєва. Гюльна Нургазієва, Ольга Арама, Маргарета Швет, Садридін Ісомадінов, Гюльнадом Норбеков, Еспен Крістіансен, Ранді Йохансен, Корін Вермеулен та Патрік Лемп, які працювали з керівництвом Держстату України і фахівцями департаменту статистики цін.

З метою співпраці з Національним інститутом статистики та економічних досліджень (INSEE) Французької Республіки з питань статистики цін з 22 до 24 травня 2012 року в Держстаті України перебував експерт INSEE Французької Республіки Ален Галле, який працював з фахівцями департаменту статистики цін.

З метою обговорення питань стану реалізації Проекту Twinning “Розробка нових статистичних методологій та показників в окремих галузях статистики відповідно до статистичних стандартів ЄС” з 23 до 25 травня 2012 року в Держстаті України перебували керівники Проекту Twinning Йєс-пер Еллемоуз Йєнсен і Філіп Борі, які працювали з керівництвом Держстату України і фахівцями департаменту комунікацій, забезпечення доступу до публічної інформації та міжнародного співробітництва.

З метою обговорення загального стану проведення Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень” з 22 до 23 травня 2012 року в Держстаті України перебував консультант наглядової місії Світового банку Крейг Ніл, який працював з керівництвом Держстату України і фахівцями департаменту інформаційних технологій.

З метою обговорення поточної економічної ситуації в Україні 1 червня 2012 року в Держстаті України перебували представники Банку Японії з міжнародного співробітництва (JBIC) Боестель Джоан, Юса Хіромі та Сакамото Шоїмі, які працювали з фахівцями департаменту макроекономічної статистики.

З метою оцінки результатів перекодування видів економічної діяльності у статистичному реєстрі підприємств та обговорення організації проведення заходів з питань ретроспективних розрахунків статистичних даних за видами економічної діяльності в рамках реалізації Проекту Twinning № UA10/ENP-PCA/SI/26 “Розробка нових статистичних методологій та показників в окремих галузях статистики відповідно до статистичних стандартів ЄС” з 5 до 8 червня 2012 року в Держстаті України перебували короткострокові експерти з питань статистичних реєстрів підприємств Проекту Twinning Вібеке Сков Мьоллер та Далія Мацютіне, які працювали з фахівцями департаменту статистичної методології.

З метою проведення дослідження територіального розвитку в Україні 5 червня 2012 року в Держстаті України перебували експерти Національного інституту статистики та економічних досліджень (INSEE) Французької Республіки Уільям Томпсон, Емілі Фачі та Девід Бартоліні, які працювали з фахівцями департаменту статистики населення та регіональної статистики.

З метою оцінки стану впровадження Інтегрованої системи обробки статистичних даних та обговорення питання додаткового фінансування Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень” 18 червня 2012 року в Держстаті України перебував консультант оціночної місії Світового банку Міша Белкіндас, який зустрічався з керівництвом Держстату України та директором департаменту інформаційних технологій О. О. Пузановою.

З метою обговорення питань поточного стану реалізації Проекту Twinning “Розробка нових статистичних методологій та показників в окремих галузях статистики відповідно до статистичних стандартів ЄС” 20 червня 2012 року в Держстаті України перебували представники ЄС у рамках Проекту Twinning Філіп Борі та Александру Албу, які працювали з керівництвом Держстату України і фахівцями департаменту комунікацій, забезпечення доступу до публічної інформації та міжнародного співробітництва.

Зарубіжні відрядження

З метою участі в семінарі з питань статистики відходів, який організовував статистичний відділ Європейської економічної комісії ООН у рамках проекту “Рахунки розвитку ООН” з 10 до 14 квітня 2012 року в м. Женева (Швейцарська Конфедерація) перебувала начальник відділу екологічної статистики департаменту статистики сільсько-го господарства та навколишнього середовища Н. Ю. Гусева.

З метою участі в нараді з питань підготовки країн до запровадження в статистичну практику

методологічних положень СНР–2008 з 8 до 11 квітня 2012 року в м. Москва (Російська Федерація) перебували директор департаменту макроекономічної статистики І. М. Нікітіна і заступник директора цього департаменту О. О. Москвін.

З метою участі в семінарі для східного регіону з метаданих та Reportnet у рамках проекту Європейського інструменту сусідства та партнерства зі створення Спільної системи екологічної інформації з 17 до 20 квітня 2012 року у м. Копенгаген (Королівство Данія) перебувала директор департаменту інформаційних технологій О. О. Пузанова.

З метою участі в 47-му засіданні Ради керівників статистичних служб країн – учасниць СНД з 18 до 21 квітня 2012 року в м. Москва (Російська Федерація) перебував перший заступник Голови Держстату України В. О. Піщейко.

З метою участі в роботі 45-ї сесії Комісії ООН з народонаселення та розвитку з 21 до 30 квітня 2012 року в м. Нью-Йорк (Сполучені Штати Америки) перебувала заступник Голови Держстату України Н. С. Власенко.

З метою участі в навчальному семінарі “Організація вибіркового обстежень”, який проводився в Міжнародному Інституті статистичної освіти Національного дослідницького університету Вищої школи економіки, з 22 до 28 квітня 2012 року в м. Москва (Російська Федерація) перебували заступник директора департаменту обстежень домогосподарств С. В. Спесива-Ухова та начальник відділу методологічного забезпечення вибіркового обстеження населення цього департаменту Є. В. Литвиненко.

З метою участі в сесії МВФ та Європейської економічної комісії ООН для представлення СНР–2008 користувачам й нараді експертів з питань статистики національних рахунків у м. Женева (Швейцарська Конфедерація) перебували з 29 квітня до 5 травня 2012 року директор департаменту макроекономічної статистики І. М. Нікітіна, з 30 квітня до 4 травня 2012 року – заступник директора цього департаменту О. О. Москвін.

З метою участі в семінарі “Статистика та конструктивне прийняття рішень”, який організовували Генеральний директорат Евростату та Генеральний директорат ЄЕК ООН з питань розширення ЄС, з 2 до 5 травня 2012 року в м. Брюссель (Королівство Бельгія) перебували в. о. директора департаменту комунікацій, забезпечення доступу до публічної інформації та міжнародного співробітництва О. А. Вишнеvsька і заступник директора департаменту кадрово-організаційного забезпечення І. В. Коряк.

З метою участі в навчальному семінарі для співробітників національних статистичних служб країн СНД “Розрахунок індексів виробництва”, який

відбувся в Міжнародному Інституті статистичної освіти Національного дослідницького університету Вищої школи економіки в рамках реалізації третього етапу проекту “Програма з підготовки кадрів Міждержавним статистичним комітетом СНД”, з 14 до 18 травня 2012 року в м. Москва (Російська Федерація) перебували директор департаменту статистики виробництва Л. М. Овденко і заступник директора цього департаменту – начальник відділу короткострокових показників статистики промисловості І. С. Петренко.

З метою участі в регіональному семінарі ООН з питань ознайомлення та використання програмного інструменту для поширення даних перепису CensusInfo з 14 до 19 травня 2012 року в м. Алмати (Республіка Казахстан) перебували начальник відділу перепису населення департаменту статистики населення та регіональної статистики Н. В. Марценюк і головний спеціаліст-економіст цього відділу Т. М. Хіоніна-Козленко.

З метою участі в навчальному візиті до статистичного офісу Королівства Данія в рамках реалізації Проекту Twinning № UA10/ENP-PCA/SI/26 “Розробка нових статистичних методологій та показників в окремих галузях статистики відповідно до статистичних стандартів ЄС” за компонентом 1.3 “Реєстр підприємств” з 13 до 18 травня 2012 року в м. Копенгаген (Королівство Данія) перебували директор департаменту статистичної методології Ю. М. Остапчук, заступник директора цього департаменту – начальник відділу статистичних класифікацій А. В. Варнідіс, начальник відділу математичних методів оброблення та аналізу статистичних даних цього департаменту А. В. Товченко і начальник Головного управління регіональної статистики А. І. Кокурін.

З метою участі в навчальному візиті з питань визначення методу та порядку здійснення перерахунку динамічних рядів даних у рамках структурної статистики у зв'язку з упровадженням КВЕД–2010 у рамках реалізації Проекту Twinning № UA10/ENP-PCA/SI/26 “Розробка нових статистичних методологій та показників в окремих галузях статистики відповідно до статистичних стандартів ЄС” за компонентом 1.4 “Класифікації у структурній статистиці” з 22 до 26 травня 2012 року в м. Вільнюс (Литовська Республіка) перебували працівники департаменту структурної статистики та статистики фінансів підприємств – заступник директора департаменту М. С. Кузнєцова, заступник директора департаменту – начальник відділу обстежень ділової активності підприємств О. М. Колпакова, начальник відділу комплексних робіт Н. Г. Комлева, начальник відділу структурних обстежень підприємств Т. А. Захарова.

З метою участі в робочій зустрічі з питань перепису населення та житлового фонду, яку організувала Європейська економічна комісія ООН, з 20

до 26 травня 2012 року в м. Женева (Швейцарська Конфедерація) перебували директор департаменту статистики населення та регіональної статистики Г. М. Тимошенко і заступник директора цього департаменту М. Б. Тімоніна.

З метою участі в навчальному візиті до Статистичної служби Фінляндії у рамках реалізації Проекту Twinning № UA10/ENP-PCA/SI/26 “Розробка нових статистичних методологій та показників в окремих галузях статистики відповідно до статистичних стандартів ЄС” за компонентом 2 “Методологія вимірювання заробітної плати” з 28 травня до 1 червня 2012 року в м. Гельсінкі (Фінляндська Республіка) перебували директор департаменту статистики праці І. В. Сенік, головний спеціаліст-економіст відділу статистики оплати праці цього департаменту Н. О. Усик і головний спеціаліст-економіст відділу статистики соціально-трудових відносин цього ж департаменту Н. В. Сокурєнко.

З метою участі в навчальному візиті з питань вивчення досвіду впровадження і підтримки PRODCOM у статистиці промисловості у рамках реалізації Проекту Twinning № UA10/ENP-PCA/SI/26 “Розробка нових статистичних методологій та показників в окремих галузях статистики відповідно до статистичних стандартів ЄС” за компонентом 1.5 “Класифікації в статистиці виробництва” з 28 травня до 1 червня 2012 року в м. Вільнюс (Литовська Республіка) перебували директор департаменту статистики виробництва Л. М. Овденко, заступник директора цього департаменту – начальник відділу короткострокових показників статистики промисловості І. С. Петренко і начальник відділу статистики продукції добувної промисловості, електроенергетики, водо- та газопостачання цього департаменту Н. Г. Постолук.

З метою участі в навчальному візиті до Статистичного офісу Данії у рамках реалізації Проекту Twinning № UA10/ENP-PCA/SI/26 “Розробка нових статистичних методологій та показників в окремих галузях статистики відповідно до статистичних стандартів ЄС” за компонентом 6 “Система управління людськими ресурсами” з 28 травня до 1 червня 2012 року в м. Копенгаген (Королівство Данія) перебували директор департаменту кадрово-організаційного забезпечення П. П. Титаренко, заступник директора цього департаменту – начальник відділу кадрів та державної служби Д. В. Рибалко і начальник відділу забезпечення підготовки кадрів цього ж департаменту Г. В. Блощицька.

З метою участі в навчальному візиті до Статистичного офісу Данії з питань упровадження нових класифікацій у Системі національних рахунків у рамках реалізації Проекту Twinning № UA10/ENP-PCA/SI/26 “Розробка нових статистичних методологій та показників в окремих галузях статистики відповідно до статистичних стандартів

ЄС” за компонентом 1.2.3. “Національні рахунки” з 28 травня до 1 червня 2012 року в м. Копенгаген (Королівство Данія) перебували директор департаменту макроекономічної статистики І. М. Нікітіна, заступник директора цього департаменту – начальник відділу регіональних рахунків Н. М. Смишляєва, начальник відділу річних національних рахунків цього ж департаменту С. А. Духневич і в. о. заступника директора департаменту комунікацій, забезпечення доступу до публічної інформації та міжнародного співробітництва Н. О. Бегма.

З метою участі в роботі Європейської конференції з якості офіційної статистики з 28 травня до 2 червня 2012 року в м. Афіни (Грецька Республіка) перебував перший заступник Голови Держстату України В. О. Піщейко.

З метою участі в нараді групи експертів з питань індексів споживчих цін, яку організовувала Європейська економічна комісія ООН спільно з Міжнародною організацією праці, з 29 травня до 1 червня 2012 року в м. Женева (Швейцарська Конфедерація) перебували директор департаменту статистики цін О. С. Калабуха і заступник директора цього департаменту І. Є. Шкурська.

З метою участі в навчальному семінарі для співробітників національних статистичних служб країн СНД “Розробка гендерної статистики”, який відбувся в Міжнародному Інституті статистичної освіти Національного дослідницького університету Вищої школи економіки в рамках реалізації третього етапу проекту “Програма з підготовки кадрів Міждержавним статистичним комітетом СНД”, з 28 до 31 травня 2012 року в м. Москва (Російська Федерація) перебували начальник відділу моніторингу соціальних програм та одноразових обстежень департаменту статистики послуг А. В. Герасименко і завідувач сектору правової статистики та громадянського суспільства цього департаменту О. В. Юрченко.

З метою участі в 60-й пленарній сесії Конференції європейських статистиків з 5 до 9 червня 2012 року в м. Париж (Французька Республіка) перебував Голова Держстату України О. Г. Осауленко.

З метою участі в міжнародному семінарі зі статистики енергетики “Показники енергоефективності” з 5 до 9 червня 2012 року в м. Париж (Французька Республіка) перебував директор департаменту статистики торгівлі А. О. Фризоренко.

З метою участі в нараді спеціалістів статистичних служб країн СНД із питань перевірки і узгодження даних щодо цін на споживчі товари-представники для проведення міжнародного зіставлення ВВП країн регіону СНД за 2011 рік у

рамках Глобального раунду ПМЗ ВВП з 17 до 23 червня 2012 року в м. Москва (Російська Федерація) перебувала начальник відділу статистики споживчих цін департаменту статистики цін Н. В. Профацька.

З метою участі в міжнародному семінарі з питань підвищення якості даних щодо використання біопалива, який організовували Європейська економічна комісія ООН і Продовольча та сільськогосподарська організація ООН, з 10 до 14 червня 2012 року в м. Париж (Французька Республіка) перебувала начальник відділу статистики енергетики департаменту статистики торгівлі В. М. Божок.

З метою участі в тренінгу з інформаційних систем навколишнього середовища та політики даних у рамках проекту Європейського інструменту сусідства та партнерства зі створення Спільної системи екологічної інформації з 24 до 27 червня 2012 року в м. Стамбул (Турецька Республіка) перебувала головний спеціаліст-економіст відділу екологічної статистики департаменту статистики сільського господарства та навколишнього середовища О. А. Мартинюк.

З метою участі в нараді з вимірювання та моніторингу гідної праці з 26 до 30 червня 2012 року в м. Женева (Швейцарська Конфедерація) перебувала директор департаменту статистики праці І. В. Сенік.

З метою участі в навчальному візиті до Національного інституту статистики Іспанії у рамках реалізації Проекту Twinning № UA10/ENP-PCA/SI/26 “Розробка нових статистичних методологій та показників в окремих галузях статистики відповідно до статистичних стандартів ЄС” за компонентом 1.1 “Сателітні розрахунки по туризму” з 25 червня до 1 липня 2012 року в м. Мадрид (Королівство Іспанія) перебували директор департаменту статистики послуг І. В. Калачова, начальник відділу статистики послуг гуманітарної сфери цього департаменту О. О. Кармазіна, начальник відділу міжнародних зв'язків та забезпечення реалізації проекту зі Світовим банком департаменту комунікацій, забезпечення доступу до публічної інформації та міжнародного співробітництва Ю. А. Музиченко і начальник Головного управління статистики у м. Києві Р. Г. Віленчук.

З метою участі в семінарі високого рівня “Питання якості у статистиці: метадані” для країн Європи, Кавказу та Центральної Азії з 26 до 30 червня 2012 року в м. Тбілісі (Республіка Грузія) перебували перший заступник Голови Держстату України В. О. Піщейко і директор департаменту координації статистичної діяльності та поширення інформації О. Е. Остапчук.

Конгрес польської статистики, присвячений 100-річчю створення Польського статистичного товариства

З 18 до 20 квітня 2012 р. у м. Познань з нагоди 100-річчя зі створення Польського статистичного товариства під патронатом президента Польщі Б. Коморовського було проведено Конгрес польської статистики.

Польське статистичне товариство було засноване у 1912 р. у Кракові та ставило за первинну мету підготовку публікації під назвою “Статистика Польщі”, яка містила статистичну характеристику польських земель з найдавніших до сучасних часів. Початок діяльності товариства припав на той період, коли незалежної польської держави не існувало, але видання у 1915 р. вказаної публікації певним чином впливало на визначення кордонів майбутньої Польської республіки, утвореної після Першої світової війни. Функціонувало товариство до початку Другої світової війни, а поновило свою діяльність тільки у 1981 р. Протягом цього періоду в Польській народній республіці його діяльність не була дозволена. Наразі Польське статистичне товариство – це організація, що об’єднує науковців, викладачів, представників статистичних органів, територіальних органів адміністративного та економічного самоуправління, державної адміністрації, зацікавлених у вдосконаленні знань з теорії статистики для проведення прикладних статистичних досліджень. Польське статистичне товариство активно співпрацює зі статистичними товариствами інших країн, а також з такими організаціями, як Міжнародний статистичний інститут (ISI), Товариство Бернуллі з математичної статистики та теорії ймовірностей, Міжнародного товариства з якості життя, Міжнародної федерації товариств з класифікації (IFCS) та багатьма іншими.

Активна статистична діяльність та розвинені міжнародні стосунки сприяли популярності Конгресу польської статистики серед науковців та практиків, адже участь у ньому дозволяла, з одного боку, ознайомити з власними здобутками широке коло фахівців з усього світу, а з іншого – дізнатися про останні результати досліджень колег із різних галузей статистики, обмінятися з ними думками щодо напрямів розвитку статистики в XXI столітті. Про високий статус Конгресу польської статистики свідчила не тільки велика кількість учасників (було виголошено 134 доповіді у 15-ти секціях, засідання більшості з яких проходили англійською мовою), а й патронат над Конгресом президентом Польщі Б. Коморовського. Він не зміг особисто привітати учасників Конгресу, тому голова оргкомітету професор, доктор наук Е. Голата зачитала надісланий президентом вітальний лист. Учасників Конгресу також привітали інші шановані гості, зокрема Голова Головного управління статистики Польщі Я. Вітковські, заступник Міністра науки і вищої освіти М. Ратайчак, президент Міжнародної асоціації статистичних обстежень Р. Чамберс, Голова Польського статистичного товариства Ч. Доманьські, воєвода Великопольського воєводства П. Флорек та ін.

Крім Польського статистичного товариства, організаторами Конгресу були також Головне управління статистики Польщі, Управління статистики в Познані та Економічний університет в Познані. Їм вдалося створити всі необхідні умови для того, щоб учасники Конгресу почувалися зручно як під час засідань, так і за межами аудиторій університету. Загальна кількість гостей, які прийняли запрошення приїхати на Конгрес, перевищувала 200 осіб. Серед них були представники міжнародних статистичних організацій, зокрема президент Міжнародного інституту статистики Дж. Ч. Лі, заступник генерального директора Євростату М. Бохата, виконавчий директор Американської статистичної асоціації Р. Вассерштейн, а також науковці багатьох країн: Австралії, Австрії, Великої Британії, Італії, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, США, Франції. Дві доповіді на Конгресі виголосили і представники України – доктор економічних наук, професор С. Герасименко та доктор економічних наук, професор Р. Моторин.

Про різнобічність тематики проголошених учасниками Конгресу доповідей свідчать назви секцій, за якими їх було згруповано: розвиток польської статистичної думки; статистика у бізнесі; математична статистика; статистика малих сукупностей; статистика населення; статистика суспільства; економічна статистика; регіональна статистика; аналіз і класифікація даних; статистичні дані; статистика здоров’я; статистика спорту та туризму; класифікації та стандарти; статистичні висновки; аналіз суспільного та економічного розвитку.

Доповіді викликали велику зацікавленість серед присутніх, на що організатори, здається, не рахували (у деяких випадках в аудиторіях, де відбувалися засідання секцій, не вистачало стільців для слухачів). Особливу увагу викликали доповіді представників статистичних органів Польщі про те, як статистики-практики вирішують завдання, що ставить перед ними сучасне суспільство. Зазначені виступи продемонстрували розуміння владою країни неможливості поступального розвитку без відповідних змін у статистичній науці та практиці. Підтвердженням усвідомлення суспільством Польщі ролі статистики були десятки видань Головного комітету статистики та Управління статистики в м. Познань, розміщених на столах у холі університету.

Про високий авторитет польської статистики в забезпеченні можливості вирішення питань, пов’язаних, у першу чергу, з розробленням ефективних управлінських рішень як на мікро-, так і на макроекономічному рівнях, свідчать також статистичні конкурси для шкільної молоді, що регулярно організують на різних рівнях територіальні наукові організації за сприяння бізнес-структур та державних органів управління. Участь у цих конкурсах беруть тисячі школярів старших класів, що показово ілю-

струє розуміння молоддю та її вчителями необхідності знання статистики як для досягнення власних професіональних успіхів у майбутньому, так і для вирішення завдання щодо покращання рівня життя населення країни. Нагороди переможцям останніх конкурсів були урочисто вручені під час Конгресу видатними польськими статистиками. Слід підкреслити, що це були не тільки грамоти та кубки, а й цінні подарунки: комп'ютери, мобільні телефони, фото-, аудіоапаратура та багато іншого.

Велике враження на учасників Конгресу справила екскурсія стародавньою Познанню. Більшість з них вперше дізналися про те, що Познань була столицею першої польської держави, а на її території збереглися будівлі, вік яких перевищує 1000 років. Зокрема, в Познані було збудовано перший в Польщі костюл. Цікаво було спостерігати, як багато робіт ведеться в Познані з метою якнайкращої підготовки міста до проведення матчів Євро-2012.

С. С. Герасименко,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри,
ВНЗ "Національна академія управління"

◆

Перша Всеукраїнська студентська олімпіада з навчальної дисципліни "Статистика": проведення і результати

Цього року Національна академія статистики, обліку та аудиту ініціювала проведення Всеукраїнської олімпіади з навчальної дисципліни "Статистика". До участі в олімпіаді були запрошені студенти вищих навчальних закладів, які вивчають або нещодавно опанували цю дисципліну.

Олімпіада відбувалась вперше і викликала великий інтерес у викладачів та студентів. Географія конкурсу виявилася досить широкою: Вінниця, Горлівка, Дніпропетровськ, Донецьк, Житомир, Ірпінь, Київ, Кіровоград, Краматорськ, Красноармійськ, Луцьк, Львів, Полтава, Севастополь, Харків, Хмельницький. Загалом у конкурсі взяли участь 176 студентів, яких підготували 34 викладачі з 23-х вищих навчальних закладів. Так, від Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана було зареєстровано 22 учасники, від Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Донецького національного університету – по 12.

Олімпіада проводилась у два етапи. Перший етап відбувся 14–19 березня у формі дистанційного тестування в режимі on-line. Підготовку завдань і методичне забезпечення тестування здійснювала кафедра теорії статистики Національної академії статистики, обліку та аудиту. On-line тестування проводилося на основі програмного забезпечення – системи дистанційного навчання "Прометей". Слід зазначити, що таке тестування в Україні проходило вперше й отримало позитивні відгуки студентів та викладачів.

Переможців першого етапу було запрошено до Національної академії статистики, обліку та аудиту продовжити змагання 2–4 квітня у формі виконання письмових робіт. Завдання містили елементи творчого підходу, що дозволило учасникам запропонувати свої варіанти розв'язку та обґрунтувати їх. Позитивно реагували студенти на кросворд, при розгадуванні якого потрібно було використати знання з усього курсу статистики.

За результатами другого етапу олімпіади переможцями визнано:

1 місце – М. Зборовський (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, викладач Н. Ковтун);

2 місце – Д. Цибуля (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, викладач Н. Ковтун); А. Швець (Донецький національний технічний університет, викладачі І. Швець та О. Чумаченко); Е. Дмитрук (Луцький національний технічний університет, викладач О. Шубалий), І. Бондарук (Національна академія статистики, обліку та аудиту, викладач М. Потапова);

3 місце – М. Сенів (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, викладач Н. Ковтун); Д. Іопель (Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, викладач Д. Бесчастна); М. Романяк (Львівський національний університет імені Івана Франка, викладач О. Марець); Л. Потьомка та А. Пастушко (Севастопольський інститут банківської справи, викладач Л. Чернявська); О. Федорова (Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут", викладачі А. Оніщенко та К. Ільченко).

Позитивна оцінка відділом наукової і творчої роботи студентів Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України проведеної олімпіади дає підстави ініціювати визначення Національної академії статистики, обліку та аудиту базовим вищим навчальним закладом для проведення II етапу Всеукраїнської студентської олімпіади наступного навчального року з дисципліни "Статистика".

Я. Я. Карчев,
кандидат технічних наук, доцент,
декан економіко-статистичного факультету,
НАСОА

Аннотации

О. А. Васечко, Е. Н. Мотузка

Оценивание эффективности международной технической помощи

Предложен подход к измерению эффективности международной технической помощи на панельных данных с использованием модели фиксированных эффектов. Проанализировано влияние платной и бесплатной международной технической помощи, а также прямых иностранных инвестиций на уровень риска стран СНГ за 2000–2009 гг.

И. В. Калачева

Сателлитные счета в СНС 2008: рекомендованная методологическая основа и опыт Украины

Рассмотрены методологические подходы к составлению сателлитных счетов в рамках Системы национальных счетов 2008. Проанализированы типы, характеристики, принципы составления сателлитных счетов в соответствии с рекомендованными международными статистическими стандартами. Приведены примеры внедренных в статистическую практику Украины сателлитных счетов.

М. В. Лесникова

Методологические подходы к усовершенствованию статистического учета внешней торговли услугами

Рассмотрены методологические подходы и основные этапы усовершенствования статистического учета внешней торговли услугами, проанализирована динамика внешней торговли услугами и структурные сдвиги. Очерчены источники формирования данных для государственного статистического наблюдения за внешней торговлей услугами. Исследован вопрос определения стоимости услуг во внешней торговле.

М. В. Пугачева

Высокие статистические технологии: украинский опыт использования конъюнктурных обследований

Обосновано использование понятия “высокие статистические технологии” для такой отрасли статистики нечисловых данных, как использование информации конъюнктурных обследований (обследований деловой активности предприятий) в композиционных (синтетических) индикаторах для моделирования и оперативного прогнозирования изменений экономических тенденций. Рассмотрены причины, по которым в настоящее время нельзя использовать общеевропейские индикаторы для анализа украинской экономики, и приводятся характеристики предложенных украинских индикаторов. Представлен сравнительный анализ двух видов украинских синтетических индикаторов (опережающих и названных “обыкновенными”), предлагаются пути их дальнейшего усовершенствования.

Л. А. Ященко

Методологические аспекты статистики государственных финансов

Рассмотрены вопросы методологического обеспечения статистики государственных финансов на международном и национальном уровнях. Определены проблемы и перспективы внедрения статистики государственных финансов в Украине в соответствии с международными стандартами.

Я. Б. Гнатюк, В. В. Маслий

Основные тенденции в сфере институционализации международных финансовых рынков

Проанализированы трансформационные процессы на глобальном финансовом рынке и обусловленные ими изменения в мировом перераспределении капитала. Оценены тенденции деятельности институциональных инвесторов, их структура и направления развития. Рассмотрено статистическое обеспечение учета институциональных инвесторов в странах – членах Организации экономического сотрудничества и развития.

О. В. Гончар, Е. В. Кузьмина

Качество статистической информации: влияние на взаимоотношения производителей и пользователей официальной статистики

Рассмотрены исторические аспекты взаимоотношений производителей продукции и услуг и потребителей, в частности в сфере статистики. Исследованы этапы построения диалога между пользователями и производителями статистической информации. Предложены пути максимального удовлетворения нужд и требований пользователей. Исследована взаимосвязь между качеством статистической информации и удовлетворенностью пользователей.

А. Я. Кутура

Анализ функционирования рыночных механизмов Киотского протокола

Проанализирована эволюция и основные тренды трех сегментов “киотского” рынка. Рассмотрены главные проблемы функционирования рыночных механизмов Киотского протокола, а также различия между ними с точки зрения рыночных игроков. Выявлены ключевые факторы, обуславливающие развитие рынка, и очерчен характер их влияния.

С. С. Герасименко, Е. А. Чуприна, Е. А. Чуприна

Многомерный сравнительный анализ в оценивании бедности

Рассмотрены методы и методики оценивания бедности, а также соответствующие расчеты, осуществляемые международными и национальными учреждениями и организациями. Предложено использование для таких оценок результатов статистического анализа социально-экономического развития территорий. Доказана взаимосвязь индикаторов развития территорий с оценкой бедности их населения.

Н. А. Рынгач

Демографическая модернизация в Украине: трансформация режима смертности

Оценено соответствие режима смертности в Украине тенденциям демографической модернизации и алгоритму социальной модернизации в целом. Основываясь на анализе динамики количественных и качественных изменений смертности населения Украины, а также определении особенностей ее уровней и структуры по сравнению со странами Европейского Союза, доказана незавершенность процесса модернизации смертности в Украине. Сформулированы основные причины отставания в снижении смертности от развитых стран мира.

Е. В. Герасименко

Инвестиционный фактор влияния на сбалансированность финансовой системы на региональном уровне

Проанализировано влияние отдельных факторов на сбалансированность финансовой системы на региональном уровне, при этом особое внимание уделено определению влияния инвестиционного фактора. На основе результатов проведенных исследований автором сделан вывод, что только обоснованные мероприятия по привлечению и использованию прямых иностранных инвестиций будут способствовать получению желаемого результата – восстановлению состояния равновесия финансовой системы Украины.

К. В. Захожай

Статистическое прогнозирование общего фонда расходов на здравоохранение Государственного бюджета Украины на 2014 год

Определена необходимость исследования показателей Государственного бюджета Украины. На основе выявленных тенденций развития бюджетной системы государства проведено статистическое прогнозирование. Показано, что модели, построенные по показателям объемов расходов предыдущих бюджетных периодов, дают возможность определения структуры расходов на здравоохранение в 2014 году.

С. А. Матковский, О. С. Гринькевич

Статистическая подготовка специалистов в высшей школе: актуальные вопросы эффективности и развития

Обобщены и систематизированы основные проблемы статистической подготовки специалистов в высшей школе. Сформулированы рекомендации по их решению. Целью изучения дисциплины “Статистика” определено повышение профессиональных компетенций студентов на уровне статистической грамотности, рассуждения и мышления. На основе комплексного подхода очерчены требования к формированию дидактических средств и материалов.

Э. В. Чекотовский

**Абсолютные статистические показатели: исторические и теоретические аспекты.
Часть 2. Развитие теории абсолютных статистических показателей**

Рассматривается история зарождения и формирования основных понятий абсолютных статистических показателей. Критически проанализированы и методологически обобщены имеющиеся в статистической литературе определения абсолютных статистических показателей, их основные единицы измерения и классификации.

Abstracts

O. O. Vasechko, O. M. Motuzka

Efficiency Estimation of International Technical Assistance

The article describes an approach to the efficiency measurement of international technical assistance based on panel data with the use of a fixed-effects model. It also presents the analysis of effect of paid and unpaid technical assistance and of direct foreign investment on the CIS countries risk over the period 2000–2009.

I. V. Kalachova

Satellite Accounts in the SNA 2008: Recommended Methodological Basis and the Experience of Ukraine

The article provides methodological approaches to compiling satellite accounts within the framework of the System of National Accounts 2008. The author analyses types, characteristics and principles of compiling satellite accounts according to the recommended international statistical standards and gives examples of satellite accounts introduced in statistical practice of Ukraine.

M. V. Lesnikova

Methodological Approaches to the Improvement of Statistical Accounting of Foreign Trade in Services

The aim of this article is to present methodological approaches and main stages of the improvement of statistical accounting of foreign trade in services and to analyze the dynamics of foreign trade in services and structural changes. The author shows the data formation sources for state statistical observation of foreign trade in services and studies the issue of services value determination in foreign trade.

M. V. Pugachova

High Statistical Technologies: Ukrainian Experience of Using Business Tendency Surveys

The author grounds the use of the concept “high statistical technologies” for such sector of non-numerical data statistics, as using the information of business and consumer surveys (business tendency surveys) in composite (synthetic) indicators for modeling and flash forecasting of changes in economic tendencies. The article shows the reasons which in the meantime make it impossible to use the all-European indicators for the analysis of the Ukrainian economy, and presents characteristics of the suggested Ukrainian indicators. The comparative analysis of two kinds of Ukrainian synthetic indicators (the leading indicators and those ones called “ordinary”) is offered as well as the ways of their further improvement.

L. O. Yashchenko

Methodological Aspects of Government Finance Statistics

The author considers the issues of methodological support of government finance statistics at the international and national levels and determines the problems and prospects of introduction of government finance statistics in Ukraine according to international standards.

Ya. B. Hnatyk, V. V. Masliy

Institutionalization of International Financial Markets: Basic Tendencies

The paper analyzes changes in the world redistribution of capital caused by transformational processes in the global financial market. Tendencies of institutional investors' activity were estimated as well as their structure and lines of development. The authors consider statistical support for accounting of institutional investors in the member countries of the Organization of Economic Cooperation and Development.

O. V. Honchar, O. V. Kuzmina

Statistical Information Quality: Effect on the Relationship of Producers and Users of Official Statistics

The article considers historical aspects of relations of producers and consumers of goods and services, in statistics in particular. The authors outline the stages of creating a dialogue between the users and producers of statistical information and suggest the ways to meet the users' needs and requirements as much as possible. They also study interdependency of statistical information quality and users' satisfaction.

A. Ya. Kitura

Operation Analysis of the Kyoto Protocol Market Mechanisms

The paper analyses the evolution and main trends of the “Kyoto” market three segments. The key problems of operation of the Kyoto protocol market mechanisms are under consideration as well as the differences between them from the market players' point of view. The main factors determining the market development are revealed and the nature of their effect is outlined.

S. S. Gerasymenko, O. A. Chupryna, O. O. Chupryna

Multivariate Comparative Analysis in Poverty Measurement

The aim of the article is to consider methods of poverty measurement and the calculations made by international and national institutions and organizations. For these estimations it is offered to use the results of statistical analysis of the socio-economic development of the territories. The authors show the relations of development indicators of the territories with the poverty estimation of their population.

N. O. Ryngach

Demographic Modernization in Ukraine: Transformation of Mortality Conditions

The article estimates conformity of the mortality conditions in Ukraine with the tendencies of demographic modernization and with the algorithm of social modernization in general. By analyzing the dynamics of quantitative and qualitative changes of the Ukraine's population mortality and taking into account peculiarities of its levels and structure as compared with the European Union countries, the author shows incompleteness of the modernization process of mortality conditions in Ukraine and formulates the principal causes of lagging behind the developed countries in the death rate decrease.

O. V. Gerasymenko

Investment Factor of Effect on the Balance of Financial System at the Regional Level

The paper analyses the influence of some factors on the balance of the financial system at the regional level and at the same time gives special attention to the determination of effect of the investment factor. Using the results of research the author makes a conclusion, that only well-grounded measures as to the attraction and use of direct foreign investments will promote receiving the desirable result – restoration of balance of financial system of Ukraine.

K. V. Zakhochay

Statistical Forecasting of the General Fund of Expenses on Health Protection of the State Budget of Ukraine for 2014

The article grounds the need of studying the indicators of the State budget of Ukraine. Statistical forecasting was carried out on the basis of the development tendencies of the budgetary system of the state. It is shown that the models constructed on the data of expenses in the previous budget periods make it possible to determine the expenditure structure for health protection in 2014.

S. O. Matkovsky, O. S. Grynkevych

Statistical Training of Specialists at the Higher School: Urgent Questions of Efficiency and Development

The article generalizes and systematizes the key problems of statistical training of specialists at higher institutes and formulates recommendations to solve them. The aim of studying the subject "Statistics" is determined as enhancing students' professional competence at the level of statistical literacy, consideration and thinking. Using the complex approach, the authors outline requirements to formation of didactic materials.

E. V. Chekotovsky

Absolute Statistical Indicators: Historical and Theoretical Aspects. Part 2. Development of Theory of Absolute Statistical Indicators

The article describes the history of origin and formation of the basic concepts of absolute statistical indicators. It contains critical remarks and methodological generalizations of the definitions of absolute statistical indicators available in statistical literature, their basic measurement units and classifications.

Редакція відповідає за точність опублікованих офіційних статистичних даних.

Відповідальність за підбір, точність статистичних даних, цитат, дат, прізвищ, географічних назв та інших відомостей, наведених в опублікованих матеріалах, несуть їх автори, за зміст рекламних повідомлень – рекламодавці.

Передрукування матеріалів, опублікованих у журналі, дозволяється тільки за згодою авторів та видавця. У випадку передруку цих матеріалів посилання на журнал “Статистика України” обов’язкове.

Редакція може не поділяти позиції й думки авторів, а також публікувати окремі матеріали у порядку обговорення.

Редакційна колегія журналу залишає за собою право на додаткове рецензування, скорочення та відхилення статей. Рукописи не повертаються.

Редагування	В. Чебанова О. Костюшок
Коректура	О. Пирожок
Переклад	Л. Покотило
Більд-редактор	А. Бараков
Художник	М. Магдич

Свідectво про державну реєстрацію – серія KB № 2427 від 18 лютого 1997 р.

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України:

з економічних наук – з 1999 р., перереєстровано постановою президії ВАК України від 18.11.2009 р. № 1–05/5;

з державного управління – з 2001 р., перереєстровано постановою президії ВАК України від 26.05.2010 р. № 1–05/4.

Рекомендовано до друку вченою радою НТК статистичних досліджень (Протокол № 1 від 16.03.2012 р.).

Підписано до друку 19.06.2012 р.
Формат 84x108/16. Папір офсетний.
Офсетний друк.
Умовн. друк. арк. 13,0.
Тираж 415 пр. Зам. № 663.
Ціна договірна.

Оригінал-макет виготовлено у редакційно-видавничому відділі ТОВ “Конус-Ю”.

Надруковано в ТОВ “Конус-Ю”.
вул. П. Мирного, 26, м. Київ, 01601, Україна
тел./факс 254–41–82
E-mail: info@konus-u.com.ua
Свідectво суб’єкта видавничої діяльності ДК № 33 від 16.07.2002 р.

В и м о г и

до змісту та оформлення статей для науково-інформаційного журналу “Статистика України”

1. **Зміст статті** має відповідати профілю та спрямованості журналу, сучасному науковому рівню.

Згідно з вимогами ВАК, стаття повинна мати такі складові:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки за результатами проведеного дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Необхідно уникати викладення загальновідомих положень. Також обов’язково треба посилатися на джерела, матеріали або окремі результати з яких наводяться у статті. Список літератури (до 15 джерел) потрібно оформлювати, розміщуючи назви використаних джерел за алфавітом або в тому порядку, в якому вони згадуються в тексті. Вимоги до оформлення літератури див. у ДСТУ 7.1 – 2006 (Бюлетень ВАК України №3, 2008).

2. **Оформлення статті.** Обсяг статті – 8–10 сторінок (формат А-4, шрифт Times New Roman, 12 кегель, інтервал – 1,5, поля – 2 см).

Рисунки, схеми, таблиці, формули слід наводити у вигляді, що дозволяє їх коригування.

Розміри ілюстрацій не повинні перевищувати розмірів друкованої сторінки журналу.

Таблиці та рисунки повинні мати назву та порядковий номер. Одночасне використання таблиць і графіків для пояснення одних і тих самих положень не рекомендується.

Формули нумерують (з правого боку у круглих дужках) лише ті, на які є посилання в тексті.

Статтю підписують усі автори.

Стаття подається у двох примірниках, надрукованих на одній стороні стандартного аркуша паперу, а також в електронному вигляді.

До статті додаються:

- рецензія за підписом доктора наук;
- індекс УДК;
- анотація на окремому аркуші (українською, російською та англійською мовами) та в електронному вигляді;
- ключові слова;
- відомості про автора (авторів): прізвище, ім’я та по батькові (повністю, українською та російською мовами), місце роботи, посада, науковий ступінь та звання, домашня та службова адреси, контактні телефони.

Статті, подані без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягають.